

SERIA III. ANUL V. No. 9-10

OCTOMVRIE—DECEMVRIE

FAMILIA

REVISTA LUNARA

DE CULTURA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DIRECTOR

M. G. SAMARINEANU

FAMILIA

REVISTA LUNARA
DE CULTURA

DIRECTOR

M. G. SAMARINEANU

REDAȚIA:

STR. TACHE IONESCU 42 - ORADEA
TELEFON: 24.02

ADMINISTRAȚIA:

STR. REGELE CAROL 6 - ORADEA

GRUPUL „FAMILIA“

ION AGÂRBICEANU
ȘTEFAN BACIU
V. BENEȘ
GEORGE BOTA
TH. CAPIDAN
ROMULUS DEMETRESCU
ROMULUS DIANU
I. DIDILESCU
AL. DIMA
VICTOR EFTIMIU
ION GEORGESCU
EMIL ISAC
ALEXANDRU MARCU
PETRU MĂNOLIU
ION MINULESCU
C. MIU-LERCA
TIBERIU MOȘOIU
TEODOR NEȘ
VLADIMIR NICOARĂ
ALEXANDRU OLTEANU
OVIDIU PAPADIMA
VICTOR PAPILIAN
CEZAR PETRESCU
GEORGE A. PETRE
PETRE A. PETRE
DARIU POP
TITUS L. ROȘU
ION SAMARINEANU
M. G. SAMARINEANU
C. SASSU
OCTAV ȘULUȚIU
GH. TULBURE
DRAGOȘ VRÂNCEANU

REVISTA LUNARA DE CULTURA

M A F

REVISTA

Central University Library Cluj

DIRECȚIA

M. G. SAMARINEANU

FAMILIA

REVISTA ASOCIAȚIEI SCRITORILOR ROMÂNI
DIN ARDEAL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fondată în 1865
de
IOSIF VULCAN

DIRECTOR: M. G. SAMARINEANU

SERIA III. ANUL V.

9-10

Oct.—Nov. 1938.

„GRAFICA“ ORADEA

S U M A R U L

No. 9-10

<i>George Bota</i> — Democrație și străjerie	pag.	3
<i>Victor Eftimiu</i> — Poezii	«	9
<i>Septimiu Popa</i> — „Ferdinanțul“ (amintiri)	«	11
<i>M. Beniuc</i> — Suveica lunii țese (poezie)	«	16
<i>Alexandru Marcu</i> — Spre locurile lui Raffaello	«	17
<i>Gh. Severeanu</i> — Poem (poezie)	«	21
<i>Liviu Popovici</i> — Aurel C. Popovici	«	23
<i>Alexandru Călinescu</i> — Poezii	«	28
<i>Titus L. Roșu</i> — Contribuții la vechea cultură Bihoreană	«	31
<i>D. Jov</i> — Poezii	«	44
<i>Victor Papilian</i> — A trecut . . . (Piesă în patru acte)	«	45
<i>C. Safta</i> — Intre știință și filosofie	«	57
<i>M. G. Samarineanu</i> — Succesul coanei Vesa (schiță)	«	64
<i>D. Hinoveanu</i> — Pe albele creșteri (poezie)	«	68
<i>Dariu Pop</i> — Elenchulu	«	70
<i>Alexandru Olteanu</i> — Prologul unirei: 12 Octomvrie 1918	«	76

SCRIITORI ȘI CĂRȚI:

Octav Șuluțiu — Mihail Celarianu: Flori, fără pace - Petru Neagoie:
Drumuri cu popas . . . . . pag. 80

George Bota — Cărți de filosofie . . . . . « 87

Titus L. Roșu — Cărți și documente . . . . . « 90

NOTE:

IDEI OAMENI - FAPTE: . . . . . pag. 96

REVISTA REVISTELOR

DEMOCRAȚIE ȘI STRAJERIE

de GEORGE BOTA

*„Orice speranță de stabilitate,
care nu se sprijină pe progre-
sul poporului, va fi în mod
fatal înșelată”*

(Channing)

Neamul românesc se găsește la una dintre răspântiile cele mai însemnate ale istoriei sale. Independența și libertatea și le-a câștigat în rate; abia acum începe să-și trăiască viața în toată plenitudinea. Ca și indivizii, popoarele pot trece dela faza nedefinită a copilăriei, gradat spre individualitate și personalitate. Ne găsim în clipa în care toate năzuințele tind să dea acestui popor forme tot mai precise, nu pentru că nu am avea etnicitatea noastră bine stabilită de un trecut cu multe încercări, dar fiindcă e vorba să ne încadrăm în mersul vremii și să ne ocupăm locul ce ni se cuvine în concertul popoarelor. Este vorba să oragnizăm forțele național-etnice, pentru ca ele să dea maximul de randament, asigurându-ne astfel și dreptul și stabilitatea existenței noastre. Temelia de granit pe care se va clădi România de mâine este poporul, ca și în trecut de altfel, dar ținând seama de cerințele vremurilor prin care trecem. Literatură, artă, poate chiar universala știință, cultură și civilizație trebuie să plece dela factorul firesc și permanent, poporul, pentru a fi trainice și durabile.

Trebuie însă să observăm cu multă băgare de seamă haosul în care se zbate democrația de azi, spre a nu risca să fim târâți de miraje înșelătoare. Democrația însăși are nevoie de organizare, spre a nu fi compromisă. Democrația este un țel fatal; drumurile cari duc la ea pot fi greșite. Iată cum înfățișează primejdia O. Gréard: „O societate nouă s'a ridicat. Forța a trecut la număr... Spiritul de emancipare a pătruns peste tot, confundând foarte adesea privilegiile abuzive cu inegalitățile necesare, ambițiile legitime cu poftele bolnăvicioase, libertatea cu deșănțarea, puterea cu dreptul”.

Este deci o mișcare confuză, anarhică și ca orice anarhic distrugători de valori. „Dela organizarea acestei democrații care caută cu trudă să-și disciplineze forțele sale, depinde azi soarta țării; de

vitalitatea ei, puterea noastră; de înțelepciunea ei salvarea noastră". Un alt cugetător spune cu drept cuvânt, că acolo unde domnește sufragiul universal, trebuie o universală ridicare a caracterelor; iar datoria cetățenească ar trebui vulgarizată ca tabla înmulțirii. Cam ceace gândea și Montesquieu când spunea, că acolo unde fiecare spune: Ce-mi pasă de interesul public! — interesul public este pierdut.

Intr'o conferință a sa, Ed. Claparède arată de asemenea că democrația mai mult ca orice regim are nevoie de o elită, spre a nu se coborî nivelul unui popor. Pentru aceasta se cer virtuți pozitive indivizilor cari compun societatea, sacrificii individuale liber acceptate, un efort constant de înțelegere mutuală și de toleranță; o victorie continuă a individului asupra lui însuși în interesul comunității, iar din partea comunității grija de a asigura libera dezvoltare a energiilor individuale. Claparède arată că învățământul dreptului civic, ca obiect în școală nu e suficient a ne învăța datoria civică. Noi adăogăm: mai ales când el se predă ca o știință abstractă și rece. Critica pe care o face Claparède clasei școlare de azi este judicioasă și ne dă mult de gândit. Iată ce ne spune marele pedagog: „Concepția noastră educativă este cu totul impregnată de principiul autorității, care falsifică nu numai educația morală ci și educația intelectuală. O clasă nu e deloc imaginea unei republici în miniatură; este din contră, în mic, o monarhie absolută: de o parte un profesor, un stăpân cu puteri absolute; de altă parte supușii, ale căror dorinți personale sau inițiative sunt reduse la minimum". Cum vor putea realiza cetățeanul liber, când copiii sunt învățați până la maturitate numai să se supună autorității exterioare și le dăm apoi drumul fără stăpân, fără stăpânul interior? Profesorul sau învățătorul trebuie să fie mare artist ca să nu omoare prin autoritatea exterioară — care desigur își are și ea rostul ei, autoritatea interioară, stăpânul interior, singura autoritate, singurul stăpân care nu-l părăsește pe individ. Democrația nu va putea fi limpezită și organizată prin legi și prin forțe exterioare, ci prin educația indivizilor. Individualitatea și simțul social sunt necesare adevăratei democrații; altfel riscăm să avem o turmă anarhică, mânăta de instinctele turmei.

Clasa școlăii, prin refulările ei, prin înăbușirile și ordinea exterioară, tinde la uniformizare, la nivelare spre mediocritate.

„Intr'un cuvânt, spune Claparède, școala este prea departe de viață, ea este un mediu care nu reproduce în mod suficient condițiile sociale, în care este chemat să trăiască cetățeanul".

Mai este și prejudecata că munca brațelor este calitativ inferioară, muncii intelectuale, ele fiind de fapt două aspecte ale activității umane, amândouă la fel de indispensabile pentru societate.

Iată pentru ce școala e chemată să lege mai mult studiul de activitatea practică.

Fiind vorba însă nu de ridicarea oricum a mulțimei, ci de progresul ei organic, Claparède spune: „Știm de asemenea că progresul se face prin selecțiune; într'o sănătoasă democrație se cuvine deci să lăsăm liber cât mai mult posibil jocul inițiativelor individuale, acelor inițiative cari se dovedesc utile comunității, singurele cari trebuie să dăinuiască. Orice piedică pusă liberii activități individuale, micșorează puțința unei descoperiri fecunde”.

Se înțelege că nu trebuie uitat în educație factorul cel mai important, educatorul, valoarea și priceperea lui, măestria și devotamentul cu care lucrează.

*

Ne găsim deci, după cele mai autorizate critici, cu o școală care nu poate servi democrația, nu va aduce limpezirea ei și mai ales nu poate scoate din elementul școlăresc cetățeanul timpului. Trebuie să recunoaștem, împreună cu Claparède, că ceea ce mai dă bun școala azi o datorăm nu sistemului ci dascălului.

Acest factor de căpetenie cel puțin este în plin progres. Cunoșc bine o regiune școlară pe care am condus-o ani de zile și știu ce evoluție spre bine s'a făcut și se face sub ochii noștri.

Învățătorii și profesorii tineri sunt tot mai bine pregătiți și mai corespunzători cerințelor de azi. Școala normală superioară va desăvârși opera de pregătire a viitorului profesor.

Cred însă că răul își are rădăcina în ceea ce am văzut mai sus; străjeria vine să schimbe sistemul și să ne dea școala democrației. După multe chibzuiri s'a încadrat străjeria în vechiul sistem școlar, dându-i-se o zi pe săptămână, Joia, ca să-și execute programul. Fiind vorba de o problemă atât de însemnată se cade să spunem tot adevărul, după cum am încercat și în numărul trecut al revistei noastre. Joia de străjerie, acolo unde nu e servită de oameni convinși, acolo unde conștiința dascălului nu ia parte cu sinceră adesiune, ziua e pierdută, o zi pierdută cel puțin pentru sistemul școlar pe care-l avem. Incât fără să vrem ne punem întrebarea nu era mai bine, pe cât se poate deocamdată, să fie școala încadrată în străjerie, iar nu străjeria școlii? Cu alte cuvinte străjeria să vină spre a schimba tot sistemul nostru școlar, iar nu ca o dexteritate de Joi. Nimeni nu-și dă mai bine seama de greutatea realizării ace-

stui deziderat ca cei ce s'au ocupat mult cu această problemă. Ei s'au izbit de o greutate de neînvins, fiindcă organizarea școlară, mai ales catedra, se opune noului sistem. Numărul de ore pe obiecte de învățământ, iată racila; fiecare specialist își apără specialitatea, cu bună credință și cu sincer devotament și mai ales cu simțul răspunderii. Trebuie o întreagă revoluție de concepții, pentru a schimba frontul și a ne orienta pe calea noului sistem. Trebuie să vedem în profesor un educator nu un savant care-și transmite cunoștințele, ca la universitate; cunoștințele aici sunt mijloace nu scop, iar ca un corolar firesc ele vor fi practice, trăite, asimilate funcțional, nu recepționate pasiv. Cunoștințele astfel câștigate vor fi forțe, nu muzeu depozitat. Știm ce realizări s'au făcut în multe țări, deocamdată risipit și cu tendința de generalizare. La noi realizarea, cu caracter mult mai general se poate face în sistemul străjeresc, presupunând că el este integral, iar nu numai Joi.

*

Presupunând că școala este încadrată complet străjeriei, credem că ea va aduce limpezirea atmosferei democratice și ne va da pe cetățeanul util, cum spune Kerschensteiner.

Elevul străjer, trecând peste prejudecata că sunt două feluri de munci, va munci cu toată ființa lui, nu va fi un receptor pasiv, ci un factor de producție. Munca educativă, munca pedagogică, la care ia parte cu interes și urmărește un scop, este singura muncă ce-i organizează și fizicul, dar mai ales sufletul; această organizare a sufletului prin muncă este fondul educativ și drumul spre personalitate.

Comunitatea de muncă, unde nu mai este nici catedră cu stăpân, reprezentant al absolutismului, asigură libera dezvoltare a copilului; clasa, școala este un laborator de muncitori, supravegheat de unul mai cu experiență — profesorul.

Munca liberă, lasă frâu liber inițiativei personale a elevului. Este o emulație cu totul de altă natură decât aceea producătoare de invidie și gelozie, provocată de sistemul pedepselor și recompenselor, de nota profesorului, de premii, etc. Fiecare copil își face bine, cât mai bine, lucrul său, urmărește o realizare și este mulțumit de rezultatul muncii lui, nu așteaptă mulțumirea din afară. Este mulțumirea datoriei îndeplinite, care cu vremea deprinde pe individ să lucreze din motive interne, personale, înalte; un egoism nobil, cu totul diferit decât cel ce intră în acțiune sub imperiul pedepselor și recompenselor ale școlii absolutiste.

Munca aceasta, condusă cu îndemânare de educator, în mediul acesta social în miniatură, face să pătrundă în sufletul copilului respectul pentru munca altuia și simțul solidarității sociale. Nici societatea nu-l stânjenește, nici el nu e împotriva ei. Aici nu se poate aplica dictonul „comunitatea ne face comuni”, fiindcă nu mai e vorba de spiritul gregar al unei clase comandate, ci e un atelier de muncitori, fiecare cu un rol de răspundere. Mediul acesta de muncă favorizează selecționarea și deci progresul. Copilul nu mai este o unitate abstractă dintr'un număr, ci e cineva, care produce ceva folositor societății. Astfel se naște și se întărește respectul, nu numai pentru munca altuia, dar și pentru binele general, pentru bunul public. Solidarizarea la muncă în grupe, aduce interesul pentru opera comună și nu ne va da cetățeni cari să-l ia pe „ce-mi pasă!” în brațe.

Munca în comun a străjerilor, pentru binele obștesc aduce după sine efortul mutual de înțelegere.

În acest sistem copilul face exerciții de libertate. Libertatea, pe care o capătă copilul după ce a trăit atâția ani în cadrele unei discipline severe de școală absolutistă, este echivalentă cu libertatea pe care o dai unui sălbatec, care nu știe ce face cu ea. Copilul a fost supus atâția ani, a ascultat fără discuție, a fost „cuminte”, cu zece la purtare. În societate acum liber nu-și dă seama că se va lovi de legile societății și de normele ce o conduc. Pentru el libertatea devine licență, uneori până la deșănțare și până se va lovi de marele stăpân — legea. În sistemul străjeresc, se supune de bună voie legilor și normelor comunității; se obicinuește cu ele și capătă convingerea trăită, nu învățată la ora de drept, că legile trebuiesc respectate chiar când sunt nedrepte. Știe că libertatea absolută nu poate fi în societate; ea nu este decât în cadrele legii, care tocmai fiindcă este acceptată, nu-l jenează.

În sistemul străjeresc copilul este supus unei continue victorii asupra lui însuși, făurindu-și cel mai bun și permanent stăpân, stăpânirea de sine.

În sistemul străjeresc copilul se deprinde cu ideea că dreptul la privilegiu se câștigă prin muncă, își va da seama că egalitate absolută nu există; este o inegalitate de valori, nu de strălucire superficială. Copilul se afirmă, vrea să fie cineva, folositor tuturor. Pregătit în acest sistem, cetățeanul de mâine nu va mai fi orbit și furat de mirajul unor teorii utopice și naive, construite în capete de teoreticieni; simțul civic și-l capătă în societate, pe care o știe, o cunoaște și o prețuește. Pentru el societatea este o alcătuire de

muncitori cinstiți și cari nu se pot ridica decât prin muncă cinstită. El nu va aluneca pe panta demagogiei anarhice și șarlatane.

Străjeria nu urmărește nivelare gregară, ci selecționare; nu vrea egalitate impusă și sufocantă, ci o singură egalitate, în fața legilor.

În sistemul străjeresc, copilul se mișcă în mediul său firesc de libertate și de veselie. Veselia este necesară dezvoltării copilului ca raza soarelui florilor. Nu e o figură, ci un adevăr profund psihologic, care duce la suflete deschise, sincere, atât de necesare pentru a risipi atmosfera de fățarnicie și de minciună a democrației haotice.

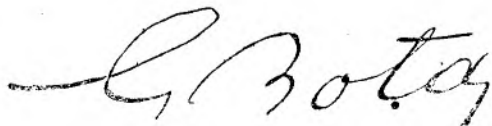
Străjerul își va iubi țara nu printr'un patriotism numai istoric, ci printr'un patriotism actual. El ia contact direct cu natura țării sale; dar mai ales ia contact cu țăranul și învață să-i aprecieze munca și calitățile. Când va fi mare nu va căuta să-l exploateze nici politicește nici economicște. Nu-l va cunoaște pe țăran numai din „Miorița” și nu-i va desprinde filosofia presupusă din combinații teoretice. El va lua contact direct cu sufletul acestui țăran atât de sfătos, cu atâta bun simț în fondul lui sufletesc, atât de cinstit și atât de credincios lui Dumnezeu. Va învăța astfel virtuțile neamului din cartea vie, verificând pe cele cetite în istorie.

Va iubi neamul și țara nu din gură și nu numai la paradă, ci prin faptele sale. Am văzut scene străjerești de muncă lângă țăran și pentru el, pline de duioșie, dar și de mult înțeles educativ. Această comunitate de muncă, îl apropie de popor și-i insuflă o democrație sinceră și sănătoasă.

Ar trebui să înfățișăm aici toate manifestările străjerești, ca să dovedim și mai mult afirmațiile de mai sus. Am deschis numai o perspectivă a realității. Am întrebuițat imperativul „trebuie” și viitorul, fiindcă, încă odată, străjeria nu-și va da maximum de randament decât în condițiunile arătate mai sus.

Ea este o adevărată școală a virtuților pozitive; este reprezentanța tipică și autorizată a școlii funcționale, școlii active. Numai în acest sistem se vor putea armoniza cei doi poli: individualitatea și societatea.

Am căutat a da numai o sinteză a problemei, ferindu-ne de o pedanterie zadarnică, tocmai pentru a fi în cadrele străjeriei.

POEZII

de VICTOR EFTIMIU

PRIMĂVARĂ

*Vin puhoatele în șir
Duc cirezi și clăi și porți
Iar pe deal, în cimitir,
Ape hoațe fură morți...*

PRECUM ARGONAUTII

*Precum argonauții destinul și-l aflară
Pe mări de-argint albastru în glorie stelară
Așa, înfipti la proră subt cer diamantin
Vom răscoli talazuri în marele destin.*

*Semeață fruntea, ochiul și gândul translucid
Tovarăși goelanzii spre zări care ucid
Pe insule înalte ne vor privi din urmă
Scriind cu semne albe a renunțării turmă.*

*Pe care țărături doarme întâiul om ce-a pus
O scândură pe undă și zărilor s'a dus?
Cine-a ajuns întâiul hotarele de slavă?
În care fund de ape e cea dintâi epavă?*

*Ne-om căuta destinul milenii răscolind
În vreme ce vor trece — halucinat colind —
Fantomile de nave ce 'n veacuri defilară
Pe mări de-argint albastru în glorie stelară...*

ROMANȚA

De ce mi-ai apărut în cale iar?
 Nu mai credeam în farmecele tale
 Erai un vis frumos pe-un gând amar
 De ce mi-ai apărut în cale?

De ce-ai reînviat trecutul mort?
 Ți-aș fi rămas în veci necunoscutul
 Fantomă 'n amintiri vream să te port
 De ce-ai reînviat trecutul?

De ce-ai mai tulburat parfumul drag
 Al clipelor ce ne 'nfloriră drumul?
 Să fi rămas un zâmbet trist și vag
 De ce-ai mai tulburat parfumul?

De ce-ai mai răscolit durerea grea
 Uitarea mea și noaptea și tăcerea?
 Ce cauți iar ispită 'n calea mea
 De ce mi-ai răscolit durerea? 4

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Victor Eftimiu

„FERDINANȚUL“

— AMINTIRI —

de SEPTIMIU POPA

Când se apropie ziua de întâi Decemvrie îmi aduc aminte de badea Toader Tămaș, revoluționarul dela Valea-Lată. Imi era drag, cu toate că odată era să facă revoluție chiar și împotriva mea. Avea însă două însușiri alese: una pozitivă și alta negativă. Era abonat al „Libertății” părintelui Moța dela Orăștie și... nu era bețiv. Uneori, seara, când se întorcea dela muncă, îi venea și lui s'o ia către cârciumă. Când să plece însă, se împiedica de vre-un copilaș, ori chiar de nevastă-sa, de lelea Măriuța cea oacheșă. Atunci își aducea aminte, că are șase fete și trei băieți, și simțea, că i-se pironesc picioarele în pământ.

— Ce să-i faci? — ofta din adâncul pieptului. — Omul cu fete multe n'are ce căuta la crâsmă...

Se întorcea iarăși în casă, își lepăda sumanul, apoi lua femeia și fetele la „felehart”, muștrându-le, de cumva n'au împlinit toate poruncile ce le dăduse în dimineața acelei zile.

Duminica își citea „Libertatea” de cum ieșea dela biserică și până seara. O citea întreagă, cu reclame cu tot... Era de părerea, că dacă omul a plătit gazeta întreagă, întreagă trebuie s'o citească... Așa apoi, când păcatele lui s'ar mai fi dus și la cârciumă?

Uneori îl întâlneam când venea dela muncă, dela „baia” de granit. Și mergeam cu el alături o bună bucată de drum. Atunci făceam politică. La despărțire el se încrunta și îmi strângea mâna cu putere, zicându-mi:

— Știi, părinte, politica noastră vine... dela răsărit!...

Apoi clipea șiret din gene și își vedea de drum.

Când după începutul războiului mondial „Libertatea” și-a sistat de-odată apariția, a venit la mine ca o furtună. Eu i-am explicat cum stă treaba, iar el m'a ascultat în tăcere, domolindu-se încetul cu încetul.

— Aș! — exclamă după ce eu mi-am terminat cazania, — dumneata nu știi, părinte, cum stă treaba, ori te prefaci că nu știi. „Libertatea” n'a murit. S'a dus popa Moța în „Țară”, s'aducă pe „Ferdinanțul” nost în Ardeal... Pe Ferdinanțul nostru, cu Măriuța lui, țucu-i ochii și-o sprânceană...

— O fi, o fi, bade Toadere, — îi răspunsei, tăindu-i vorba.

Numai bunul Dumnezeu știe, de câte ori mi-a spus badea Toader, că el a văzut odată la București pe „Ferdinanțul” nost, cu Măriuța lui cu tot... Și că numai de dragul lor ar vrea s'ajungă sfârșitul războiului. Să-i vadă și în Ardeal... Să se cutremure atunci tot Ardealul, dela o margine până la alta... Știți, Moții treceau adeseori Carpații și înainte de război: cu cercuri, cu ciubară, ori cu geamuri, cum se nemerea... Odată s'a întors acasă cu chipul Regelui Ferdinand și cu al Reginei Maria. Le-a atârnat amândouă pe peretele casei sale, la loc de frunte. După ce s'a început însă războiul, nevastă-sa le-a ascuns în fundul unei lăzi...

— O să le scot eu de-acolo, părinte, când va bate ceasul cel sfânt, — îmi mai zicea, în vreme ce doi stropi de lacrimi i-se scurgeau pe amândoi obraji.

Am încercat să-l conving că nu trebuie să zică Ferdinand și Măriuța ci Ferdinand și Maria. A încercat și el să-mi urmeze sfatul, dar fără să izbutească. În sfârșit, m'a constrâns să renunț la încercările mele, zicându-mi:

— Lasă-mă în pace, părinte! Din mine nu mai faci dumneata om, până-i lumea și pământul. Eu am pe Măriuța mea, iar Ferdinanțul nost, pe Măriuța lui... Atâta numai, că Măriuța lui va fi odată și împărăteasa noastră... țucu-i ochii și-o sprânceană.

Nemai primind „Libertatea”, a început și el să umble la cârciumă. Acolo își golea glăjuța, fără să zică o vorbă, dar uitându-se chiorăș la cârciumarul evreu. Nu erau pe atunci cârciumari români în Valea-Lată. Către seară, după ce făcea plata, o lua spre casă, cântând de-alungul uliței:

*Cântă mierla prin păduri,
Robu-i Lucaci la Unguri,
Pentru sfânta libertate,
De care noi n'avem parte...*

Ca orice popă, odată i-am dat sfatul să nu mai meargă la cârciumă, amintindu-i timpurile fericite, când își peterecea Duminecile acasă.

— Adu-mi „Libertatea”, părinte, — îmi răspundea, — și atunci, nu mă mai duc!

— Fii cu răbdare, — i-am șoptit eu. — O aduce Regele Ferdinand...

— Ferdinanțul nost cu Măriuța lui? Țucu-le norocul lor... Când vin, spune-mi?

Răspunsul meu a fost un oftat, iar el își urmă drumul, cântând acelaș cântec al „Libertății”.

Vremile erau tot mai grele, dar, pe badea Toader nu-l puteam scoate din ale lui. Când mă întâlnea se oprea în dreptul meu și mă privea țintă în ochi.

— Ce mai face „Ferdinanțul nost”, părinte? — mă întreba apoi, fără să-i pese, dacă-l mai aude cineva. — Și ce mai face... Măriuța noastă?

— Ce să facă? — îi răspundeam. — Sunt sănătoși amândoi. Și îți dau de știre, să fii cu răbdare și dumneata. Și să-ți pui lacăt la gură, că n'ar vrea să te găsească în temniță, când vor veni...

În primăvara anului 1916 l-au înrolat și pe el, ca să-l ducă la „hadimuncă”, adică la săpat tranșee pe câmpul de războiu. Îngălbenind își privi fetele și băieții, apoi se trezi de-odată cântând:

Pentru sfânta libertate...

Puse mâna pe capul fetei cea mai mare, care era cu ochii în lacrimi:

— Nu plânge, draga tatii, îi zise. Eu iarăși o să vii, ca să joc la nunta ta și să ies înaintea Ferdinanțului nost... Că va veni și el, cu Măriuța lui cu tot...

La „hadimuncă” a stat vre-o șase luni. S'a întors cu vre-o două săptămâni înainte de intrarea României în războiu, cu acelaș dor nebun după... „Ferdinanțul nost”.

În seara când m'au arestat pe mine jandarmii, ca să mă ducă la temniță, badea Toader mi-a ieșit în drum.

— Domnilor jandarmi, — zise el strașnicilor mei însoțitori, — dați-mi voie să-mi iau și eu rămas bun dela popa nost.

Și îmi strânse mâna cu putere, privindu-mă cu nespasă duioșie. Citeam în scânteile ochilor lui cuvintele de mângâiere:

— Nu te supăra, părinte! Vine Ferdinanțul nost, cu Măriuța lui. Și atunci... toate se vor îndrepta...

În închisoare îmi aduceam aminte de el în fiecare zi.

În primăvara anului 1917, la câteva săptămâni după ce eu scă-

pasem din închisoare, veni la mine ca o nălucă și cu ochii aproape ieșiți din orbite:

— Părinte, părinte, — îmi zise, — unde-s cheile bisericii?

— La clopotar, — i-am răspuns, — dar spune-mi, ce vrei cu aceste chei?

— Ce să vreau? Să mă suiu în turnul bisericii și să strig în tus-patru părți ale lumii: „Trăiască Ferdinandul nost, cu Măriuța lui!

— Vai de mine, bade Toadere, — exclamai eu, simțind răcori prin tot trupul, — nu vezi dumneata prin ce vremi trecem? Ești bătrân acum, ce naiba?

— Vremile sunt în mâna lui Dumnezeu... — îmi răspunse el. — Și Dumnezeu le învârtește cum vrea...

— Așa-i, așa-i, dar știi, eu n'aș vrea să mă mai duc odată în temniță... Cine te-ar crede, că nu eu te-am învățat?

Acum se desmetici și îmi spuse pricina mâniei sale. Fusese la gară și acolo auzise convorbirea unor Evrei, cari spuneau în gura mare, că în viitor vor duce la front numai pe Români, ca să se mai prăpădească din ei... Pe Unguri și pe Evrei îi vor duce numai la servicii ușoare, ca să nu le scadă numărul...

— Atâta supărare, bade Toadere! — îi mai zisei. — Dumneata spuneai doar, că vine Regele Ferdinand cu Regina Maria.

— Așa-i, așa-i — făcu el acum, liniștindu-se. — Vezi, eu am uitat. Iartă-mă, părinte...

Apoi, apropiindu-și gura de urcehea mea cea dreaptă:

— Trăiască „Ferdinanțul” nost, cu Măriuța lui...

Badea Toader s'a ținut de cuvânt. În turnul bisericii s'a urcat, totuși, a luat drapelul românesc, ascuns într'un ungher al podului bisericii și l-a fluturat de câteva ori în cele patru ferestre ale turnului, fără să zică un cuvânt. Așa mi-a spus clopotarul în seara acelei zile, iar eu, mă adresai preotesei:

— Gată-mă de drum, că nu știm, ce-o mai fi...

Dumnezeu știe prin ce întâmplare, fapta badii Toader n'a mai ajuns la urechile jandarmilor. De atunci, când ne întâlneam, mă întreba numai de sănătate și de copii, iar la despărțire își punea de două ori după olaltă un deget pe buze. Acesta era de-acum semnul... „Ferdinanțului” și al „Măriuței”...

În vara anului 1918 l-au dus din nou la muncă, pe câmpul de războiu. La plecare era vesel, chiuia și cânta, întocmai ca tinerii. Eram și eu în gară și priveam trist pe bătrânii gata de plecare. În momentul sosirii trenului el se desfăcu repede din potopul de fete

și de băieți, alergând la mine îmi prinse amândouă mâinile, își puse de două ori după olaltă degetul pe buze și îmi șopti:

— Nu te supăra, părinte...

*

Când am plecat la adunarea dela Alba Iulia eram trist din cale afară. Badea Toader nu se întorsese încă de pe câmpul de războiu, ca să-l duc și pe el.

— Cine știe, — îmi ziceam, — poate... va fi murit prin vre-un șanț, ori... lovit de vre-un glonț... Va fi murit încremenindu-i pe buze strigătul: Trăiască „Ferdinanțul” nost, cu Măriuța lui...

La Alba Iulia apoi l-am uitat... In delirul bucuriei nemărginite, cine și-ar mai fi adus aminte și de el?

Strigam și eu ca toată lumea și cântam, când de-odată, mă simții strâns în brațe de două mâini puternice. Era... badea Toader.

— Trăiască „Ferdinanțul” nost! — îi zisei zîmbindu-i și sărutându-l pe amândoi obrajii. — Trăiască Ferdinanțul nost, cu Măriuța lui...

Badea Toader era răgușit de-abinelea. Făcea sforțări să-mi răspundă și nu putea. Bătea numai voios din palme. Cine știe, de câte mii de ori a strigat el în ziua aceea, pe toate străzile Albei Iulii: „Trăiască Ferdinanțul nost, cu Măriuța lui”! Văzând, că sforțările lui sunt zadarnice, își puse de două ori după olaltă degetul pe buze.

— Nu te mai necăji, bade Toadere, — îi zisei eu, îmbrățișându-l încă odată. — Lasă, că strig eu acum și în locul dumitale.

— Trăiască Ferdinanțul nost, cu Măriuța lui... Țucu-i ochii și-o sprânceană!

Septimiu Popa

SUVEICA LUNII ȚESE

de M. BENIUC

*Suveica lunii țese cu tristețe
Tremurătoarea frunză de mesteacăn,
Mi-aduce 'n gând visări din tinerețe,
Ca un paing în pânza lor mă leagăn.*

*De ce te-au prins melancolii de toamnă
Pădurea mea de vis? De ce jelești?
Au stelele din cer nu te îndeamnă
Să crezi în nemurire și povești?*

*Mătasa broaștei a crescut pe tău,
De nu se mai zărește 'n unde cerul,
Prin sâlhele părerilor de rău
Trecutul pare 'ntunecat ca fierul.*

*În jur de mine codrii de tăcere
Sunt îmbrăcați în negru până 'n creștet —
De-odată vântul țipă de durere,
Fugind cu spaimă prin frunzișul veșted.*

M. Beniuc

SPRE LOCURILE LUI RAFFAELLO

de ALEXANDRU MARCU

După Cesena, pe care o treci cu vederea, în drum spre Rimini, la Adriatica, un nume de gară îți oprește mai stăruitor atenția, în fuga trenului: Savignano sul Rubicone. Dincolo de ea un podeț de fier, peste două maluri cu apă mai deloc. Și ai trecut Rubiconul. Aducerea aminte îți înfățișează, în piața veche din Rimini, statuia lui Cezar, pusă acolo recent, spre a fi consacrată cu flori în fiecare primăvară, într-o pomenirea epocalei aruncări a zarului în balanța destinelor imperiale.

La Rimini zăbovești de data aceasta numai cu gândul, cât îți trebuie ca să revezi pânzele roșii de corăbii, dar mai ales templul înălțat acolo de iscusința arhitectului-umanist Leon Battista Alberti și de ambiția cruntului Senior Malatesta.

Până la aceste popasuri, ai fost fericit să ai înaintea priveliștea lanurilor dintre dealuri, cu castele pe culmi. Acum o nouă bucurie te întâmpină; îți va ține tovărășie multă vreme, în drumul tău: Adriatica, albastră în bătaia soarelui, care nu izbutește s'o arginteze peste tot. Așa, până la alt popas de pe malul ei, la Pesaro: târgușorul de pescari străvechi cât și Pisaurum, cum îi spuneau Romanii, cât stâncile răsturnate în mare ale capului Focara, cât portalele romanice, înălțate pe spinări de lei, ale bisericilor sale, cât sarcofagul de păgân pe care se citește azi Evanghelia în San Decenzio din Pesaro. Totul rustic astăzi în orașelul spre care coboară la târg agricultorii din partea locului. Și totuși: Palatul Duțial din Pesaro rămâne unul din cele mai perfecte monumente ale Renașterii de început: fațada i-a fost desenată către 1450 de însuși Luciano Laurana, meșterul care avea să înalțe și Palatul din Urbino, pe aproape. În sălile acestui Palat din Pesaro, sub arcadele căruia târguesc

acum gospodinele dela țară, s'a desfășurat fastul nunții Isabellei d'Aragona cu un Sforza, sau al primirii lui Cesare Borgia. Treci prin fața casei în care s'a născut Rossini, ca și prin a Muzeului în care se păstrează celebrele colecții de ceramică pesareză; și te duci în împrejurimi, printre dumbrăvile de măslini cu rădăcinile în pământ și coroana frunzelor pe fondul mării. Mergi spre vilele din aceeaș Renaștere, cu parcuri și fântâni mitologice, cu scări somptuoase, pe afară, de-o parte și de alta a balconului din mijloc. Așa ajungi la Castelul din Gradara, cu trei rânduri de ziduri împrejur. Este Castelul familiei Malatesta, din care se ridicase către 1285, dregător la Pesaro, Gianciotto cel rău și urit, soț al frumoasei, al sentimentalei Francesca din Rimini.

Pe cât de dornic să dea mai mare strălucire Curții sale printr'o atare soție și o satisfacție necazului împotriva naturii ingrâte cu el; poate spre a face în ciudă fratelui Paolo, pe care aceeaș natură îl înzestrase cu atâtea și atâtea daruri de frumusețe ademenitoare, temutul „Podesta” o pețise pe Francesca. În cuminenția ei aceasta nu s'ar fi învoit totuși să se ducă după Gianciotto cel hâd, dacă pețirea n'ar fi făcut-o fratele său, prea-frumosul Paolo. Cu ochii în jos, robită de ademenirile tânărului, uitând că trebuia să-i fie numai cumnat, sau neștiind înșelăciunea, Francesca s'a învoit și a venit la Pesaro. Dela o vreme însă mai bine decât în Palatul din târg se simțea în Castelul din Gradara, cel cu trei rânduri de ziduri jur-împrejur. Acolo, într'o încăpere cu ferestrele deschise asupra mării, peste liniștea livezilor de măslini și ascunse de lumina prea iscoditoare a soarelui, în dosul draperiilor grele de brocart roșu; în penumbra aceea ispititoare a stat într'o zi Donna Francesca, cu ochii inecați între pleoapele somnolente și gura surâzătoare, fără să știe de ce. Alături, ca din întâmplare, îl simțea pe Paolo. Ispititor pe cât de frumos și pe cât de frumos priceput, în a face să le treacă doamnelor de urit, citindu-le de prin cele mai fermecătoare romane franceze ale vremii, el se pricepea să le povestească întâmplări fericite și nefericite de iubire. Francesca știa aceasta din alte rânduri. Și îl îndemnase în acele clipe să-i mai citească din romanul lui Lancelot, cel cu povestea Reginei sărutată pe furiș. Atât numai că în penumbra părtașă la păcat, pândea cu pumnalul răzbnătorul Gianciotto. Iar el s'a năpustit cu sărituri șchiopătate asupra acelora, care nu bănuiau nimic. Două stropituri de sânge au pătat atunci foile de pergament ale romanului Lancelot, rămas deschis. Un poet vagabond avea să immortalizeze, puțin în urmă, această crimă pasională, folosind spusele oamenilor, dar, mai ales, intuiția se-

cretului care-o învăluie, pentru unul din cele mai patetice momente ale poeziei de iubire: cantul V din „Infernul Divinei Comedii”.

Când pornești dela Pesaro la Urbino, printre dealuri, râpe, drumuri de țară dosnice, un gând stăruie în tine, predominant: sunt acestea locurile delicatului Raffaello? Ii revezi, una câte una, madonele, „stange”-le, „loggiiile”. Priveliștile din natură, pe fonduri, altele. Atmosfera, aerul, lumina, altele. Ariditatea nisipoasă a locurilor natale, de nerecunoscut. Și te gândești, cu muștrare, la teoriile lui Taine. Dar te liniștești singur, urcând aceste coaste către Urbino: Raffaello s'a născut acolo, dar de mic, de foarte tânăr, a părăsit locul și a trăit în Umbria peisagiilor sale, cu Perugino; apoi la Florența lui Beato Angelico și a lui Leonardo. Pe aici plopii cu lemnul moale înlocuiesc, de nevoie, chiparoșii; piatra se sparge în bulgări, bulgării în praf. Linia se înmoaie. Ești la marginea de jos, în spre Miazăzi, a Toscanei, a Umbriei și a Romagnei. Pe o coastă se vede un singur om cu sapa, pentru un deal întreg: truda lui stingheră e nota dominantă a peisagiului, din care se înalță pe pante abrupte Urbino, capitala unui celebru Ducat din Renaștere. Palatul său este una din cele mai desăvârșite opere de artă din câte înfloresc fața pământului: în această concă aridă dintre Apenini și mare. Peregrinarea din Urbino, de-a lungul stradelor înguste, cu case de piatră neagră, cu balcoanele totuși înflorite, pe cari le urci pe sub bolți pe trepte late, încete, până sus, te va duce în fața casei părintești: a lui Raffaello Sanzio. Și în partea locului, mai nalt decât această casă, mai sus decât toate bisericile, mai impozant decât toate cupolele, mai avântat decât toate campanilele din Urbino, se desfășoară Palatul Ducal: navă uriașă, ancorată în apele somnolente ale olanelor din preajmă, lângă promontoriul în care-și adâncește temeliiile, își întinde, din terasă în terasă, punțile cu catarce de piatră. Ferestrele, aprinse de marele incendiu solar, accentuiază caracterul romanțios al viziunii și cel medieval al târgului, în care știi însă că s'a afirmat mai de timpuriu și mai categoric fericitul destin al Renașterii. Casa părintească a lui Raffaello este casa dintr'un colț de târg italianesc, în care meșterul iconar Giovanni Santi își avea prăvălia, „la bottega”. Jos. Sus pe scări, trei odăi, fără nimic deosebit pe atunci, pentru ai lui. În fund, chiar deasupra prăvăliei de jos, cu obișnuitele cărămizi pătrate drept pardoseală, cu zidurile văruite și cu podoaba arcurilor cari se strâng în boltitura tavanului, o încăpere mai mică. Iar în tencuiala peretelui, veche, zugrăvită acolo, deslușești o icoană: deasupra patului

în care, într'o zi a anului 1483, Ciarla, nevasta meşterului Santi, a născut un băiat.

Raffaello Sanzio, „divinul”, muritorul cu cele mai paradisiace viziuni ale Maicii Domnului pe pământ, şi-a început aşa dar viaţa între aceşti pereţi ai unei case neştiute într'un târg ca Urbino, pentruca numai în treizeci şi şapte de ani să-şi încheie aceeaş viaţă în Panteonul dela Roma. Intrarea aceasta triumfală, definitivă, în templul deschis admiraţiei universale, din necunoscut, este unul din cele mai impresionante fericiri ale oamenilor cari s'au născut totdeauna în Italia. Icoana dela căpătâiul mamei care l-a născut pe Raffaello, după o tradiţie a casei, a fost zugrăvită pe zidul acesta de însuşi Giovanni, tatăl, pe când aceea îl ţinea încă pe prunc la piept. Astfel că, dela sine, profilul Ciarlei s'a suprapus profilului Maicii Domnului, iar trăsăturile copilului lor, gata s'adoarmă cu mâna sub cap, au luat înfăţişarea copilului Isus.

Astăzi, sub icoană, în locul căpătâiului de atunci vezi tiparul în ghips al unui cap de mort: craniul aceluiaş Raffaello. Cu ochii închişi, vei ascunde oroarea sub o altă viziune, de viaţa aceasta, în toată splendoarea ei: capul lui Raffaello, zugrăvit de el însuşi, (astăzi aflător în Galeria Uffizi dela Florenţa), autoportretul în care totul e graţie feminină. Buclele părului pe gâtul cu umerii nici descoperiţi, nici bine ascunşi de haina cu panglică albă, jur-împrejur. Firele de păr moale, trase într'adins pe tample de sub bereta de catifea, dând şi mai accentuat relief rotunzimii prea diafane a profilului, dela urechea abia ghicită, până la bărbia care sporeşte tristeţea gurii frumoase. Ochii lui Raffaello Sanzio, vibrând în scânteerea lor de polenul tuturor nimburilor Madonelor, au încăput în acest cap de mort?

Cu gândul acesta vei trăi adevăratul moment de emoţie în casa lui părintească din Urbino, pe a cărei marmoră de pomenire, afară, umanistul Pietro Bembo, subliniind modestia locului, a exaltat gloria celui care-l sfinţeşte şi astăzi: „... in parvis claudere magna”.

Alexandru Marcu

P O E M

I. GH. SEVEREANU

*Sunt trist că nu mai vin tristețile să-mi fure
Inima și s'alerge cu ea prin pădure,
S'o acate'n leagănul crengilor subțiri
Incovoiate de-atâtea amintiri.*

*Dar nu, tristețile nu mai vin;
Stătut vinul clipelor s'a prefăcut în venin
Pentru azi; și cine știe
Dacă nu și pentru veșnicie?...*

*Cred totuși că odată și odată
Va veni un trăsnet sau o mână de fată
Care să mă scuture ca pe un pom,
Să regăsesc acelaș idiom
Pe care l-am vorbit în copilărie,
Dar pe care azi, ca bărbat,
L-am pierdut, l-am uitat...*

*Voi spinteca atunci perdeaua trecutului mort
Care mă 'nvăluiește ca un cort
Și mă vor chema iar zările,
Din nou se vor deschide dinainte-mi cărările,
Florile vor crește ca pomii de 'nalte
Ca parfumurile lor să mă poarte
Prin țara altor povești,
Nouă, cerești.*

*Adăpându-mă la acest isvor
Și domolind cercu'ndoielilor,
Voi scoate sunete nouă
Din scripcile vechi,
Iar cuvintele perechi-perechi
Le voi face când să plouă,
Când să râdă în soare, —
Leac pentru rana care mă doare.*

*Se va 'nchea atunci un cântec profund —
In care bucuria și durerea la fel se ascund —
Care va crește peste toate mările
Și se va lua la 'ntreceri cu zările,
Dar nici să le frângă, nici să le cheme,
Ci să le prindă schimbarea'n poeme,
Căci poate în felul acesta va putea stărui
Peste noapte, peste zi,
Peste răutate și peste ani,
Când scripcarul va dormi sub bolovani.*

I. Gh. Severeanu

AUREL C. POPOVICI

— CONTRIBUȚII LA O BIOGRAFIE —

de LIVIU POPOVICI

ntre școlile de dincolo de Carpați, o vastă contribuție la viața noastră culturală și națională a avut și liceul din Beiuș, azi cu 110 ani existență.

Din Carpații Maramureșului până jos la Dunăre a fost singurul liceu al culturii românești și mulți și-au întărit aici aripele pentru avântul, pe care destinul îl avea rezervat pentru dânșii.

Rânduri, rânduri au pornit în fiecare an din acest orașel, „adumbrat părintește de munții lui Iancu”, ca să vestească mai departe în lumea celor mulți tainele slovei românești, să propovăduiască speranța zilelor mai bune și să lupte pentru realizarea lor.

La sfârșitul primăverii anului 1884 de aici a plecat pe aceleași drumuri și marele român Aurel C. Popovici.

A pornit-o vijelios, simțind în vinele sale clocotul reacțiunii contra umilirilor, cari, atunci, erau aproape milenare. În lupta spre mai bine, după două decenii, ajunse consilier al unui Habsburg, descendent al acelora, pentru cari am risipit atâta sânge, ca să avem în schimb răsplata închisorii și nebuniei în dureri.

„Este de notat simpatia arhiducelui, aderent al federalismului, pentru sistemul expus de un român din Transilvania, Aurel C. Popovici, în studiul său privitor la Statele unite ale Austriei mari. (Die vereinigten Staaten von Grosseostereich, Leipzig 1906)”, spune Maurice Muret în biografia arhiducelui Franz Ferdinand.

La 16 Octomvrie s'au împlinit 75 ani de când Aurel C. Popovici a văzut lumina zilei în Lugojul Banatului.

După ce termină cursul inferior de liceu în acest orașel, vine la Beiuș în anul 1880.

Se înscrie în clasa a cincea de liceu, pe care o termină în 1881 cu nota generală foarte bine.

În baza acestui rezultat obținut, în clasa a șasea, o bursă de 23.50 florini a fundațiunii Petia din Caransebeș.

În clasa VI-a de liceu se poate constata din notele obținute o lipsă oarecare de obiectivitate în acordarea lor, fiindcă notele obținute sunt în general: foarte bine, — iar nota suficient la două materii: limba elină și istorie, la profesorii Vasile Leșianu și Ioan Ardelean.

Este probabil că această lipsă de obiectivitate, — manifestată de altcum față cu toții elevii, după cum îmi comunică un fost coleg al său — l-a decepționat pe Aurel C. Popovici și a stat pe gânduri unde să-și continue studiile.

Cu oarecare întârziere, s'a hotărât totuși pentru Beiuș, dar din cauza acestei întârzieri a fost nevoie de aprobarea forurilor superioare pentru înscrierea lui în clasa a șaptea.

A cerut această aprobare dela „direcțiunea superioară a districtului de învățământ Oradea”, care i-a admis înscrierea la data de 4 Decembrie 1882 cu nr. 1560.

Comitetul fundațiunii însă apreciază sânguința sa și-i ridică bursa la 60 florini, sumă care i-a permis, ca la această vârstă să aboneze și unele din marile cotidiene din străinătate.

În clasa a șaptea își menține nota suficient la limba elină și în locul istoriei ia această notă la matematici și gimnastică. La celelalte materii: foarte bine.

În anul 1883 Aurel C. Popovici se înscrie în ultima clasă a liceului, beneficiind de aceeași bursă și la sfârșitul anului obține următoarele note: religie: bine, limbile latină, română, elină, germană: foarte bine, maghiară: bine, istorie: foarte bine, matematici: suficient, filozofie: foarte bine, gimnastică: suficient.

În 30 Maiu 1884 se prezintă la examenul de maturitate, obținând nota generală: bine.

Liceul din Beiuș are o societate de lectură, care poartă numele fondatorului liceului, episcopul Samuil Vulcan. Societatea ține ședințe în fiecare Sâmbătă sub conducerea unui profesor.

Demnitatea cea mai mare ce o poate ajunge un elev, în administrația societății este „notar al ședințelor”, în care a fost ales și Aurel C. Popovici.

Conducător al societății era Vasile Ștefănică, decedat în anul 1932, ca director al liceului.

Deși onorat cu această demnitate, totuși, pentru un motiv pe care nu l-am putut stabili, părăsește societatea de lectură, împre-

ună cu alți trei colegi: Adalbert Cașolțeanu, Ștefan Popa și Alexandru Mișuția.

Este interesant că în vremea aceea și elevii de liceu manifestau oarecare curente politice și sociale, cari nu cadrau cu situațiunea lor și Ministerul Instrucțiunii, prin ordinul nr. 29432 comunicat direcțiunii liceului la 18 Septemvre 1883, interzice manifestările antisemite.

Terminând liceul, Aurel C. Popovici intră în viața publică și datorită vastei sale culturi, ascensiunea îi este atât de rapidă, încât i se deschid larg și porțile palatului Belvedere, unde prin sugestiile sale și având în vedere conformația politică de atunci a Europei, luptă pentru o mai bună soartă a noastră, a acelor cari eram sub stăpânirea maghiară.

Rândurile de față n'au avut alt scop decât o modestă contribuție la biografia lui Aurel C. Popovici și dacă îmi permit unele incursiuni în viața și activitatea sa ca om politic, se datorește tăcerii, care a acoperit aniversarea celor 75 ani dela nșterea sa.

Oricum, Cezarului trebuie dat ce este al Cezarului...

Dacă Gavriilo Princip n'ar fi provocat ocaziunea de a se îndruma pe alte cărări istoria, prin gloanțele dela 28 Iunie 1914, lui Aurel C. Popovici și Dr. Alexandru Vaida-Voevod le-ar fi revenit marile roluri în îndrumarea spre mai bine a soartei românilor de dincoace de Carpați.

Această mențiune o face și biograful mai sus amintit al lui Franz Ferdinand: „Acesta găsea ecoul animozităților și speranțelor sale în această carte (Die vereinigten Staaten von Gross Oesterreich), în care Popovici preconiza împărțirea imperiului în cinci state, în cadrul ideii Austriei mari”.¹⁾

„Popovici și Franz Ferdinand erau de acord încă în ce privește proiectul lor asupra unui parlament central, destinat pentru rezolvirea afacerilor comune”.²⁾

Apoi „Vaida-Voevod se bucura de mare încredere, pe lângă moștenitorul tronului”.³⁾

Argumentele cu cari se prezenta în fața moștenitorului tronului, erau dintre acelea cari nu puteau rămâne fără efect.

„Tout peut encore être sauvé, déclarait-il, mais le temps presse. Tous les peuples reunis dans le camp de l'Autriche attendent qu'on

1) Idem p. 217

2) „ p. 218

3) „ p. 223

délivre du joug dualiste... La question qui se pose est la suivante: notre empereur peut-il livrer et livrera-t-il le pouvoir aux Kosuthistes et à leur alliés? Notre empereur peut-il donner et donnera-t-il à ces traîtres, coalisés, pour la ruine de l'Empire et de la dynastie, les moyens de renverser à jamais cet Empire qu'attend un brillant avenir? J'estime qu'aucun Habsbourg ne peut faire une politique de ce genre".⁴⁾

Ascendentul pe care l-a avut Aurel C. Popovici asupra lui Franz Ferdinand îl recunoaște și un intim al ultimului împărat Habsburg, A. Polzer-Hoditz, care spune că nimeni nu se îndoaia că Franz Ferdinand nu cunoștea decât o singură soluție pentru rezolvirea problemelor, cari amenințau echilibrul Austro-Ungariei: transformarea monarhiei dunărene într'o federație, — calificată de contele Tisza, după moartea moștenitorului tronului — „nebulie periculoasă pentru siguranța publică”.⁵⁾

O nebulie pe care vremurile au dovedit-o cu înțeles, dar contele Tisza n'a voit să înțeleagă asemenea lui Polonius, că este și nebulie cu înțeles.

Aruncând o privire retrospectivă — după atâția ani — asupra politicii lui Franz Ferdinand și Poltzer-Hoditz constată că era singura care mai putea evita descompunerea acestei putreziciuni, cum o numește contele Sforza în „Synthése de l'Europe” și care constată că prea multe jertfe au fost necesare pentru această descompunere.

Poltzer-Hoditz credem că este sincer, „după mândria declarată, de a avea sânge maghiar în vinele sale.

„Nu existau decât două mijloace pentru a salva monarhia: a extinde principiul federal asupra întregului imperiu, ori suprimare progresiv privilegiile naționale ungare, reorganizând țara pe bază de complectă egalitate de drepturi, recunoscute tuturor națiunilor, în cadrul unui imperiu.

Ori bărbații politici maghiari se opuneau cu cea mai mare energie aplicațiunii unuia sau altui principiu”.⁶⁾

Este cert că istoria a luat alt drum și l-a desmințit pe Aurel C. Popovici, dar câți dintre diplomații Europei au prevăzut cu exactitate cataclismul dela 1914?

Când trozneau temeliiile Europei, căpeteniile Franței — Poin-

4) Idem 219

5) Polzer-Hoditz, L'Empereur Charles, p. 17

6) H. Polzer-Hoditz. Idem p. 63

caré și Viviani — pluteau prin marea nordică, iar înainte cu o zi Țarul și Poincaré ridicau pahare de șampanie în onoarea păcii.

Politica sa a fost antimaghiară și țelul său în activitatea ce a urzit-o în toată vremea a fost scăparea noastră de sub hegemonia ungară, iar atunci n'a fost altă soluție, decât Gross-Oesterreich-ul.

Dela apariția lucrării sale privitor la federalizarea monarhiei austro-ungare și până la război au mai trecut opt ani și între timp a mai intervenit și succesul baronului de Herenthal în chestiunea Bosniei și Herțegovinei.

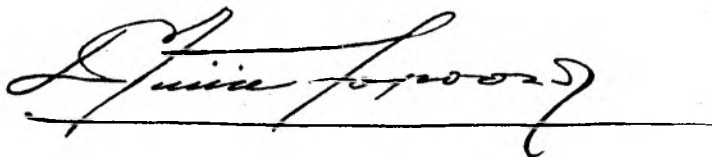
Nimic deci, nici un punct de plecare, din care să se poată concluda la o schimbare atât de rapidă a configurației geografice a Europei, iar Gross-Oesterreich-ul în viața noastră politică ar fi însemnat mult, față cu apăsătoarea hegemonie ungară, dacă marele războiu nu rezolva definitiv atât de fericit problema pentru noi.

Aurel C. Popovici azi doarme departe de pământul și oamenii pentru cari s'a frământat.

În cimitirul din Geneva pe o cruce este scris atât: „Aurel C. Popovici, patriote roumain”. Cuvintele acestea gravate de moarte spun tot ce a fost el. Nu mai este nevoie să răsfoiești Replica, ori aceea admirabilă doctrină a naționalismului românesc, cuprinsă în Naționalism și democrație.

Ceeace ne doare însă este că numai pe o cruce din cimitirul Genevei se spune că a bine meritat dela poporul român.

Și au trecut douăzeci de ani de când l-a primit pământul Elveției.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Aurel C. Popovici', written in a cursive style. The signature is positioned above a horizontal line.

POEZII

de ALEXANDRU CĂLINESCU

NOCTURNĂ

Stă gol un jilț, și-un om veghea la geam.
... In casa mea atâta 'ntunecare
Incât simțeam în suflet cum mă doare
Absentul fericirii ce-așteptam...

Tu n'ai venit ... Luminile s'au stins ...

... Pe drum, grăbiți trec oameni la 'nviere
Cu sufletele pline de tăcere ...

... Inchid în pleoape drumul nins;
Aș vrea s'aud, să văd, cum calci ușoară
Pe florile pe care au plâns,
Trecând, atâți creștini în astă seară ...

IN NOAPTE

Vai, femeea ce-am întâlnit-o plângând ast' noapte
Era mai palidă ca o lampă în zori.
Din buzunarul jachetei câteva flori,
Priviau trecătorii grăbiți și stelele coapte ...

Ochii ei stinși, în ștergarele pleoapelor ude,
Ni s'au părut doi strigoi pe-o cruce de gând.
Tu Dridia, șesul palmelor — alergând
L-ai întins și-ai șters obrajilor pomușoarele crude...

Dridia, Dridia, panseaua pieptului lasă
Faguri, când durerile de ea se lipesc
Ești mai bună Dridia ca toate ce cresc
In lanul nădejdlor, când tristețea n'apasă ...

MUZA

*Am pogorit la tine și'n gândul tău curat
Mi am împletit cunună din flori de iasomie,
Să fi lumineze calea, așa cum o făclie
Ar lumina în noapte un drum întunecat.*

*Pe părul lung și moale balsam de flori de tei
Am strâns de prin grădina cu tainice boschete
Am tremurat la șoapta femeilor cochete,
Și-am plâns cum plânge râul când trece peste stele.*

*Pe gura mea fierbinte port vraja de uitări
... Cu buze 'nsângerate, iubirea mea curată
O vei sorbi în noapte, și-așa, imaculată,
Ți-oi împleți ca 'n basme cunune de visări.*

*În ochii mari și limpezi eu port, ca și la zee
Din anticile temple, lumină de credință...
Hai cântă-mă poete. Uitând de suferință
Vom adormi ca'n templul tăcut din Elizee.*

SINT EI

*Sint Ei,
Sint cei care-au rămas
Să fie — acestui neam destin
Ne 'nfricoșați de-atâți vrăjmași
Ai visului cu care vin, —
Ei jurământului dau glas.*

*De răzbunare, lacrima-și innod,
Căci nu mai vor
Pe rod
Și pe pământul lor
Pecinginea pistruiilor.*

*Sint Ei,
E tot ce-a mai rămas,
Destin
Serin
Să pună — acestui neam în pas.*

ATÂT DE TRIST!

*Să nu dai ochilor păduri de brad!
Nici să n'ascuți prin ceteni cum cercei
De sevă cad!
E-atât de cald!...
Atât de trist din căni de smalțuri apa bei
Când știi, în munți, cum căpriori
Privirile 'n izvoare-și scald*

*E atât de trist aici
Nici nu mai știi
Ce să citești, ce să mai scrii!*

Alexandru Călinescu

CONTRIBUȚII LA VECHEA CULTURA BIHOREANA

(PREOȚI ȘI CĂRȚI)

de TITUS L. ROȘU

Spre izvoarele Crișului Negru, se pare că două sate se impun în vremi mai vechi ca centre politice și religioase dar și ca influență: satul Vinteri de lângă Holod și tocmai sub munții Bihorului, vestitul centru de horepiscopi: Șeghiște. Cel dintâi era și reședința unui cneaz Petru fiul lui Stanislav. La 26. VI. 1349, episcopul latin al Orăzii, acordă scutire de toate serviciile și dările iobăgești câte unui preot român din fiecare sat din jurul Vinterei. ¹⁾

Cel de-al doilea centru Șeghiște, cu vestiții episcopi-misionari, e pomenit și el în documentele privitoare la scutirea preoților de sarcini iobăgești. ²⁾ E vorba aici de preoții „arhidiaconului” Dan, urmaș al vechilor episcopi cu jurisdicție peste aceste părți. ³⁾

În Vărășeni (orășeni?) lângă Vinteri, este o biserică foarte veche, Forma, dintre cele dintâi cu turnul prins în acoperișul unei case. Tradiția spune că a fost adusă din satul Vinteri. ⁴⁾ De fapt sunt două feluri de picturi din diferite epoci. Cea mai nouă din 1833. Alături de aceasta, pe alocurea se mai poate vedea, cealaltă, mai veche și primitiv executată. În peretele din dreapta, meșterii, cari au adus biserica în Vărășeni, au tăiat fereastră într'o pictură veche. Azi, biserica este în ruină: dispare un foarte vechiu și frumos mo-

¹⁾ Dr. Șt. Lupșa: Istoria Bisericească a Românilor Bihoreni. Oradea, 1935, p. 12.

²⁾ Moise Popovici: Monografia comunei Șeghiște. În revista Transilvania, Nr. 3 pe Mai—Iunie 1911, p. 214.

³⁾ N. Iorga: Istoria Românilor, 1937, vol. III. p. 18.

⁴⁾ Și în: C. Petranu: Monumentele istorice ale județului Bihor. Sibiu, 1931, p. 9. Despre pictură, p. 18.

nument istoric — iar satul, bogat, mulțumindu-se doar să-și mute altarul în școală.

Biserica din Copăceni, la câțiva kilometri, în formă de corabie, este mult mai nouă. Aici am găsit 3 manuscrise: unul din v. al XVII-lea, și două din al XVIII-lea.⁵⁾ Dar din conținutul unor notițe de pe marginea lor, se poate stabili un nou nucleu de viață religioasă, la Dușești, împrejmuiindu-se și din această parte, vechiul centru vevodal și preoțesc: Vinteri.

Mai înspre munți e vestitul vidic al Pomezăului, în care, la Câmpani era o școală, dar tot în casa preotului, unde învață carte diiacu popa Pătru din Broaște.⁶⁾

Lângă Șeghiște, cea mai veche biserică se pare a o fi avut satele Leheceni și Cărpinet. În 1820 satul Leheceni își clădește biserică. Și cu această ocazie, se amintește că aici era biserică încă înainte cu 600 de ani. S'a găsit și act scris despre pământul popii, „în ace cartea de 600 de ani”.⁷⁾ În Vașcău, azi, centru protopopesc, era și în veacul al XVII-lea un „protopop al Vașcăului”. Pe marginea unei Pravile tip. în 1652, se scrie: „Această sf. și Dumnezească Pravilă, este cumpărată de mine protopop al Vașcăului cu 80 de florinți în luna lui Indrea în 21 de zile 16...” Este în vremea decadenței „Centrului” Șeghiște.

Din veacul al XVIII-lea se găsesc multe notițe pe margini de cărți, despre bisericuțe, popii și diecii sau dascălii din împrejurimi.

Un alt centru, care se va impune mai târziu în rosturile noastre culturale, după eliberarea de sub Turci, este Beiușul. În vremea lor poate, tot ce a fost creștinesc a trebuit să dispară. În veacul al XVIII-lea e amintit ca ținându-se de protopopiatul Meziadului. La 1733 dăm aici de popa Iosif cel cu minunatele predici și în vremea căruia s'a „inceput a face besearea cea românească”. În 1771 era și o școală vestită al cărei prim dascăl se amintește a fi fost Marcu Dimitrie. Cu mulți ani înaintea liceului, această școală care a trăit până în zilele noastre, a fost un admirabil izvor de cultură românească.⁸⁾

Cu protopopii Ioan Șteff și Paul Papp cu jurisdicție și asupra Vașcăului și până dincolo de Ceica, la începutul veacului XIX-lea,

⁵⁾ Aceste mss. nu știu să fi fost publicate undeva.

⁶⁾ Dr. Gh. Ciuhandu: Tribuna, Nr. 51—52 din 27 XII. 1919.

⁷⁾ Moise Popovici: Contribuțiuni la monografia comunei Leheceni. In revista Transilvania pe Sept.—Oct. 1912, p. 509.

⁸⁾ Titus L. Roșu: Vechi așezăminte culturale la Români din Beiuș. In „Gazeta de Vest” din 15 VII. 1934.

Beiușul va cuceri în întăietate atât pe teren religios cât și politic.

Totuși un fapt trebuie remarcat putând fi generalizat: biserica a format întotdeauna sâmburele vieții românești. Și pentru că erau puține, acolo unde erau, se constată și o aglomerare de preoți dar și un puternic puls de viață culturală.

În cercetarea trecutului nostru, ceea ce surprinde este o mare dragoste de biserică și de cartea bisericească. Dar și, prin mijlocirea bisericii, o foarte strânsă legătură cu neamul de pretutindeni. Nu s'a dezvoltat în Bihor o viață aparte religioasă. Ci, se constată, poate tocmai datorită așezării și vieții satelor ascunse între munți, a fi un loc de refugiu pentru cărturarii din alte părți și de pătrundere și întâlnire a diferitelor influențe din N., R. ori Sud. Când unația face ravagii în părțile nordice, Pavel diiacu „rusu” sau Vasile Sturze Moldoveanul se refugiază aici continuând o muncă foarte frumoasă de copiiști și dascăli.

Cu ei, vine și o nouă tărie la lupta pentru credință.

Nici înaintea lor însă, părțile acestea n'au fost izolate ca să îngăduie folosirea în biserică „din cele mai vechi vremi” nu ca în alte părți, a limbii române. Nu era altfel aici decât în Ardeal spre pildă.

Scriind despre Codicele miscelaneu, D-1 Sextil Pușcariu spune:

„De curând a găsit și a descris d-l N. Drăgan un codice scris de mai mulți cărturari dela sate (între aceștia un Ioan din Surduc și un diacon Popovici Mihai din Cuzap) între anii 1754 și 1810 în regiunea Bihorului interesant pentru varietatea conținutului lui. El cuprinde nu mai puțin de 48 de bucăți între cari găsim un text slav alături de o satiră la adresa celor ce mai slujiau în biserică în limbă slavonă”. Parcă ar fi vre-un ordin al mitropolitului Sava Brancovici pentru popii din Ardeal cari pe vremea lui mai „bolbo-roseau” în biserică.

Tot acolo mai este un text slavo-român: un descântec pentru (ciumă și friguri și care trebuia spus „pe nemâncate”.⁹⁾

Românizarea bisericii trebuie pusă în legătură cu mișcarea husită. „Astfel, cele dintâi încercări de-a investmânta adevărul scripturilor sfinte în cuvintele graiului nostru strămoșesc, au fost de-a dreptul înrăurite de mișcarea husită...”¹⁰⁾

⁹⁾ Sextil Pușcariu: Istoria literaturii române. Epoca veche. Ed. II. Sibiu, 1930, p. 194.

¹⁰⁾ I. Lupaș: Istoria Unirii Românilor. Buc. 1937. p. 87 și 88.

Preoții acestor vremi de slavonie, vor fi fost instruiți poate în „școlile” de pe lângă „vlădicile” din Șeghiște sau poate din Remetea unde s’au păstrat pe pereții unei biserici inscripții paleoslave. Că nu s’au găsit cărți s’au manuscrise slavone? Este a se datora fără ’ndoială cărților de slujbă românești dela cele dintâi și mai ales celor din Principate cari inundă toate bisericile noastre și din cari se mai slujește și azi. De altfel aceste cărți sunt cea mai puternică dovadă că felul de viață bisericească, era la fel pe tot întinsul românismului. Și pentru că aceste cărți erau înțelese și iubite, au fost copiate în mii de exemplare și ne-au rămas.

În Bihor însă, o intensă preocupare de carte bisericească, a fost în veacurile 17 și 18 mai ales. Din această vreme ne-au rămas și cele mai frumoase manuscrise. Acum, dieci moldoveni sau de aiurea, vor purta cu ei tocul și cerneala din sat în sat, scriind pe unde ajung și li-se cer, cărți bisericești. Ei continuă cu o muncă, nu nouă pentru Bihor, dar care, spre sfârșitul veacului al 18-lea va renta mai puțin: de peste munți ne vin cărți tipărite și mai puțin costisitoare. Totuși, în cutare sat de lângă Vașcău, câte-un popă de astă dată, se mai trudește cu copierea cărților sfinte.

Cu vechea literatură românească din Bihor, s’au ocupat îndeosebi fostul mitropolit V. Mangra, apoi d-nii Gh. Ciuhandu (în „Tri/buna Bihorului” și în „Cele Trei Crișuri”), N. Firu și Dr. Ștefan Lupșa în cartea sa: *Istoria Bisericească a Românilor din Bihor*. Nu voi reaminti toți copiii și nici cărțile lor. Voi completa doar șirul diecilor cu alții (pe cari nu i-am aflat în publicațiile de până acum) și, șirul lucrărilor unora, cu altele.

I. În biserica din Copăceni, s’au găsit un Euchologion ce se zice Molitvelnic, în care se cuprinde „toată treaba bisericească care se cade preoților dată întâi dela svinții ap(osto)li, după cea a svinții părinți-apostoli” și e copiată de cunoscutul diiac Vasile Sturze Moldoveanul.

O spune la urma cărții:

„Sfârșitul Molitvelnicului...

„Dmăzeu celuia ce după început au dat și sfârșitul, Scris-am eu acest molitvelnic, dasculu Sturze Moldoveanul din izvodul ce s’au tipărit la Belgrad. Și amă nevoit cu toată nevoința din ce am putut și mă rog preoților cine va ceti pe dânsa... (lipsește)... nici pre un omă fără de greșeală fraților ertați ca să va erte și pre voi Dmzău. Și pre dânsa cetindu pre noi pomeniți sănătoși. Dela Hs. Amin.

„Mai mică și plecat al vostru Vasile Sturze Moldoveanul...

mă rog limbilor voastre să ertați. Scrisă în Răbăgani lângă Beiuș... 1698 — Oct. 3 zile..."¹¹⁾

Manuscrisul are 548 pagini. Pe prima pagină, este un desen înfățișându-l pe Dumnezeu-Tatăl. Dar scrisul și desenele nu sunt executate cu finețea cu care a fost învredinicit manuscrisul maramureșean amintit la note.

Cartea cuprinde diferite molitve: a muerii la ceasul nașterii, Rânduiala botezului, Molitva botezului prescurtat, ș. a.

II. Al doilea manuscris este un Strastnic scris pe 2 coloane găsit tot în Copăceni. Pe prima pagină, e un admirabil chenar iar unele litere mari, frumos ornate. Are 101 foi (202 pagini).

La urmă scrie:

„Ku ajutorul lui Dumezău am scris eu popa Gavrilă acest Strastnică. Anii dela nașterea lui Hs. 1765 luna lui Martie 16”.

Pe ultima pagină, scris de-o altă mână, pe o foaie rămasă goală este un frumos fragment de predică sau evanghelie pentru Joia Mare.

Al III-lea manuscris este Paraclisul Maicii Domnului. Foile, dela început și sfârșit lipsesc. Totuși, copistul pare a fi un preot care iscălește cu aceleași caractere pe o margine a cărții: „popa Gavrilă ot Câmpani”. Are multe prescurtări: ex.: învisăși. Cuprinde 200 pagini.

Manuscrisul al IV-lea este Cazania din Colești. Se pare a fi fost copiată după Cazania lui Varlaam din 1643, din care se mai găsește un exemplar în satul Călugări. Are 840 pagini.

Pe ultima pagină se scrie:

„Sfârșitul și lui Dumnezeu laudă: Iară cei ce vă veți întâmpla a ceti pre această carte și veți afla greșeală, voi îndireptați luminați chiară și luminată... pentru ca să vă lumineze și să vă umbrească și pre voi darul Duhului sfântă amină:

„Scris'am eu popa Jurj din Leheceni această carte când am locuit în Buntești: Anii Domnului 1762 Noembrie 26”.

Această Cazanie, foarte frumos scrisă, a fost pe rând a bisericii din Leheceni, Cărpinet și mai pe urmă: „Această carte este a bisericii din Colești. Scris-am eu popa Alicsandru din Briheni 18...”

Și manuscrise încă nepublicate ni se mai semnaleză. Și numai scotocindu-le pe toate din colțurile prăfuite ale bisericilor cât și

¹¹⁾ In Maramureș s'a găsit un manuscris cu următoarea notiță: „Și am scris eu robul lui Dumnezeu și mult păcătoșul întru toate popa Vasile Moldoveanul dascălul ot Băscuel... dela zidire văleat... dela Hs. 1700. Mss. e foarte frumos pictat. Oare o fi Vasile Sturze?”

descifrate notițele de pe margini de cărți, ne putem face o icoană clară asupra istoriei noastre. (Iar Sfânta Episcopie a Orăzii are datoria de a le aduna și păstra. Altfel se distrug pe la biserici particulare).

Se constată deci în tot veacul al XVIII-lea, iar la sfârșit prin preoți, o vie activitate cărturărească. În câte un loc e câte o „școală”, iar în tinda fiecărei biserici câte un diac sau preot copiiind...

Cu toate acestea, nivelul cultural al celor ce se ocupau cu cartea, era foarte scăzut și în cele religioase, mai ales la începutul v. al XVIII-lea. Era însă și multă neglijență.

Asupra acestei stări, avem o icoană clară în raportul protopopului Ioan din Oradea: cele constatate de el în vizitația canonică din 1715.¹²⁾

Protopopul a vizitat tot Bihorul: valea Crișului Repede, a celui Negru, etc. S'a constatat o mare desordine: biserici neînprejmuite, fără uși și giamuri. Vitele pot intra în ele cum le place. Preoții, nu se îngrijesc nici de cele sfinte: potirul în multe locuri nu este șters, hainele sfinte sunt aruncate prin altar, ba unii preoți sunt și bătăioși. Nici credincioșii-țărani, nu sunt altfel: „M'am dus la Vașcău — zice protopopul — acolo era târg și toți oamenii erau beți. Biraele au zis către Sudrigeanu, ca să nu mă lase să umblu prin bisericile lor — d-sa nu o făcu, și m'am dus la Cărpinet. Acolo au venit popii și din fiecare sat biraele și mi-au spus drept ce lipsuri și greșeli au pe la biserici; m'am tocmit cu ei în 4 galbeni — și eu mă grăbeam îndărăt fiindcă se întorcea gazda. De altfel, îmi era frică să umblu printre ei...”

Totuși, „sub mâna protopopului popii Dumitru (sigur: al Vașcăului) sunt 15 biserici. Pe Crișul Repede sunt 18 biserici. În ținutul Beiușului unde era protopop popa Gheorghe, sunt 50 de biserici. În ținutul Pomezăului sunt 15 biserici.

În tractul Homorog sunt 42 de popi.¹³⁾ Este, fără 'ndoială, un număr mare de biserici și popi.

După cum însă, păzirea în bună regulă a celor sfinte era destul de slabă, tot așa și cunoștințele lor în cele cărturărești lăsau mult de dorit. Despre acest fapt ne putem face o idee citind raportul Comisiei din 1754, trimisă la Beiuș de Maria Terezia, în cauza românilor uniți.

¹²⁾ Publicat de d-l Dr. Ștefan Lupșa, în „Gazeta de Vest” Nr. 1572 din 8 Sept. 1935.

¹³⁾ Dr. Șt. Lupșa, în „Gazeta de Vest” din 8 Sept. 1935.

Intrebați sătenii despre purcederea Duhului Sfânt, membrii Comisiei sunt îndrumați la preoți, iar aceștia răspund „că au știut cândva dar că au uitat. Altul spune „că și-a pierdut cartea”; altul, „că nu-i filosof să știe astfel de lucruri”. Despre cel de al treilea loc din ceriuri, în afară de rai și iad, spun că sunt „vămile văduhului”. Unul amintește de 24, alții numai de 12 vămi. Cât privește Capul bisericii, unii cred că e vlădica dela Arad, alții împăratul sau împărăteasa, ori cei patru patriarhi ai Răsăritului. Cei din Curățele răspund: „Dumnezeu știe, noi nu știm”.¹⁴⁾ Era o viață bisericească cu puține pretenții științifice, dar cu rădăcini într-o credință amestecată și cu elemente păgâne, dintre cari se mai recunosc încă și astăzi. Comisia mai constată încă și aceia, că unii preoți erau sfințiți de episcopi latini sau calvini. Dar principii calvini ca Gavril Bethlen, vor sprijini biserica ortodoxă. În 1615, Gavril Bethlen asistă la hirotonirea a 60-70 preoți ortodocși în Oradea (cf.: Veress: Documente vol. IX. Prefața).

Nu e de mirare totuși această stare înapoiată a preoților noștri și din această jumătate de veac... Școala, era în casa părintească sau, rareori, se adunau mai mulți pe lângă vre-un preot. Și se învăța de pe cărți bisericești: și scrierea și slujba. Fiind însă cărțile prea rare, erau împrumutate. Așa pe o margine a manuscrisului lui Vasile Sturze Moldoveanul, sunt următoarele însemnări: „Scris-am eu, Popovici Ioan din Dușești când învățam între frații mei acasă în luna lui Aprilie în 19 zile în anul 1799... fiul înțelept învățat va fi și cel neînvățat slugă...”

În altă parte, poate vre-o întrebare: „Kare împăratu au fost atunci în lome kandu au născutu domnu Hs.-? Vasile ne și spune că au fostu Kisaru Agstu împăratu. Grigore iarăș întreabă: dară cine au făcutu cruce — iar Vasile spune...” În alt loc zice că „spuneau tainele cele Dumnezești”.

Și mai învățau:

„Să ne rugăm pentru binecredinciosul împăratul nostru și pentru toată oastea lui și polata, ca să-i ajute și să-i supună sub picioarele lui, pre tot vrăjmașii și pismașii lui”.

Dar nici nu era prea mare nevoie de multă învățătură: preoția de cele mai multe ori se moșteneau. Rareori se întâlnește câte un diac-învățător, ca un Popovici din Beiuș, care să fie ales și sfințit întru preoție. Sunt unii însă, ca popa Dimitrie, din Gurbești la 1798, cari au fost sfințiți întâi diaconi.

S'ar putea spune, că unde era cartea, era și școala. Această car-

¹⁴⁾ Extrase dintr'o conferință nepubl. a d-lui Dr. Ștefan Lupșa.

te copiată în Răbăgani, a cutreerat mai multe sate, servind cine știe câtor generații de preoți, învățarea cititului și a slujbei. Din Dușești, manuscrisul ajunge tocmai în Dumbrăvița de Codru:

„În Dușești am primit această prea înaltă carte și mai departe am trimisă la Kis Dumbrăvița”. Și termină:

„Scris-am eu Popovici Ioan din Dușești, când învățam acasă între frații mei și spuneam tainele ceale Dumnezești — în luna lui Iulie în 6 zile în anul 1799”. Unul dintre „școlarii” aceștia a scris și fragmentul cred de evanghelie sau predică din Joia Mare pe o foaie rămasă goală a altui manuscris și anume a Strastnicului amintit mai înainte, și aflat împreună cu cel al lui Vasile Sturze.

Ori de cine va fi fost compus sau copiat însă, se desprinde o nouă perspectivă asupra felului de a înțelege și expune al preoților, a celor învățate. De aceea îl reproducem:

„Kândă fu întro zi ka astă zi, Sfnta Mariea, maica Fiului, ea mânăsă în noaptea aceasta la Erusalim, la celă birău mai mikă, a Erusalimului, la Simionă. Iară ea zise către acelă birău: Oare Simioane ce vigășaguri fură într'această noapte, de nu încetară dobele și trâmbițele, nu stătură, au doară fiul meu au făcută ceva sămnă ka și în Kana-Galileii, că știu că au intrat aseară în această orașă. Iară acela birău zise către Sfnta Mariea: Ală tău fiu au fostă acela ce au intrat aseară în această orașă. Iară Mariea zisă, alu meu au fostu și a lui Dmnezău, kă și fiu mi iartă și Dumnezeu mă iarte. Iară acelă birău zise către Sfnta Maică: Deacă au fostă ală tău fiu acela ce au intrat aseară în această orașă, eu ți voi spune ce vigășaguri sântă, kă acela l-au prins jidovii și l-au judecată în douăsprezece chipuri, la douăsprezece domnii, ce sântă mai mari în această orașă, și acuma iaka kălă dukă sălă răstiknească. Iară Mariea zisă către acela birău, oare Simioane kumă meai face kale prină norodă să văz acela robă celă dukă să la răstiknească. Iară acel birău zisă către Sfnta Mariea, ei vino după mine kăți voi face cale delă vei vedea, și acelă hodnojă luă un korbaciu ku trii kranguri și așe începu a isbi în toate laturile prin norodă, iară sfnta Mariea dacăl văzu kăi fiul ei acela, iară ea căzu cu fața în jos la pământă, și lacrimi vărsândă din ochii ei ferbinți ka fokulă, de ardea iarba pe unde cădea, și o întărea dhul sfntă și mergea după Hs., kosita kapului rumpânduși; și cu jălanie striga și grăiea. O, iubitul meu fiu, unde mergi cu atâtea noroadă?; au doară mergi în Kana-Galileii să faci din piatră pâne și din apă vină. Zsă Mariea dămă un cuvântă adevărată fiul meu și Dmnezău meu kă akuma mă desparți dela tine fiul meu dară pre cine voi avea mângăeare — în cale-te cu un cuvânt fiul meu. Lasimă de obidă de acuma înainte fiul meu.

Iară a treia oară răspunse Hs., Maicii Sale Marii și zisă: nu mă plânge dulce maică, au nam spus eu ție să nu mă kauți..."

O altă școală, era în vidicul Pomezului:

„Și am învățat carte la Pomez, la unchiul meu la popa Petru de Câmpani. Dumnezeu iarte păcatele lui că m'au el învățatu".¹⁵⁾ Aici era o școală districtuală. În 1753 sunt amintiți doi diiaci Dimitrie și Văsălie în Cusișu. Ei răscumpără o carte. Altul în Merag.

În veacul al XIX-lea însă, lucrurile se schimbă. Liceul (adecă gimnaziul) din Beiuș, pe lângă școlile din Arad dă și popi pentru satele din jur. Pe un Apostol din Luncașprie (pl. Ceica) se scrie:

„Eu popa Todor am umblat la școală în 5 ani și mo învățatu greacă în 2 ani și în Beiuș am fost în 3 ani... Și de acolo am venitu acasă și m'am dus la Aradu în 3 luni și am venit acasă și m'am însurat — 1841".

Un „docinte" cu câteva clase din Beiuș tot din această vreme, este în Șoimuș-Petreasa: Georgiu Popovici cu 3 clase gimnaziale 1851.

La sfârșitul veacului al XVIII-lea însă, spre deosebire de începutul lui, și mai ales în veacul al XIX-lea, se constată la preoți, cel puțin la unii din Beiuș, o temeinică pregătire teologică. Așa este preotul Paul Papp de Poiana-Blenchi.

La Beiuș, încă la 1733 păstora un foarte cuminte preot: popa Iosif, care a scris niște predici minunate „la oameni morți" în care strecura de multe ori și îndemn la păstrarea credinței. La 1771 e școala districtuală. Acest veac aici îl încheie protopopul care a fost mereu în vizitații canonice, Ioan Șteff. Prima jumătate a veacului următor, o cinstește protopopul Paul Papp.

Dela acesta ni s'a păstrat un manuscris care conține multe poezii și însemnări familiare sau întâmplări diferite. Între versuri sunt două: Căderea Hotinului și Uciderea lui Brâncoveanu cari dovedesc o foarte strânsă legătură între Bihor și Țările Române. Mai ales nenorocirile marelui Domn și protector ortodox se pare a fi avut un mai mare răsnet aici. În altă poezie însă, își bate joc de Sofronie și de mișcarea lui.

Nici învățarea slovei nu se mai făcea numai din cartea de slujbă bisericească. Între cărțile pe cari le-a avut acest preot, sunt și următoarele:

1. Teologie moralicească.

¹⁵⁾ Și în Dr. Ștefan Lupșa: Istoria... p. 29, 30.

2. Alfevită rumânească.
3. Lăturghier.
4. Historie patimilor lui Hs.
5. Catechizis pre larg.
6. Evanghelie ungurească.
7. O predicăție la morți ungurească.
8. O predicăție la morți rumânească.
9. Un ceaslov românesc.
10. O biblie românească.
11. O carte de rugăciune către Precista.
12. Un ceaslov bogat dă țară.
13. O cazanie românească.
14. Un Octoih.
15. Un Catavasier.
16. Un acatist.
17. Floarea darurilor.
18. Molitvelnic.
19. Psaltire sârbească.
20. Un Arghir.
21. O predicălie grecească.
22. Pecețile țării.
23. Ceaslov sârbesc.¹⁶⁾

Acest Paul Papp, face parte dintr'o foarte veche și erudită familie de preoți.

La sfârșitul veacului al XVII-lea, școale însemnate erau la Oradea. Era și o școală normală.¹⁷⁾ Pentru ortodocși însă, drumul spre școale mai înalte, era spre Arad.

Dar dacă pentru vremi mai vechi nu se pot aminti prea multe „școli”, cartea, era aceia care, cum aminteam, îndeplinea acest rost acolo unde se găsia. Și pentru că nu prea se găseau cărți, se împrumutau. Acest obicei se păstrează și în v. al XIX-lea.

Pe o îndreptare a Legii tip. în Târgoviște în 1652 și care a fost cumpărată tot în acest veac de protopoul Vașcăului „locuitor în Câmpanii de Sus”, se scrie:

„În anul 1803 în 29 de zile a lui August au fost sfânta Pravilă la mine Teodor Pop în Băița”.

¹⁶⁾ Manuscrisul, e în posesia d-lui Dr. I. Papp, președ. Curții de Apel din Cluj.

¹⁷⁾ Pentru școalele de aici lucrările d-lor N. Firu și Bolca pentru cele unite.

„Această sfântă Indreptare de Lege, au fost și la mine învățatoriu în Fânață în anul 1844... Haika Mihaiu, învățatoriu, născut în Șeghiște.

„Să se știe când au dată sfta Pravilă la Vașcău la popa Nicolae și amu scris cu diiacu Iancu din Vașcău, anu 1773. Iosa Ianoș 1773.

Sau:

„Această Indreptare a Legii sau almintrelea Pravilă Sfântă, de sfinți Părinți întemeiată și sfințele soboră introdusă, au fost și la mine cel mai mic între preoții din Seliște, în anul 1834, Martie 9 zile.

Și ultima:

„Să se știe când au fost această sfântă Pravilă la mine în Bă-rășți, luna lui Aprilie în 26—1824. Ioan Coroiu”.

Dar, pe lângă raritatea lor, cărțile mai erau și scumpe. La sfârșitul v. al XVIII-lea, preoții săraci mai copiază încă. In cele mai multe biserici, însă, cărțile sunt de dincolo.

Raritatea cât și scumpetea cărților, face să se „lege” cărțile, de ceice le cumpărau, preoți ori mireni, „pentru hodina sufletelor” cu jurăminte fioroase:

„Să nu îndrăsnească nimeni a o îndepărta. Să fie afurisu de trei șute și optusprezece de sfinți părinți. Amin”. In altă parte se scrie că nici în caz că preotul s'ar muta la altă biserică, cartea să nu poată fi înstrăinată.

Sau:

„Această sfântă Evanghelie o au cumpărat Gavra Jurj din A. Vărzari și o adată pă sama bisericii lor fiind și sfăt la această sfântă biserică. Și o au cumpărat dela popa Todor dintr'această sat cu 14 zloți, pomană pentru sufletul lui și a părinților lui și tot neamul. Și cine ar îndrăzni a o înstreina dela această sfântă biserică, să fie afurisit de 318 părinți dela Niceia și să i se verse mațele ca ale lui Arie, protivnicului”.

Un Triod „și alte nimicuri” s'au plătit cu 10 vici de tent”. O Pravilă cu 80 de florinți; altă carte „cu opt florinți și 5 fonți de clisă prețuit cu 10 groșițe”. Dar cărțile se cumpărau pentru biserici, nu numai pentru mântuirea sufletelor ci și „în schimbul crășmei satului pe 2 ani”, cum fac pela 1834 fiii lui popa Mihai: Adam Popovici și Nicolae, locuitori în Leheceni.

Ceeace a făcut însă ca aceste cărți să biruiască atâtea vremi grele, a fost fără 'ndoială nu prea marea grije ce le-o fi purtând preotul sau diiacul, ci legătura foarte tare: tăbli de lemn îmbrăcate

în piele. Și legatul lor, era socotit ca o mare facere de bine pentru biserică. Se plătea și scump. Legători de cărți se cunosc mai mulți. Erau și oameni de meserie, dar uneori preoții.

În Mierag lângă Beiuș, este un Testament Nou, legat de Popa Iosif din Beiuș în anul 1738, pe vremea, zice el, „când au dat bani popilor”.¹⁸⁾

O carte, „s'a legat în 13 XII. 1845 prin cheltuiala satului Călugări de Sinesie Groza, legător de cărți”. Altul, Nicolaevici Todoru, leagă o Cazanie în 1821 în Copăceni. Iar în S. Petreasa, leagă „a doua oară” un Penticostariu, „smeritu Toma, legătoriu de cărți din Ardeală din Vermeghia Belgradului din numitul oraș Tiușă ani 1827 luna Ianuarie 13”, cu cheltuiala lui Crăciun Petru, fiind curator, cu jupâneasa dumisale Marie, pentru 12 coți de pânză, să le fie pomană”. Tot „smeritu Toma” mai leagă o Cazanie în Cârpeștii Mari în 1826.

Alt legător de cărți e: „cucernicul preot din Căbești Nicolae Popovici” care leagă un molitvelnic în 1858. Spiridon Popovici, leagă un Tipicar în Cresuia în 1860.

Nu e de mirare deci, dacă satele țineau așa de mult la cărți. De valoarea lor materială ne putem da seama numai cunoscând prețuirea lor în împrumuturi: „ca zălog”.

Pe un Triodion din Crișcior se scrie:

„Cinstite părinte și al meu frate namestnic Crăciun din Călugări, întru Hristos să trăiești cu soția Sfinției Tale. Aceste două cărți sunt zălog la mine dela popa Avramă pentru 7 florinți și 57 grițari. Dat-am în Laz Iulie 18 Ioan fiind parohul Lazului 1755 (?)”

Iar în Mierag pe un Testament Nou, se scrie:

„Scriu de rândul acestei cărți, pentru cât îi zălog și de unde-i să se știe că au fost zălog la Bârzan Mihaiu Cusișu pentru 7 mărileși. Ii au dat Iștoc Mihaiu din Meragu 3 mărileși, Istoc Simion, 4 mărileși. După aceia, au venit diiacii din Cusișu anume Dimitrie și Văsălie și au mai luat 3 florinți dela Iștoceștii din Merag. Apoi această carte să nu o poată înturna nime până când or veni banii câți s'au dat pentru cartea aceasta. Apoi când o face Dzeu prilejul acestor diiaci să întoarne banii câți am dat eu Iștoc Mihaiu din Merag, apoi când o ar împarte, alții, să nu aibă nici o cale către cartea aceasta numai diiacii aceia care au luat banii — adecă Dimitrie și Văsălie. Scris-am cesteia să nu se miște. Eu diiac ot Merag Ilie Meseța Feurarie 28 zile 1753”. La 1782, această

¹⁸⁾ E vorba anume de trecerile din această vreme la unație — cari s'au făcut împărțindu-se bani popilor.

carte a fost cumpărată de biserica din Merag care a fost zidită în 1750.

De unde ne veneau cărțile?

Dacă se întâlnesc în bisericile noastre cărți de slujbă tipărite de uniți la Blaj (mai ales din vremea lui Ioan Bobb) sau aiurea, apoi cele mai multe, sunt tipărite în Principatele Române. Și ca să se dovedească, cât de „convinși” erau românii în credința papistașă, este de ajuns să amintim că și azi, în cele mai multe biserici unite și din N.-V. Ardealului, se citește din cărțile tipărite la București și Vâlcea, și așa cum se scrie. Sau, dacă s'au impus cărți catolice, celelalte, sunt păstrate cu sfințenie în altar, în strană sau în podul bisericii.

Era o strânsă legătură cu neamul de peste munți. În 1761, episcopul de Râmnic Grigorie trimite prin vama Boiții, la Arad, 500 de cărți de slujbă, în românește.

Ajunse aici, la noi, cărțile se vindeau prin „vanzători de cărți” cum a fost unul Bucur. Sau prin preoți, mai ales prin protopopi: „s'au vândut prin mine în 16 Mai 1803. Ianoș Șteff protopop Beiușului”.

Și adunați, în biserică, ascultând sau învățând carte, în jurul acestor cărți cu slovă românească, se cimeta nu numai unitatea de limbă și credință, ci, se formau aici și tot atâtea cetăți de luptă pentru neam. Iar, până a nu fi încă școlile teologice, ele impun și o mai pretențioasă pregătire preoților cel puțin la sfârșitul vacului al XVIII-lea. E o lume care începând cu veacul al XIX-lea, se va strădui mai mult pentru lupta care se proiecta de pe acum inversunată, dar și pentru biruință.

Titus L. Roșu

POEZII

de D. JOV

NOAPTE

*Atârn pe flori șiraguri de safir
Scăldate 'n unda rece de parfum.
Cobor tăceri din naltul cimitir
Iar zările se 'nchid ca un album.*

*Izvorul trage dungă de cleștar
Și sălcile deasupra-i fac boschet.
Din umbra deasă undele răsar
Ca horbota eșită din croșet.*

*Adorm șoptiri la sân de iarbă ud.
Conac în codru face-al nopții svon
Și vârf de plopi când tremură aud
O predică rostită în amvon.*

*Umbre s'anin de crengi urzind hamac
Să legene în el pustiul cald...
Plutește grea oglindă peste lac
Cu rama făurită din smarald.*

*Mărgăritar e câmpul și sîdef
— O lume de imagini ce nu mint —
Iar cerul pare un întins gherghef
Cusut cu flori de aur și argint.*

D. Jov.

A TRECUT...

PIESĂ IN PATRU ACTE

de VICTOR PAPILIAN

PERSONAGIILE:

Ștefan Timoianu

Anca, soția lui

Flor, fiul lor (cincisprezece ani)

Mircea, prietenul lui Flor

Teodosia, prietena Ancăi

Rafila, servitoare

Un servitor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ACTUL I.

La ridicarea cortinei Anca și cu Flor cântă. Mama la pian, băiatul la vioară.
După câțeva vreme mama încetează; apoi băiatul.

Flor: Ce-i, mamă?

Anca: Să ne odihnim puțin, Flor.

Flor: Ce repede obosești acum, mamă...

Anca: Așa e.

Flor: Cu toate că mi-am făcut lecțiile și am studiat apoi două ore la vioară, aș mai fi în stare să suport și pe domnul Iosif încercând pe mină toate nesuferitele lui teste.

Anca: Tu ai cincisprezece ani...

Flor: Și tu?

Anca: Treizeci și patru.

Flor: Vai, ce mult...

Anca: (*glumind*) Nu prea ești drăguț.

Flor: Dar Teodosia?

Anca: Nici asta nu-i frumos, să te interesezi de vârsta persoanelor mari.

Flor: Ce importanță au anii când amândouă păreți atât de tinere...

- Anca: Ea e cu șase ani mai mică decât mine.
- Flor: Și tu și ea parc'ați fi de seama mea, nu ca tata...
- Anca: (*Mustrându-l cu blândețe*) Ah, ingrat copil!... Tata are treizeci și opt de ani... ne-am căsătorit studenți.
- Flor: Se poate, dar pentru mine e grozav de bătrân...
- Anca: Tinerețe și bătrânețe... Nu-i un subiect pentru copii.
- Flor: Ce copil, mamă? (*ironic*) Domnul Iosif mi-a demonstrat că inteligența și-a terminat dezvoltarea complet, la vârsta mea... cu câtă am acum, cu atâta să mă mulțumesc pentru tot restul vieții.
- Anca: Grozav ți-e de drag domnul Iosif...
- Flor: E cel mai nesuferit individ. Prost și pedant. Toată ziua cu testele lui... Ah, să-l văd plecat odată de-aici...
- Anca: Greu... In casa cea nouă, tata îi va construi un laborator.
- Flor: Ce râie!... A intrat umil ca meditator și acum își dă aere de director.
- Anca: Metodele lui, se zice, a fi bune pentru selecționarea lucrătorilor. Și tata este un om...
- Flor: Robit calculelor...
- Anca: Iar vorbești urît. Tata are încredere...
- Flor: In tot ce poartă pecetea unui laborator. „Made” în laborator...
- Anca: Tata e prea mare ca să-l poți tu pricepe...
- Flor: Eu pricep peste testele domnului Iosif și știu...
- Anca: Ce?
(*intră Mircea*)

SCENA II.

Anca, Flor, Mircea.

- Mircea: Sărut mâna, doamnă Timoianu.
- Flor: Uite, mamă, deosebirea dintre Mircea și mine... Mircea are toată încrederea tatălui său. (*către Mircea*) Nu-i așa?
- Mircea: Da... tata mă socotește prieten și confident.
- Anca: Până la o limită...
- Mircea: (*important*) Nu, doamnă... Eu știut tot, îi cunosc toate tainele. Poate fiindcă n'am mamă... și ca atare tata n'are cu cine vorbi...
- Anca: Poate e așa... (*ridicându-se*) Acum vă las... Mă duc în grădină...

Flor: Mamă, dă ordin să-ți așeze hamacul subt teiul meu...
teiul ale cărui boboțe par mii de ochi ațintiți asupra-ți...
Stai și ascultă și vei auzi ca și mine...

Anca: Ce?

Flor: (*exaltat*) Tumultul din oceanul tăcerii... geamătul de
moarte al acestei pasări cu gâtul răsucit... inima și lovi-
turile minții în clopotul rațiunii...

Anca: (*întrerupându-l*) Flor, cum a fost vorba? Nici o exa-
gerare...

Flor: (*rușinat*) Iartă-mă, mamă... Am uitat...

Anca: Știi că acest limbaj nu-i pe placul tatei...

Flor: Iți promit... N'am să mai uit.

Anca: Vă las, copii...

SCENA III.

Mircea, Flor.

Mircea: Mi se pare că nici mama ta nu-ți acordă prea multă în-
credere.

Flor: Mama? Dimpotrivă...

Mircea: - (*continuând*) Și cred că are dreptate. Ai ceva afectat în
vorbă.

Flor: (*surprins*) Mircea...

Mircea: Asta te-a făcut antipatic și băieților, la liceu...

Flor: Ah, liceul!... N'am fost niciodată mai fericit, ca în ziua
plecării mele de acolo. Il am acum, ce-i drept, pe Iosif,
dar acolo erau — gândește-te — treisprezece Iosifi... și
pe deasupra și colegii aceia nesuferiți.

Mircea: Flor, eu îți sunt prieten devotat, dar la fire nu ne potri-
vim de fel. Eu aș fi nenorocit să mă simt înafara clasei
și mai ales înafara încrederii tatălui meu.

Flor: Tatăl tău e altfel...

Mircea: Intr'adevăr, el mi-e prieten. Din viața lui eu știu tot...
până și acele amănunte socotite drept taine. De pildă,
știu că are o amantă...

Flor: (*mergând spre fereastră*) Cum ai aflat?

Mircea: El mi-a spus. Și când ea va fi liberă se vor căsători.

Flor: (*privind pe fereastră în grădină*) E măritată?

Mircea: Da. E soția lui Hartel, directorul exploatării pădurii din
Brezoi.

- Flor:** Il cunosc din auzite... Tata dela el își procură materia-
lul pentru fabricile noastre. (*după o pauză*) Dar ești atât
de sigur?
- Mircea:** Eu cunosc pe tata...
- Flor:** Cum va face?
- Mircea:** Tata are, nu unul, ci o mie de mijloace să înlătore pie-
dicile.
- Flor:** (*același joc*) Prin urmare chestiunea e complicată...
- Mircea:** Foarte... La mijloc e un copil...
- Flor:** Ce spui?...
- Mircea:** Copilul ei. Și ea, deși iubește pe tata...
- Flor:** Il iubește?
- Mircea:** Da... și totuși ezită din cauza copilului.
- Flor:** Și tatăl tău...
- Mircea:** Eu cred că el o va sili.
- Flor:** Puțin probabil.
- Mircea:** Când va pune sechestru asigurător pe întreprinderile lui
Hartel.
- Flor:** (*privind mereu pe fereastră*) Ce-i asta?...
- Mircea:** Vrea să paralizeze toată activitatea societății Hartel et
compania.
- Flor:** Pentru ce?
- Mircea:** (*sigur*) Ca să distrugă societatea și să...
- Flor:** (*oprindu-l*) Taci. A venit doamna Crasan.
- Mircea:** (*schimbând vorba*) A, Teodosia...
- Flor:** Da, Teodosia... E în grădină cu mama.
- Mircea:** (*revenind la povestirea lui*) Cum îți spun... cred că tata
e pe cale să dea o lovitură formidabilă. Înțelegi bine, fa-
brica noastră să devină stăpâna pădurilor lui Hartel...
(*către Flor*) Unde-ți sunt gândurile?
- Flor:** Vorbește... te ascult. Fabrica voastră devine stăpâna pă-
durilor lui Hartel...
- Mircea:** Nevasta lui nu-i femeie să trăiască în mizerie... (*Se uită
la Flor*) Ce ai, dragă?
- Flor:** (*întorcându-se către Mircea*) Mirceo, Mirceo, e ceva gro-
zav!... Nu știu dacă trebuie, nu știu dacă e permis...
- Mircea:** Veșnica ta lipsă de încredere! Mie poți să-mi spui orice.
Mută rămâne gura mea...
- Flor:** Mirceo, iubesc... iubesc...

Mircea: (*mirat*) Atât?... Dar eu de când ți-am spus că am o amantă?...

Flor: Aici nu-i vorba de amantă, ci de iubire.

Mircea: La mine, tata știe... manicureusa lui...

Flor: (*cu durere*) Nu mă înțelegeți... Nici pe mine tata nu m'ar certa să am o amantă, dar acum nu-i vorba de amantă, ci de iubire... (*confidențial*) Tocmai iubirea asta cumplită mă oprește dela orice faptă urită, mă ține curat...

Mircea: Ești prea copil... (*se aude vocea lui Timoianu*).

Flor: Tăcere, tata... (*intră Timoianu*).

SCENA IV.

Ștefan Timoianu, Mircea, Flor.

Ștefan: Bună ziua, Mircea... bună ziua Floriane. Ce discutați atât de aprins?

Flor: Mircea îmi povestește că domnul Ciplea e pe cale să pună... (*către Mircea*) Ce?... Spune.

Mircea: (*important*) Un sechestrul asigurător.

Ștefan: (*surprins, dar reținut*) Cui?

Mircea: Societății Hartel et compania pentru exploatarea de păduri.

Ștefan: Din Brezoi?

Mircea: Da... Și chiar să pună mâna pe întreaga avere.

Ștefan: Atunci îmi deveniți vecini?...

Flor: Adevărat, Mircea... am și uitat că Brezoi e vecin cu Voineasa.

Flor: Cu atât mai bine, vom fi vacanța împreună.

Ștefan: (*indiferent*) Dar Hartel stă cu mâna în sân?...

Mircea: (*suficient*) E rău incurcat... Și pe urmă, nu știți? s'a ramolit de tot.

Ștefan: S'a ramolit?

Mircea: Rău de tot...

Ștefan: (*iscodind*) Este imposibil ca Hartel să nu găsească acolo, un milion-două...

Mircea: (*prins*) Numai că tata a cerut sechestrul pe tot materialul lemnos, fie tăiat, fie bușteni...

Ștefan: Pe tot?

Mircea: Da... Până la concurența sumei de nouă milioane.

Ștefan: (*reținut*) Nouă milioane?

- Mircea:** (*important*) E cu neputință să găsească o societate în „degringoladă” suma asta.
- Ștefan:** (*insinuant*) Poate mai sunt și alți creditori?...
- Mircea:** Nu... numai noi. Tata era prieten cu Hartel și i-a avansat banii...
- Ștefan:** Da, da...
- Mircea:** Dar totul are o limită.
- Ștefan:** Și, totuși, mă mir...
- Mircea:** De ce?
- Ștefan:** (*cu falsă nedumerire*) Voi „sunteți” bancă... și nu-i bine să se amestece o bancă în operații industriale. (*Revenit*) În fine, chestiunea nu mă privește... (*vesel*) La revedere, copii...

SCENA V.

Mircea, Flor.

- Mircea:** Acum să revenim la ceea ce ne interesează... Cine e ea?
- Flor:** Nu-mi cere... e cu neputință...
- Mircea:** Asta se cheamă prietenie?...
- Flor:** Este un secret atât de mare, încât mi-l ascund chiar mie. Iubesc!... Uneori parcă această iubire depășește chiar ființa iubită...
- Mircea:** Iar aiurezi. Adineaori, mama ta...
- Flor:** Ai dreptate...
- Mircea:** Iubirea-i pe pământ, omule... Pricepe... Cine e?
- Flor:** Imposibil.
- Mircea:** I-ai vorbit?
- Flor:** Nu.
- Mircea:** I-ai dat vre-un semn?
- Flor:** Încă nu.
- Mircea:** Atunci, cum dracu să te 'nțealegă?...
- Flor:** Să nu râzi... dar convingerea mea e alta. Dacă iubirea mea e cea adevărată, atunci va fi împărtășită. Iubirea e o forță venită de aiurea... un destin...
- Mircea:** Vorbe, vorbe... și cu vorbe nu se face dragoste... Iubita vrea totdeauna o dovadă de dragoste...
- Flor:** Iată... (*scoate din saltar un manuscris*) Iată dovada dragostei mele.
- Mircea:** Ce-i asta?
- Flor:** O sonată compusă de mine, pentru ea.

Mircea: (sceptic) Și crezi?...

Flor: Această sonată mă va lămuri...

Mircea: Cum?

Flor: Dacă ascultând-o va înțelege, e cu neputință să nu răspundă dragostei mele...

Mircea: Ești un copil...

Flor: Tata, dimpotrivă... mă ceartă mereu, mă socotește prea om mare...

Mircea: Păi bine, omule, așa se mărturisește dragoste cuiva?

Flor: Imi lipsește puterea cuvintelor.

Mircea: Flor, ești un mare fricos...

Flor: Nu, nu sunt fricos. Pentru dragostea mea aș fi în stare de orice...

Mircea: Ești un moftangiu.

Flor: Mircea, tu?... tu îmi vorbești astfel?...

Mircea: Da... Ce-s fasoanele astea?

(intră Anca și Teodosia)

BCU Cluj / Centru University Library Cluj

SCENA VI.

Anca, Teodosia, Flor, Mircea.

Teodosia: Flor, du-te și cheamă pe tata. Mamei i-e rău...

Flor: Ce ai, mamă?

Anca: (așezându-se pe un scaun) Mi-a mai trecut...

Flor: Mamă, ce este?

Anca: Nimic...

Teodosia: Du-te, Flor, și cheamă pe tata...

(cei doi copți ies)

Anca: Ascultă, Teodosio...

Teodosia: Te rog nu mai vorbi așa. Imi face rău.

Anca: În fața inevitabilului o singură atitudine... calmul.

Teodosia: Dar exagerezi...

Anca: Femeile au darul să priceapă mai lesne decât ceilalți. Și mai ales, o femeie în fața morții... Tu știi ca și mine... Sfârșitul e aproape...

Teodosia: Iți jur...

Anca: Taci.

(pauză)

Teodosia: De ce exagerezi?

Anca: Nu, Teodosio... Din prag privesc cu liniște. Sufletul mi-e plin de dragoste... E, poate, un paradox al clipei. Moartea care mărește dragostea...

Teodosia: Anco!...

Anca: Te rog, Teodosio... te rog pentru mai târziu... (*izbucnește în plâns*)

Teodosia: Anco, Anco...

Anca: (*revenindu-și*) Pentru mai târziu... Vreau să știu că am încredințat pe Flor unei mame devotate.

Teodosia: Ce vorbă, Anco!... Mamă, eu?...

Anca: Asta e destinul nostru, al femeilor... Mame sau amante...

Teodosia: Din fericire însănoșirea ta mă va scuti de atari încercări. (*glumind*) N'am vocație maternă și sunt sigură că aș fi o proastă amantă...

Anca: Iubirea e chaos în sufletul unei femei până ce alesul apare... Alesul ce va separa plânsul mamei de cântecul amantei...

Teodosia: (*același joc*) E cam târziu...

Anca: Niciodată nu-i prea târziu. Iubirea e revelație ca și credința... și, la fel cu credința, n'alege clipa. Ea ni se poate arăta în lumina extazului ca și în putregaiul păcatului.

Teodosia: Eu sunt o femeie mediocră. Menirea mea e modestă: să fiu bună prietenă... N'am decât o singură dorință, să te văd sănătoasă...

Anca: (*cu exaltare*) Voiu fi... Am vorbit nerozii. De când lumea, iubirea a fost mai tare ca moartea...

Teodosia: (*stimulând-o*) Așa e.

Anca: Vieța singură poate îmboldi iubirea, nu moartea.

Teodosia: De sigur.

Anca: Am fost mamă și soție... De-abia acum am devenit amantă. (*Intră Ștefan. Anca se lasă sleită în fotoliu*)

SCENA VII.

Ștefan, Anca, Teodosia.

Ștefan: Ce-i, Anco?... Bună ziua, Teodosio.
(*Pauză. Moment de jenă*).

Teodosia: Ancăi i-a fost cam rău...

Anca: Dar acum mi-a trecut.

Ștefan: Vezi, dacă n'ascuți?... Doctorul ți-a prescris o cură pe coasta de azur...

- Anca:** Cum să plec și să vă las?
- Ștefan:** Da, să pleci... să ne lași... Așa se cuvine, pentru sănătatea ta.
- Anca:** Nu, nu... Asta-i cu neputință.
- Ștefan:** Dar e vorba de viața ta...
- Anca:** (*timidă*) Nu mă despart, în clipa asta, de copilul meu.
- Ștefan:** (*sarcastic*) Asta-i nenorocirea ta, Anco... excesul de dragoste...
- Teodosia:** Cum, Ștefane, tu învinovățești o mamă?...
- Ștefan:** Asta nu-i dragoste, ci slăbiciune...
- Anca:** Ștefane, mă amărăști...
- Ștefan:** Anco, pricepe... Vreau să-ți cruț decepțiile. Greșești față de Flor. Lasă-l copil, nu-l îmbătrâni prea de timpuriu... (*văzând pe Anca palidă*) Mai bine să nu mai vorbim... Avem destul timp pentru copil, acum să vedem de tine. Du-te și te odihnește... Teodosio, fii bună și-i ajută...
- Anca:** (*căutând un pretext*) Tocmai de Flor voiam să-ți vorbesc.
- Ștefan:** Du-te la tine în odaie... și vom vorbi acolo.
- Anca:** (*același joc*) El nu se impacă de fel cu domnul Iosif.
- Ștefan:** Din toate timpurile a existat conflictul profesor-elev... Dar nu te obosi zadarnic...
- Anca:** Domnul Iosif nu-l pricepe de loc...
- Ștefan:** Scuza mamelor față de copii...
- Teodosia:** (*li face semn să se oprească*).
- Ștefan:** (*Schimbând tonul*) Dar avem timp destul să discutăm despre educația lui Flor. Acum du-te și te culcă. Ești complet sleită de puteri.
- Teodosia:** Hai, Anco, vino și te culcă. Pe urmă îl vom chema pe Ștefan...
(*Anca și Teodosia ies*).

SCENA VIII.

Ștefan, Rafla, Flor.

- Ștefan:** (*sună*)
- Rafla:** (*intră*)
- Ștefan:** Poftește pe Florian până la mine.
- Rafla:** (*iese*)
(*Scenă mută. În tot timpul Ștefan examinează manuscrisul lui Flor*).

Flor: (intră și vede pe tatăl său citind manuscrisul) Ce-i, tată?

Ștefan: A plecat Mircea?

Flor: Da.

Ștefan: Băiatul ăsta îmi place. E viguros, cinstit și totuși copil.

Flor: Se poate... Dar prietenia mea nu de însușirile lui se leagă. Mi-e drag. Atât.

Ștefan: N'ai văzut cum cunoaște toate interesele tatălui său?

Flor: Adevărat.

Ștefan: Tu le cunoști pe ale mele?

Flor: Nu.

Ștefan: Vezi?

Flor: Tată, te contrazici. Pe deoparte mă faci prea bătrân, fiindcă vreau să compun o sonată... pe de alta, îmi reproșezi...

Ștefan: Greșești... Ce face Mircea e foarte potrivit vârstei lui.

Flor: (surexcitat) Fiindcă știe că banca lor vrea să facă și operații industriale? Poftim, și eu știu că-ți construiești o casă nouă, cu un laborator psihotehnic...

Ștefan: Dar el știe și scopul acestei achiziții.

Flor: Nu-i exact. Știe doar că tatăl său vrea să pună mâna pe pădurile și fierăstraiele lui Hartel.

Ștefan: (O mișcare de surpriză, apoi schimbă tonul) Ți-ai făcut lecțiile?

Flor: Da.

Ștefan: Mai ai două luni până la examen. Deși, după cum știi, nu mă prea interesează rezultatul. Poți, din parte-mi, să rămâi și repetent... Chiar aș dori...

Flor: (mirat) Ai dori?

Ștefan: Da. Asta te-ar întoarce la realitate...

Flor: La care?

Ștefan: La copilărie.

Flor: Iar, tată?...

Ștefan: Da, băiete... Nenorocirea ta e această zestre ereditară...

Flor: E zestrea Dragomirenilor, toți artiști din tată în fiu, care prin mama...

Ștefan: E povara tuturor păcatelor, degenerărilor și perversităților, cari se camuflează sub egida artei...

Flor: (hotărît) Tată, să vorbim de fabrică...

Ștefan: (infuriat) Mă și înfrunți? (sarcastic) Vezi bine... plebeul care nu pricepe pe aristocrat...

- Flor:** Nu-i vorba de asta, tată... Dar vreau să-ți dovedesc că și eu am o personalitate...
- Ștefan:** Băiete, pe vremuri, părinții noștri cu biciul ne-ar fi șters această personalitate.
- Flor:** Tu nu poți face așa... te oprește domnul Iosif...
(*Pauză*).
- Ștefan:** (*binevoitor*) Ascultă, băiete... Tu mă consideri dușman...
- Flor:** Nu, tată...
- Ștefan:** (*oprindu-l*) Indiferent de ce crezi tu, eu trebuie să-mi fac datoria. Altă nenorocire e că peste moștenire s'a mai adăugat și o educație greșită. Ai făcut un salt prea mare. Ești cu trupul de cincisprezece ani, și cu sufletul de treizeci și cinci.
- Flor:** Domnul Iosif, în care ai atâta încredere, spune că inteligența își termină dezvoltarea la paisprezece ani. Iată deci că e un an de când nu mai pot fi copil.
- Ștefan:** (*binevoitor*) Ascultă, băiete... Fă toate nebuniile adolescenței... sport, glume proaste...
- Flor:** Nu mi-e firea.
- Ștefan:** Și mai lasă vioara.
- Flor:** Vioara?... Fericirea mea?...
- Ștefan:** Dezastrul vieții tale. Te duce pe o cale greșită.
- Flor:** Calea artei...
- Ștefan:** Moft!... Am vorbit cu Petrescu, profesorul tău...
- Flor:** Și?...
- Ștefan:** El mi-a afirmat că talentul tău e relativ.
- Flor:** Ți-a spus el așa?
- Ștefan:** Da. Și dacă profesorul, care e totdeauna interesat să exagereze în bine, spune așa...
- Flor:** E un prost... Mai prost decât Iosif. Nu înțelege nimic din ceea ce petrece în sufletul meu.
- Ștefan:** Ascultă, Floriane... decât un artist ratat, ca miile ce populează cafenelele, mai bine vezi-ți cinstit de carte.
- Flor:** Imi văd.
- Ștefan:** Și nu pentru promovare din clasă în clasă, ci ca mijloc de desăvârșire a firii tale. Fabrica mea, pe care am mărit-o și voiu continua s'o măresc, să-ți fie ținta, iar muzica un agrement... Vino în biroul meu să cunoști mersul afa-

cerilor. Alt copil ar fi fericit să aibă încrederea tatălui său. Gândește-te bine... și la revedere (*ies*).

Flor: (rămas singur așează notele pe pian, ia vioara, dar ezită să cânte. Intră Rafila cu lucrul în mână).

SCENA IX.

Rafila, Flor.

Flor: (alergând la ea) Rafilo, Rafilo...

Rafila: Ți-ai făcut lecția la vioară?

Flor: Rafilo, cât mi-e de greu sufletul...

Rafila: Ia vioara și cântă... (se așează în fotoliu și începe a lucra).

Flor: (visător) Cine să m'asculte?... Cine să mă înțeleagă?... Tata-i la fabrică; mama în pat... Teodosia, departe...

Rafila: Cântă, Flor...

Flor: (luând mașinal vioara) Cine să m'asculte?... Cine să mă înțeleagă?...

Rafila: Eu.

(*Rafila lucrează. Flor cântă.*)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CORTINA

Victor Papilian

INTRE ȘTIINȚA ȘI FILOSOFIE

de C. SAFTA

Din vremile cele mai îndepărtate o luptă acerbă se dă între ideile contrare. Evoluția științei și a filosofiei nu este în ultima analiză decât o neîntreruptă frământare între curentele de idei antinomice, pe deoparte, o permanentă tendință de-a stabili un echilibru, fie chiar numai pentru o clipă, între teoriile sau sistemele cu caracter exclusiv, pe de alta.

Aspectul acesta bipolar ne apare nu numai atunci când considerăm câmpul enorm de vast al cunoașterii omenești, sau acela mai limitat al unei ramuri al acestei cunoașteri, ci chiar și atunci când ne restrângem la domeniul unei singure noțiuni.

Din asemenea tendințe contrare, cari, evident, nu exclud formele intermediare, iau naștere cele două mari ramuri ale gândirii omenești și anume: gândirea filosofică și cea științifică.

Pornite și alimentate din aceleași forțe motrice: curiozitatea implacabilă și dorința de a pătrunde misterele necunoscutului, între aceste două ramuri s'a angajat o permanentă dispută, dispută în care, pe lângă toate înrudirile cari le tradează origina lor comună, ele iau poziții adeseori diametral opuse în fața aceleiaș probleme.

Unele aspecte ale acestei competițiuni dintre filosofie și știință sunt familiare cetitorilor. Incercarea de-a defini atitudinea, de-a stabili punctele de vedere ale științei și filosofiei în anumite chestiuni, de-a sesiza analogiile și deosebiri între aceste două domenii este oarecum un subiect banal, deși destul de vast pentru a putea fi epuizat în cadrul unei sau mai multe expuneri, oricât ar fi ele de ample și în acelaș timp mult prea subtil pentru a nu depăși o perspicacitate chiar mai puțin modestă de cât aceea a autorului acestor șire.

Există, însă, unele particularisme, și anume acelea cari privesc felul de elaborare al conceptelor de către cele două ramuri ale gândirii omenești, cari par să nu fie îndeajuns subliniate în expunerile cari se ocupă cu studiul acestor probleme, fapt ce ne îndeamnă să ne oprim câteva momente asupra lor.

Înainte, însă, de-a anticipa ceva asupra acestor particularisme, credem, că chestiunea va fi mai ușor înțeleasă, abordând un exemplu. Pentru aceasta să luăm conceptul de timp și să vedem ce anume se ascunde sub acest concept din punct de vedere al filosofiei și ce înțelege să-i acorde știința.

Cum este ușor de ghicit, nici în filosofie și nici în știință nu vom avea de-a face cu un singur concept de timp, ci cu mai multe.

În cele ce urmează vom căuta să dăm câteva dintre ele și anume acelea cari ni s'au părut mai caracteristice și în acelaș timp cari au fost formulate de autorități necontestate în materie, aceasta în cece privește conceptele filosofice, căci pentru cele științifice, după cum o să vedem, nu putem să stabilim cece am putea numi o paternitate.

Astfel, pentru academicianul francez, H. Bergson, timpul, așa cum este conceput de mecanica clasică, adică investit cu atributele omogeneității și a întinderii infinite, „nu este decât un concept bastard, care trebuie atribuit intruziunii ideii de spațiu în domeniul conștiinței pure”¹⁾. Supusă unui examen critic ideia de timp se volatilizează, dispare, lăsând în urma ei doar „durata pură”, adică „forma pe care o ia succesiunea stărilor noastre de conștiință, când eul nostru se lasă în voia vieții și când el renunță să stabilească o separațiune între starea prezentă și cele anterioare”.²⁾ Această „durată pură”, fiind o stare de conștiință, care se organizează într'un ansamblu armonic cu ritmul trăirii, nu poate fi înzestrată cu atribute cantitative, așa cum fac diferiți psihometri, ci este prin esență ceva calitativ. Ea nu poate fi deci măsurată și dacă totuș este considerată ca având proprietăți cari ar face-o accesibilă unei măsurări, aceasta se face cu prețul despuierii ei de atributele sale esențiale, datorită unui proces de spațializare a timpului.

Concluziunile ce se detașează din aceste afirmațiuni nu sunt nicidecum mai puțin interesante. Ideia de mișcare, depinzând în cel mai înalt grad de aceia de timp, este cea dintâiu afectată de acest

¹⁾ V. H. Bergson: „Essai sur le données immédiates de la conscience” p. 75.

²⁾ V. o. c. p. 76.

mod de-a concepe lucrurile. De aceea „mișcarea, considerată ca o trecere dela un punct la altul, nu este decât o sinteză mintală, un proces psihic și deci fără întindere. Nu există în spațiu decât părți din spațiu și în oricare punct vom considera un mobil nu vom obține decât o simplă poziție”.³⁾ Așa fiind, mecanica „nu reține din timp decât simultaneitatea, din mișcare numai imobilitatea”.⁴⁾ Situându-se într'un punct, durata și mișcarea rămân în afară de ea. Cât privește traiectoria mobilului, ea fiind doar un simbol, n'are nimic de-a face cu mișcarea și durata, cari sunt simple sinteze mentale și nicidecum realități.

După cum vedem din celea de mai sus, conceptul de timp elaborat de Bergson prezintă multe analogii cu acela a lui Parmenide și Zeno din Elea, cari uluiseră antichitatea cu îndrăsnețele lor afirmațiuni. Intocmai ca și reprezentanții școlii eleate, Bergson neagă atât existența mișcării cât și aceea a timpului, reducându-le pe ambele la acte de pură conștiință.

Punctul de vedere bergsonian,⁵⁾ dimpreună cu acel al eleaților, prin negația ideii de timp ca existență obiectivă, este o atitudine de extremă, diametral opusă aceleia pe care o ia știința.

O poziție intermediară între aceste două extreme o ocupă noțiunea de timp elaborată de Kant.

Pentru filosoful german, timpul, dimpreună cu spațiul, sunt două „forme pure ale intuiției noastre sensibile”. Spre a ajunge la aceste concepte el face o dublă operațiune de izolare a sensibilității astfel ca să elimine din ea mai întâiu tot cecece îi adaugă intelectul, operațiune prin care ajunge la intuiția empirică, iar din aceasta, după o nouă eliminare a tot cecece adaugă acestei intuiții empirice senzația, când obține simpla formă a fenomenelor.

Conceptul de timp astfel elaborat nu este un concept empiric, căci nici o experiență și nici chiar o intuiție nu este posibilă fără reprezentarea timpului, precum numai în cadrul acestei reprezentări este posibilă toată realitatea fenomenelor. De aceea „conceptul schimbării și cu cel al mișcării nu sunt posibile numai prin și în reprezentarea timpului”.⁶⁾

Pe de altă parte timpul, fiind o formă a intuiției noastre sensi-

³⁾ V. o. c. p. 84.

⁴⁾ V. o. c. p. 90.

⁵⁾ Pentru o mai complectă documentare v. și „Durée et simultanéité” precum și „Évolution créatrice” de ac. autor.

⁶⁾ V. I. Kant: „Critica rațiunii pure” trad. de Tr. Brăileanu, p. 71.

bile, n'are existență prin sine și nici nu este ceva inerent obiectelor ca determinare obiectivă, ci depinde de intuiția stărilor noastre interne și fără de această intuiție el nu este nimic. Așa fiind, întrucât considerăm obiectele ca concepte ale intelectului, ele pot fi reprezentate în afară de timp, dar de îndată ce aceste obiecte sunt intuite, adică devin obiecte date de experiență, sau fenomene, ele nu mai pot fi reprezentate în afară de acest cadru al timpului.

Timpul deci are o „realitate empirică, adică o valabilitate obiectivă cu privire la toate obiectele cari ar putea fi date simțurilor noastre. Pe de altă parte, noi contestăm timpului orice pretenție la realitatea absolută, anume să fie inerent în mod absolut obiectelor ca o condiție sau însușire, fără a se lua în considerare forma intuiției noastre sensibile”.⁷⁾

Așadar, în vreme ce pentru Bergson, timpul, sau „durata pură” nu este altceva decât o stare de conștiință organizată într'un ansamblu armonic cu ritmul trăirii noastre, pentru Kant, el este forma intuiției noastre interioare, pe care o avem eliminând tot ce ar putea adăuga simțului nostru intern atât intelectul cât și senzațiile. Pentru amândoi, însă, noțiunea de timp nu poate fi separată de ființa omenească gânditoare și sensibilă, deci n'are prin sine o realitate absolută și obiectivă. Pe de altă parte ambele aceste elaborări conduc la o definiție limitativă a conceptului, fiind produse ale unei comprehensiuni pe care Goblot o numește conotativă. Deasemenea trebuie să mai remarcăm că aceste două concepte sunt distincte cu toate analogiile pe cari le-ar putea prezenta notele lor, căci între ele nu se poate stabili o legătură organică și că prin determinările pe cari le dau cei doi filosofi, cuprinsul lor devine nu numai limitat, ci și nesusceptibil de o evoluție.

Nu tot acelaș lucru se poate spune despre conceptul științific al timpului, care se adaptează neconținut la nevoile fizice și mecanice și care își sincronizează oarecum evoluția sa cu aceea a disciplinelor cari l-au gestat. De aceea nici conceptul de timp bergsonian, nici cel kantian, precum nici cel fiziologic al medicinei nu poate fi adoptat de către știință.⁸⁾

⁷⁾ V. o. c. p. 73-74.

⁸⁾ Este interesant, credem, să menționăm că anumite procese fiziologice, cum sunt acela al cicatrizării plăgilor și a transformărilor plasmei celulare de pe urma îmbătrânirii țesuturilor se pot stabili unele raporturi matematice, studiate de Noüy, și cari fac posibilă o măsurare a timpului fiziologic. V. din acest punct de vedere cartea lui Alexis Carrel: „L'homme, cet inconnu”, Cap. V.

Mecanica, dimpreună cu științele exacte și experimentale, spre deosebire de filosofie, nu analizează și nu caută să determine sau să definească conceptul de timp. Ea preferă ca această noțiune să sufere de imprecizie, de lipsă de claritate, dar să nu-și piardă suplețea sau să-și închidă orizontul variatelor nuanțe de interpretare la cari este obligată de mulțimea descoperirilor. De aci relativ minima importanță pe care o dă mecanica conceptului de timp, care nu este pentru ea decât un factor, sau o variabilă independentă. Când totuș este obligată să se sesizeze de natura lui, ea o face aceasta cu o deosebită precauție, având în vedere ca definiția pe care i-o dă să fie de așa manieră făcută, încât ea să permită o formulare cât mai simplă și mai comodă a legilor fizice.

De aceea ne este dat să vedem că conceptul științific al timpului suferă o continuă retușare, pentru a răspunde nevoilor mereu crescânde ale fizicii și mecanicii. Astfel el devine relativ din absolut, multiplu din simplu și unic. Simultaneitatea este dislocată în succesiune, numai pentru a putea satisface exigențele relativității restrânse. Mai apoi, acelaș concept devine a patra dimensiune a spațiului, pentru ca să isprăviască prin a se contopi cu spațiul într'un amalgam, din care rezultă faimoasele „linii ale Universului” din teoria relativității generalizate. Evoluția acesta, firește, n'a ajuns la termenul final, căci mai recent în acest amalgam spațio-temporal a fost obligat să se contopiască și conceptul de forță, pentru a da o deplină satisfacție teoriei cvantelor lui Planck precum și principiului incertitudinii lui W. Heisenberg.

Dar evoluția acesta a conceptului de timp nu este unică. Am putea să enumerăm și altele, cum este aceea a noțiunii de undă, a entropiei și îndeosebi aceea a eterului, care a avut o existență plină de peripeții, fapt care ne face să ne oprim puțin asupra lui.

Se știe, că noțiune de eter a fost introdusă în optică de fizicianul olandez Huyghens, inventatorul ceasornicului cu arc. Pentru Huyghens, eterul reprezenta mediul cosmic care umple spațiul interastral și prin vibrațiunile lui face posibilă transmierea luminii. Datorită proprietăților luminii, cunoscute pe vremea sa, el atribuia eterului vibrațiuni longitudinale, adică asemănătoare cu acelea cari se produc în tuburile sonore. Mai târziu, din nevoia de-a explica fenomenele difracției și cele ale polarizației, dimpreună cu acela al intensității reflexiei și refracției, ondulațiunile longitudinale sunt înlocuite de către Fresnel cu acelea transversale. La un moment dat se ajunsese, datorită acelorăș nevoi, ca acest concept să cumuleze atri-

bute dintre cele mai contradictorii și anume o elasticitate extraordinară, care n'ar opune nici o rezistență translației corpurilor cerești, alătura de o rigiditate infinit superioară oțelurilor fabricate în zilele noastre. În cele din urmă, intervenția lui Maxwell, cu teoriile lui electromagnetice, fac inutil acest concept, pentru ca teoriile relativității și în deosebi apariția mecanicii ondulatorii a lui Louis de Broglie să-l elimine cu desăvârșire din domeniul fizicii.

Din cele de mai sus vedem că, conceptele elaborate de știință, spre deosebire de acelea ieșite din creusetul filosofiei, nu sunt independente și nici n'au o individualitate. Aparent ele se prezintă sub forme multiple. În fond, însă, această multiplicitate nu este datorită formelor, ci notelor variate pe cari le primește și cu care este confundat nu arareori unul și acelaș concept. În dosul ei nu se ascund deci individualități distincte, ci aspecte diferite, evolutive ale aceleaș entități.

Așa fiind, știința nu poate fi asemănată cu o construcțiune arhitecturală, ridicată din blocuri de piatră, cari rămân invariabile în timp și cărora nu le-a dat naștere, ci mai curând cu organismele vii, cari își construiesc diferitele țesuturi prin activitatea celulară, dar, în acelaș timp, printr'o acțiune paralelă de nutriție, ele dau naștere acestor celule perfect adaptate funcțiunilor organice.

În adevăr, conceptele de timp, de spațiu, de forță, dimpreună cu celelalte concepte, sunt elementele cari ne permit să construim mecanica, dar, la rândul său, această disciplină supune conceptele la o permanentă prefacere spre a le adapta funcțiunilor ei. Spre deosebire deci de filosofie, în știință conceptele n'au numai un rol structural, ci și unul funcțional adaptiv.

În această particularitate, rezultat al unei comprehensiuni pe care acelaș Goblot o numește eminentă, deoarece cuprinde în ea toate virtualitățile, pare să rezide fecunditatea științei. Tot ea îi conferă și o oarecare superioritate, dacă ne este permis să ne gândim la așa ceva, asupra filosofiei. Nu este mai puțin adevărat, însă, că aceeaș particularitate care are aerul de-ai conferi autoritatea și superioritatea față de alte discipline, îi strecoară și elementele cari o fac vulnerabilă. De pe urma lor ea este acuzată, nu fără oarecare dreptate, că se îndepărtează de realitate, că devine convențională și nominalistă, că își ascunde infirmitățile sub aspecte și forme simbolice.

Desigur, știința ca și filosofia, dimpreună cu tot ceiace este elaborat de creierul și mintea omenească, poartă marca insuficiențelor

și a mărginirii omenești. De aceia la întrebarea, cu o aparență de legitimitate, care dintre ele ne permit să cunoaștem adevărata față a lucrurilor, răspunsul pe care trebuie să-l dăm este: niciuna. Nici una din ele nu este și nu va fi capabilă vreodată să epuizeze realitatea și nici s'o cuprindă în toată amploarea și complexitatea ei, căci nici odată finitul nu va putea să cuprindă infinitul.

Chiar pe o scară mai restrânsă, găsim că nici conceptul bergsonian al timpului, nici cel kantian și nici cel al mecanicii nu pot nici independent și nici asociate să cuprindă în sfera lor realitatea timp în toată plenitudinea ei. Toate sunt deficiente, toate sunt neîncăpătoare pentru această realitate, căci toate sunt numai niște aspecte, sau niște puncte de vedere din cele nesfârșit de multe cari au o egală îndreptățire.

Dar atunci antagonismul dintre filosofie și știință nu rezolvă nimic.

Ar fi o iluzie și mai mare să credem că un compromis ar rezolva ceva.

BCU Cluj / Central University Cluj
C. Safta

SUCCESUL COANEI VESA

— SCHIȚĂ —

de M. G. SAMARINEANU

Din Gara Oradea, chiar în fața peronului, încep dealurile viilor, despărțite de oraș doar de plasa liniilor drumului de fier. Se înalță la stânga și la dreapta, resfirate, până se irosesc în coborâș, în văi sinuoase. Iar ca moț, din mijlocul celui mai înalt vârf, o cruce se pornește spre cer, caricaturizând ebraicul deal al supliciilor: Calvaria.

Aci, printre arbuștii viței de vie din a căror frunză Eva și-a croit primul obiect al cochetăriei, mustește o altă viață de cât jos, pe țărmi Crișului Repede, în oraș. Aci se iubește cu năbădăi, se muncește mai aprig și se omoară cu cuțitele pentru o cămașe nouă sau pentru o cravată care a plăcut iubitei. Aci, viața, mult mai aspră, se rostogolește ca poloboacele, huruind, noroioasă, aburită... Doar, toamna, după ce s'au cules viile și s'au călcat strugurii, ritmul ei se schimbă. Curcubeul care leagă două crame vestește o veselie și un umor aparte.

Locuitorii acestui cartier îndepărtat al Orăzii formează o specie distinctă. Oameni mai aspri, mai puțin vorbăreți și mai iuți la mânie. Natural că sunt și excepții. Printre taciturnii dealurilor acestea găsești ghidușari cari bat pe mulți dela „centru”, cum zic ei orașului.

Printre aceștia se plasează Moș Neagu, păzitorul de altădată atât de apreciat de podgoreni, acum pensionar și proprietar a două prăjini de butuci.

Aci și-a trăit Moș Neagu tinerețea, aci l-a ajuns hărbarița aia de bătrânețe, aci îl va găsi moartea când i se va face de o gură de vin supt la vrană.

Pe un tăpșan, înghesuită de mușuroiul ghețării, Moș Neagu își are casa, o „cocioabă” cum o alintă el, cumpărată de mult, dela o vădană căreia îi da târcoale în vremea lui. E ponosită rău casa

aceasta a lui Moș Neagu cu toate că a meremetisit-o el de mai multe ori. Adesea, uitându-se la zidurile ei scorojite și dărăpănate, bătrânul hâtru exclamă: Nu faci sită de mătasă din coadă de pisică... și leapadă tesla sau mistria cu cari intenționa s'o mai meșterească.

Aseară se juruise că azi își va schimba „cocioaba” în palat. Și se sculă cu gânduri bune, să mai adauge o cărămidă în cea crăpătură dintre ușe și fereastră, să mai lipească pe sub streășină și să-i mai tragă și o văruială cum făcea pe vremuri...

Cum se uită mai lung la „cocioabă” însă ca să vadă de unde să porceadă, flueră a pagubă și azvârli sculele.

— No, las'o așe, omule, îi strigă coana Vesa, consoarta dumnealui. Dă-i pace, rogu-te, că nu viețuește în ea groful Tisza Pișta cu a lui grofiță, ci două hârburi ca noi...

Dacă e adevărată zicala că mediul creiază vietăți și fasonază pe om, apoi, contemplând houl acesta, îți poți face o părere de Moș Neagu. Are peretele camerei din spre miază-zi lăsat ca și umărul drept al moșului. Acoperișul de stuh, pleoștit și ros, e leit căciula lui Moș Neagu. Iar fereastra de deasupra căscăturii cramei s'a crispat într'o strâmbătură mai abitir ca buza de jos a moșului.

— S'o las, muere, mănțe-o fenea, dacă așa-i porunca dumitale, spuse bătrânul, într'un târziu, răspunzând coanei Vesa. Dar privindu-și mai cu luare aminte palatul, i s'a părut că încearcă să se ia la întrecere cu el...

— No, că hâtră ești „cocioabă”, îi zise el, privind-o ghiduș. Zău lu' Dumnezo că ești hâtră... Dar nu-ți lua nasul la purtare, că nu mă depășești pe mine. Nu, degeaba prubuluești să te strâmbi și să te ciufuluești, tot eu sum mai hâtru. Și ca să o convingă, Moș Neagu îi scoase limba și-și diformă fața, strâmbându-și maxilarele...

— Meghiș, tăt te ocoșești, moșule, se auzi vocea coanei Vesa din fundul cramei.

— Nu, muere, nu mă ocoșeșc. Cot numai să-i prubulesc dumneai că de s'o ciufuli câtu-i lumea și pământu' n'o să mă depășească pe mine. Eu sum hâtru meșterit de tata, hâtru născut din burta mămucăi, nu prefăcut de vreme ca dumneai...

— No, că te precepi la voroavă de laudă, tunie dracu'n tinie, îl asmuți coana Vesa.

— Voroavă de laudă, glăsuși, muere? Dar buza asta prăbușită ca o fășirtă de crumpe, dar umărul ista surpat ca când s'o fo spânzurată de el tăți spânzurații bătăii ungurești! Dar nasul ista bocârnat cu șapte pătlăgele lipite olaltă!... E he, muere, geaba coți tu să-mi scurtezi darurile cu cari am fost alduit de tătuca, săracul. Eu

sum născut hâtru, nu făcut ca zdreanța asta, încheie convingător Moș Neagu, gasconând.

Coana Vesa, în caliatea oficială pe care o are, de consoartă a lui Moș Neagu, este și ea locuitoarea aceleiași case. Și, natural, e și ea contaminată, de aceiași molimă, a caricaturalului. Apoi e tocmai vremea când mustul dă în fierbere și trebuie tras și gustat des ca să știi cum se comportă. De aceia, în auriul zilei aburit de toamnă, era și ea bine dispusă. Ieși deci din cramă, ștergându-și sudoarea de pe frunte cu poala șorțului. În mâna stângă are furtunul care, în vii, la cramă, joacă rol de piatră filosofală... de încercare...

— No, vint-am, omule, să văd cu ochii mniei dacă dreptu-i ce vorovești, dacă nu te lauzi, tunie dracu'n tinie, așa cum ți-e năra-vul. Ia placă și stai ice... Și, coana Vesa, îi arată locul pe aceiași linie cu casa. Nu, nu acolo, moșule, se răsti ea, văzând că omul ei pornește în altă parte, nu colo, ice. No, hai, ține-ți feleșleagu pe rânză și nu te bâțâi așe ca jelatina... că nice lăcașu' nu se bâțâe de când cu rengheșul care făcutu-l-a armonică amu șepche ani... No, hai, placă a sta, ca să cot prin oblacu' ochianului...

Coana Vesa, aranjind pe moșu, se strâmba de-ți era mai mare dragul. După ce-l fixă pe locul indicat de ea, se dădu câțiva pași înapoi, duse mâna streășină la ochi, apoi ridică furtunul și cu o atenție exagerată, începu să se uite prin el ca printr'un ochian, când la casă, când la moșu. Se apropie, îi examinează pe rând de sus în jos și de jos în sus, apoi iar se depărtă, dând din șolduri și strâmbându-se...

Era atâta comic în ea!... Era atât caricatural în întreaga ei făptură încât nu apucă să-și dea părerea, fiindcă Moș Neagu izbucni în râs:

— He-he... Chih-chih... oai-oai-oaioaiai... te-te-te..

De mult nu-și privi nevasta mai atent, așa în întregime ca acum când ea îl examina. Prin aburii băuturii, cu nota caricaturală pe care ea și-o da, mama Vesa apăru așa cum nu o văzuse niciodată Moș Neagu. Un butoiu de murături, scurt, gros, cu pestecă și șorț, proptit pe două picioare butucănoase cari se isprăveau cu câte un evantai de rață drept degete, așternut în țărână cu fiecare călcătură. Doamne, ce sâni se surpau inundând cingătoarea șorțului... și ce burtă nesfârșită opunea măreție, măreței turnuri... Iar fața... Nu, nu. Trebuia să se dea bătut Moș Neagu...

— No, mânce-te fenea, o dat strechea în foalele tău, izbucni coana Vesa, scandalizată... Nu răbzi să-mi dau cu cujetu'...

— Nu, Vesa, mamă, nu... Nu mai e de trebuință. Cotatu-te-am

și ți-am coștolit făptura cu ochii, amu ca nice când. Și, zău lu' Dumnezo, m'am edificat. Tu, Vesa, mamă, ne-ai doborât. M'ai doborât și pe mine, ai doborât și zdreanța aia de „cocioabă”, bortelită și ciufulită de-ți sare rânza de răs când o privești. Intre noi doi, între casă și mine, tu, Vesa, ești cea mai hâtră. Eu, moș Neagu, hâtru între hâtri, ghiduș făcut de mama, îți vorovesc grai răs-picat: Tu, Vesa, ești cea mai hâtră. Pe tine ca și cocioaba asta, vremea v'o făcut hâtri. Meghiș cu tine a fost mai risipelnică la dărnicie. Te-a lipit pe ico, te-a ros pe colo, ca apoi să mai adauge un strat, până te-a lovit la nemereală.

— Dreptu-i ce spui, moșule? întrebă Vesa, după ce-l ascultă atentă.

— Drept...

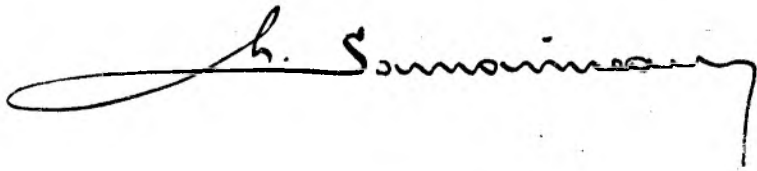
— Și te dai biruit?

— Dau-mă. Așa cum coți tu afară, nice ciuma pădurii nu o fotocotă, atunci când i-o mârș vestea de ne-a rămas în zicală... Mă dau biruit și în fața ta mă închin ca la ucigă-l crucea...

Moș Neagu, conformându-se spusei, își scoase căciula cu un gest larg de cavalier medieval, se aplecă adânc și salută pe coana Vesa...

— No, vezi, rumâne!... Care va să zică, dintre voi doi, dintre „cocioabă” și tine, spuse ea tărăgănat, eu sunt cea mai hâtră... Văz't-ai că, mighiș, te-ai lăudat mintenaș când o fo spusă că tu ești cel mai hâtru? Năravul tău, tătucă... Nu te poți tămădui de el...

Și, coana Vesa, superioară, ridicându-și poala rochiei din două laturi, porni în ritm de vals spre cramă, ca o primadonă pe scenă după un succes strălucit.

PE ALBELE CREȘTERI

de D. HINOVEANU

*Pe albele creșteri
Întâlnești frunte de meșteri.
Frunte cu irizări de cleștar,
Fără tihnă de om, fără hotar ...*

*Pe falnice sboruri
Trec stihiile nopții în stoluri.
Din sufletul zării se duc
Monotone, ca un cântec de cuc.*

*Pe aceste calde uimiri
Cad liniști de înalte citiri.
Deasupra, pe stâncile grele,
Clatină gândul din stele.*

*Vedenii de albastru și fum
Nu pot hălădui în suflet nicicum.
Prietini, câte vor să se 'ntâmple,
Au fire de tăcere căruntă la tâmple.*

*Ascultați ... Murmură 'n vreme
Glasul ascuns în surâs de poeme.
Joacă slove de aur pe clape
Ca ochii de luceferi pe ape.*

*Plutesc adieri de tămâie
Pe anii ce vor să rămâie
Plecări în sus, străvezii,
Prin coclauri de azur și vecii ...*

Pe-aici, începe să fie răcoare, —
Destramă Domnul căldură de soare.
Nu e timp, nu e loc. Inapoi,
Plaiul ne leagă duhul în foi.

Păcatul din scorburi de humă
Gătit în haine de evlavie și brumă,
Incontinuu, mistue liniștit
Jertfe din harul boltit...

...Și vom sui prieteni, mereu,
Drum de uitare, drum greu, —
Tineri, vânturând înainte
Cenușă de albe veșminte...

Și vom trăi 'n tăcere, ușor,
Ca o privire bolnavă de dor.
In măramă de noapte, pândire.
In singurătate de boltă, gândire...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

D. Hinoveanu

ELENCHULU

de DARIU POP

Am în față un portret vechi, al unui protopop înalt, spătos și cu privirea pătrunzătoare și sigură. Un om, despre care se spune că natura i-a fost prea darnică.

Protopopul Teodor Sabo cânta frumos la vioară, era un pasionat chitarist, flautist, clarinetist și tot așa de bine și frumos cânta și la țambal ca și din cimpoi și din fluiér. Avea o voce puternică, dar caldă și duioasă. Era un bărbat foarte frumos, cu barba de rege asirian, care sclipea de neagră ce era. Soția i-a murit de vreme. A dus o viață curată și cinstită, iar când mergea pe la Gherla, era oaspele episcopului Alexi, care ținea foarte mult la dânsul. Singura lui pasiune erau cele peste treizeci de pisici, cari mișunau prin casă, pe mese și peste tot ca pe vremuri la cardinalul Richelieu. Mai era extrem de ordonat și lucra după orarul pe care și l-a impus el singur.

Protopopul Teodor Sabo a fost premergătorul luptelor pentru redeşeptarea națională în ținutul Băii Mari. A dus o luptă înverșunată și perseverentă pentru „înființarea catedrei de limba romana și a catechismului greco-catolicu în limba romana în gimnaziulu romano-catolicu din Baia Mare cu 4 clase”.

Dându-și seama de marea importanță a realizărilor de mai târziu, protopopul Sabo și-a întocmit un „Elenchulu” în care și-a notat toate adresele și toate actele în legătură cu introducerea limbii române în gimnaziul din Baia Mare, acum vre-o 70 de ani.

Generația de azi, din veacul vitezei, n'are decât să învețe mult, mult, dela bătrânii cărturari din vremea carului cu boi, cari lucrau încet, dar persistent și nu se dădeau bătută și nu abandonau lupta la primul insucces.

Și acum să urmeze „Elenchululu”:

Prealuminate Doamne Episcoape, Preagrațioase in Christos.
Părinte,

Cu adâncă durere vede clerul districtului protopopesc de Baia Mare, în care este îngremiat gimnaziul de Baia Mare, ca 57 prunci de român cari se află în gimnaziul mic din Baia Mare, sunt nenorociți a-și putea învăța limba mămească. Lucru foarte apriat este, că numai atunci știe prețui naționalitatea sa fieștecare român, când este înzestrat cu deplina cunoștință a limbii sale naționale. Sunt, lucru-i mai încolo, ca renegații naționalminte se fac renegați ritualminte, ba, adeseori, și religionalminte. Acești renegați în timpul lor au făcut naționalității sale mai mari stricăciuni tocmai decât străinii. Renegații erau buruienile sălbatice, nefolositoare pentru națiunea noastră, ei se fac din indiferentismul către limba sa, necunoscând-o aceea pe deplin, prin urmare nu știu prețui acest tezaur național, fără care nici un român nu poate fi român.

Baza iubirii și prețuirii naționalității este cunoștința deplină a limbii materne, iubirea ei și însuflețirea către ea. Din acest punct de vedere clerul districtului Baia Mare se simte îndatorat a se ruga cu umilință de veneratul Guvern Diecezan, ca grațios să mijlocească la locurile mai înalte înființarea unei catedre pentru limba română în gimnaziul mic de Baia Mare. Credem că numai clerul districtului Băii Mari, dar și alte părți, locuite de români, cari se folosesc cu gimnaziul Băii Mari, au asemenea dor pentru înființarea unei catedre române pentru limba română în gimnaziul de Baia Mare. A îndrepta acest umilit recurs către veneratul Guvern Diecezan se simte îndatorat clerul districtului Baia Mare din adevărata iubire către națiunea și limba sa, convins fiind pe deplin că prea bunul nostru Imperatoriu, Francisc Iosif I. către fieștecare națiune des gloriosul său sceptru este cu iubire părintească și toate întreprinderile legiuite, frumoase și folositoare cu marinimozitate părintească le părtinește.

Adevărul doririi clerului districtului Baia Mare nu väd a fi de lipsă a-l propti cu mai multe argumente ca veneratul Guvern Diecezan, cap al nostru național, bisericesc este pătruns de lipsa culturii limbii române.

Dealtminte a grației arhipăstorești cu deosebită reverință recomandat, sărutând sfânta dreaptă sunt

In Baia Mare, 30 Martie 1860

umilit fiu în Christos
Teodor Sabo
protopopul gr. c. al distr.
Baia Mare

Nota: Recursul de sub nrul 94 din 30 Martie 1860 pentru înființarea catedrei limbii române în gimnaziul de Baia Mare, s'a făcut la propunerea MOD. Teodor Sabo într'o adunare districtuală a clerului din protopopiatul Băii Mari, făcându-se recursul pentru înființarea catedrei limbii române prin sus numitul MOD protopop, care a și făcut toți pașii, până s'a ajuns scopul dorit.

Ion Zoicaș

not. distr. al protopopiatului
Băii Mari

Nr. 2344/1860

Mult onorate în Cristos Frate,

Incât a noastră dorință este aceea: ca la gimnaziul rom. cat. din Baia Mare să se ridice catedra de limba română și după ce și mult onorata frăția Ta în privința aceasta ai fost recurs aici și ai arătat că la gimnaziul e foarte numeroasă junime română studiosă, spre care pași s'au desvoltat împrejurări favoritoare și prin aceea că Ilustritatea Sa Episcopul rom. cat. de Satu Mare, domnul Mihail Haas, ținând conferință peste trebile școlare, a aflat de lipsă ridicarea catedrelor limbii române la toate gimnaziile în ambitul dieceziei sale sus stătătoare, drept aceea ca dorința aceasta să-și ajungă înființarea sa, am aflat de lipsă a-ți comisiona: ca să gătești un recurs către excelsa Cancelarie Aulică Ungarică subscris de toate comunitățile ținutului baimărean din Ungaria, respective de antistii comunale, întărit și cu sigiliile comunale. În care arătând cât de numeroasă junime română concurge la gimnaziul acesta spre învățatură și arătând că comunele din împrejurul gimnaziului acestuia sunt dearândul pure române și că junimea română învățătoare în gimnaziul acesta întrece cu numărul său pe junimea de alte limbi; să vă rugați preoțimea cu comunele dimpreună, ca, în respectul egalei îndreptățiri a limbilor, prin Majestatea concese să se îndure aceeași excelsă Cancelarie a ridica și înființa la gimnaziul de Baia Mare rom. cat. una catedră de limba română cu salariul cuviincios pentru un profesor de această limbă, apoi acest recurs, care se poate face în limba română, sau latină, ce ar fi mai cu scop, pe lângă comitivă incoace sușternându-l.

Noi, din parte-ne, îl vom sușterna la locul său și ne vom interpune pentru dobândurea și înființarea acestei dorințe: nu va fi fără folos a expune cu numărul și sufletele gc. române cari se află

în parohia Baia Mare în acest recurs, precum și numărul sufletelor române a jurului acelui gimnaziu.

Dealtmintrea dându-ți arhieriasca binecuvântare sunt

În Gherla 31 Decembrie 1860

de binevoitor

Ioan eppul

După aceste două scrisori, voi da în rezumat celelalte cari au urmat cronologic:

La 16 Iulie 1861 episcopul Alexi, cu nr. 1395 cere protopopului Sabo să facă o nouă cerere către excelsul consiliu regesc din Buda. În această adresă amintește despre viceprotopopul Petru Bran din Satu Mare care a aranjat cu episcopul rom. cat. Mihail Haas din Satu Mare înființarea catedrei de limba română la liceul rom. cat. din Satu Mare.

În 24 Iulie 1861 protopopul Sabo înaintează episcopiei din Gherla o petiție, semnată de 318 inși și întărită cu 38 sigilii.

În petiția aceasta se arată că:

În gimnaziul din Baia Mare sunt înscriși 95 elevi, dintre cari 51 sunt români.

În 7 comune, între cari este cuprinsă și Baia Sprie sunt și alte neamuri, dar în celelalte 5, locuitorii sunt români curați. E vorba despre comunele din jurul Băii Mari.

Orașul Baia Mare are 9063 suflete, dintre cari români sunt 1905.

Țara Oașului are 14.166 suflete române.

Districtul Ardușat (din dieceza Orășii) are 6237 suflete române.

Districtul Someșului (dieceza Orășii) are 6062 români.

Districtul Chioarului are 57.000 români.

Mai gravitează la acest gimnaziu și Sălajul care „acum este încorporat către Ungaria”.

Sunt deci în jurul Băii Mari total 108.247 români, fără Sălaj, cari au tot dreptul să ceară înființarea catedrei de limba română la gimnaziul din Baia Mare.

Cu data de mai sus protopopul Sabo raportează că în comisiunea orașului Baia Mare a ridicat cuvântul, când s'a hotărît crearea claselor V și VI și a cerut pentru catedra limbii române care se va înființa să se prevadă salariul pentru aceea catedră în suma de 120 florinți valută austriacă. Comisiunea a acceptat cererea. Totuș, ca să nu deie de alte piedici eventuale, cari s'ar ivi a dat, de a circulat prin comune o cerere în acelaș sens.

Cu nrul 438 din 10 August 1861 episcopul Alexi cere protopo-

pului Sabo să facă iarăș o cerere nouă, în care să înglobeze și ținutul Lăpușului și al Mănășturului.

În 16 Decembrie 1861 Sabo raportează episcopului că s'a început propunerea gramaticii limbii române la gimnaziul din Baia Mare, fiind înscriși 97 studenți, dintre cari 76 sunt români, iar 21 de alte naționalități.

Cere îndrumarea episcopului care gramatică să o folosească, pe aceea a canonicului Timotei Cipariu, sau pe aceea a d-lui Gavril I. Munteanu directorul gimnaziului din Brașov.

Mai cere să se propună și religia în limba românească ceea ce se încuviințează din partea locotenenței la 6 Octombrie a aceluiaș an; tot atunci însă se mai aprobă ca pentru elevii cari nu știu de loc ungurește să se poată folosi limba română ca limbă ajutătoare.

Cu aceeaș hotărîre a locotenenței se sistematizează catedra de limba română cu 600 fl. salar anual.

Cu nr. 2292/434 din 18 Octombrie 1862 episcopul Alexi îi comunică protopopului Sabo cele de mai nainte și îl povățuiește ca pentru folosirea gramaticii: „... și până ce s'ar da la lumină una mai perfectă și mai staverită pentru studenții români se recomandă gramatica d-lui Munteanu, profesor și director la gimnaziul român din Brașov, iar pentru studenții de altă naționalitate, cari vreau să învețe gramatica română, gramatica d-lui canonic mitropolitan Ion Fechet, fost protopop în Cluj.

Astfel limba română este introdusă în 16 ore pe săptămână, înglobându-se și religia în acest număr de ore.

Adresa nr. 124/8 Consist. din 1863 arată că s'a numit profesor de limba română precum și de catihet la gimnaziul din Baia Mare teologul Ștefan Biltiu din Tăuții de Jos, la Satu Mare Petru Bran, iar la Sighet, în aceeaș calitate Teodor Roman.

Mulțumit de această realizare, protopopul Teodor Sabo trimite episcopului Alexi o scrisoare lungă, semnată de toți preoții, învățătorii (cantorii) și curatorii din jur, în numele a 9254 suflete, din care scrisoare extragem următoarele pasagii:

„Prin acest măreț așezământ, cel mai binevenit pentru noi Românii, s'a deschis o cale sigură către dezvoltarea dulcii limbii noastre române, mai mult prețuită decât viața noastră și către lămurirea simțemintelor naționale, cari numai prin limba mumească se pot sigur desvolta...”

Mai departe:

„Simțul cel mai scump național l-ați dovedit prealuminarea voastră încă în tinereță, cu darea la lumină a gramaticii limbii ro-

mâne, despre care gramatică istoricul român A. Papiu Ilarianu, în istoria sa, ieșită la lumină în Viena, în anul 1851, tomul I, fața 227, scrie așa: „Gramatica lui Alexi din Ungaria dete onoare limbii dacoromane înaintea străinilor...”,¹⁾ cu care gramatică și așezământ sus arătat v-ați făcut prealuminarea voastră înaintea conașionalilor nume nemuritor”.

La sfârșitul „Elenchului” protopopul Teodor Sabo, la pag. 60, scrie catalogul elevilor cari au învățat pentru întâia oară gramatica limbii române la gimnaziul din Baia Mare.

Printre elevii din clasa I îl găsim pe marele Vasile Lucaciu...

Teodor Sabo-Croitoru, merită un bust cât de mititel în sala mare a gimnaziului din Baia Mare, dacă nu chiar în mijlocul pieței orașului, și, cum, întâmplarea face ca un nepot, sau strănepot al acestui mare înaintaș român este primarul orașului Baia Mare, cred că ar fi și vremea, dar și ocaziunea...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

2) Bruce White 1861.

PROLOGUL UNIREI:

12 OCTOMBRIE 1918

de ALEXANDRU OLTEANU

Eforturile puterilor centrale erau pe sfârșite. Conte Otakar Czernin, fost ministru al Austro-Ungariei la București, în acel timp ministru de externe, autorul moral al păcii dela Buftea, primise, în principiu, cele patrusprezece puncte wilsoniene. Împăratul Carol al IV-lea lansă un manifest, prin care a promis popoarelor supuse, că va reorganiza monarhia pe baze federale. Bătrânul șvab Alexandru Wekerle, șeful guvernului ungar, sfătuit de contele Ștefan Tisza, obținu promisiunea suveranului că Ungaria va fi încadrată în această federație ca stat unitar și independent.

Deputații slovaci s'au grăbit să spună în camera deputaților din Budapesta că încadrarea Ungariei în federația proiectată, ca unitate politică și națională, este incompatibilă cu principiile wilsoniene. Iar primul ministru Wekerle nu s'a sfiit a le răspunde că stările de atunci din Ungaria ar fi fost aproape identice cu cele pe cari le preconizase programul președintelui Statelor Unite ale Americii.

Între timp românii din Ungaria fură puși într'o situație extrem de grea. Cei pe cari autoritățile militare i-au crezut „suspecți”, au fost internați. Șefii lor politici și spiritali fură constrânși de contele Ștefan Tisza să facă declarațiuni de fidelitate față de statul ungar protestând contra proiectelor de desmembrare a monarhiei. Li s'a pus în vedere că în caz de refuz se va întreprinde o campanie pentru reprimarea tuturor instituțiilor naționale românești.

Pe la sfârșitul anului 1917 părea că Vasile Mangra și prietenii săi au învins rezistența dârză a opiniei publice românești. Iar când s'a aflat că suveranul a admis intrarea Ungariei în federația proiectată ca „stat unitar și național”, s'a spulberat și speranța d-lui

Alexandru Vaida-Voevod de a îndrepta situația românilor din Ungaria cu ajutorul Vienei. Aceștia, într'un moment dat, s'au trezit izolați în monarhie, fiind puși să se sprijinească numai pe forțele lor proprii.

Unii din istoricii contemporani au aspre cuvinte de dojană, la adresa românilor, cari au dat declarațiunea de fidelitate sub amenințarea „bismarckului ungar”. Autorii unguri prezintă acest act ca având o valoare de drept internațional, prin care românii din Ungaria de odinioară ar fi protestat contra desmembrării statului ungar. Germanul M. Eszberger în „Souvenirs de guerre” (pag. 131) afirmă că deputații români, cu cari a stat de vorbă în Iulie 1925, după intrarea Italiei în război, la Budapesta, s'ar fi pronunțat pentru menținerea monarhiei. Iar d-l profesor Iorga în „România contemporană — sub trei regi” (pag. 191) are cuvinte aspre, la adresa fruntașilor români, cari au cedat presiunilor ungare.

Ne permitem a crede că această dojană este neîntemeiată. Este dovedit că după 1907, fruntașii ardeleni nu au făcut nimic fără aprobarea prealabilă a șefului partidului, care era la putere în România. Aceste declarațiuni s'au făcut la fel cu aprobarea prealabilă a lui Ion I. C. Brătianu, care vroia să pună pe românii din Ardeal la adăpostul furiei ungare.

În Octombrie 1918, însă, a sunat ceasul răspunderilor și a acțiunilor. Românii trebuia să-și fixeze atitudinea față de planul de federalizare a monarhiei și față de cele patrusprezece puncte wilsoniene.

În baza documentelor cunoscute până în momentul de față, nu se poate stabili precis căruia dintre fruntașii ardeleni i se cuvine gloria inițiativei de a convoca comitetul național. Dr. Aurel Lazar printr'un interview acordat ziarului „Szabadság” din Oradea, în 1928, își revendică această glorie. Episcopul Ciorogariu însă scrie în „Zile trăite” (pag. 44):

„Izolați aici în cetatea lui Tisza așteptam zi de zi o mișcare și la noi, însă par'că a înghițit pământul comitetul național; nici un semn de viață. Ne-am înțeles cu Aurel Lazar să scrie președintelui Teodor Mihali că pierdem trenul dacă nu intrăm și noi în acțiune. Aurel Lazar propune să fie chiar în Oradea convocat comitetul național”.

Această frază lasă de lămurit că ideea aparține episcopului Ciorogariu, în acel timp vicar episcopesc la Oradea, și numai locul a fost ales de Aurel Lazar care, față de proiectul celorlalți membri

ai comitetului de a se întruni la Sibiu, sublinia importanța geografică și etnică a Bihorului, din punct de vedere românesc.

Mihali a convocat comitetul la Oradea pe ziua de 12 Octombrie 1918. Ședința s'a ținut în casa lui Aurel Lazăr. Au participat: președintele Teodor Mihali, Alexandru Vaida, Aurel Vlad, Vasile Goldiș, Ioan Suci, Ștefan C. Pop, Ioan Ciordaș și Aurel Lazar, membri ai comitetului național și oaspeții: Nicolae Ivan (atunci asesor consistorial la Sibiu), Sever Dan, Gheorghe Popoviciu (notarul public de mai târziu la Oradea) și Gheorghe Crișan, viitorul subsecretar de stat în România unită.

Au fost invitați și episcopii. Aceștia s'au scuzat motivând că prezența lor ar provoca furia autorităților ungare împotriva credincioșilor lor. Au declarat, însă, în prealabil, că se vor supune hotărârii comitetului național. Canonul Vasile Suci, mitropolitul de mai târziu al Blajului, a făcut act de prezență, dar nu a participat la ședință.

Nu știm ce s'a petrecut în această memorabilă ședință. Comitetul a votat următoarea rezoluțiune propusă și redactată de Vasile Goldiș:

„Comitetul executiv al partidului național român din Ardeal și Ungaria, ca organ politic al națiunii române din Ardeal și Ungaria, constată că urmările războiului îndreptățesc pretențiunile de veacuri ale națiunii române la deplină libertate națională. Pe temeiul dreptului firesc, fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta ei, — un drept care este acum recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a monarhiei, — națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acuma uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul, ca liberă de orice înrăurire străină să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere. Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal, — căci apărarea intereselor ei, națiunea română, o poate încredința numai unor factori desig-nați de propria lor adunare națională.

Comitetul a constituit un „directoriu” compus — după episcopul Ciorogariu — din Teodor Mihali, Alexandru Vaida, Aurel Vlad, Vasile Goldiș, Ștefan C. Pop și Aurel Lazar („Zile trăite” pag. 145), — iar după d. Ion Clopoșel din: Vasile Goldiș, Iuliu Maniu, Ale-

xandru Vaida, Aurel Vlad, Ștefan C. Pop și Ion Suciu (Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România, Cluș 1926 pag. 38), chemat să reprezinte pe românii din Ungaria și să ia măsurile convenite pentru apărarea intereselor acestora. În sfârșit, a delegat pe d. Alexandru Vaida să citească rezoluția în proxima ședință a camerei deputaților.

Membrii directoriului s'au obligat ca să se întrunească la Budapesta la 15 Octomvrie 1918 spre a asista la cetirea rezoluției în parlament, cecece avu loc în ziua de 18 Octombrie 1918. Directoriul întrunit în capitala Ungariei a găsit pe catafalc pe mitropolitul Vasile Mangra care, după rezoluția din Oradea, și-a dat seama că a greșit. Directoriul a scăpat astfel de cel mai puternic adversar care, chiar dacă pierduse orice influență asupra românilor și chiar dacă era obosit de frământările sufletești inerente cunoscutei sale atitudini politice, în ultimul moment putea încă să provoace complicațiuni. Fie că a murit de apoplexie (Ciorogariu), fie că și-a pus capăt zilelor cu o doză de luminal sub impresia rezoluției din Oradea (Iorga), moartea lui pare un act de înțelepciune, a providenței. El a scăpat de suferința pe care ar fi încercat-o cu siguranță, fiind exclus din țara pentru care odată luptase cu atâta entuziasm și în care el nu ar fi avut loc, iar connaționalii lui și-au putut urma nestinșheriți marșul triumfal spre desrobire.

Aluziile rezoluțiunei dela Oradea prin cari comitetul național căuta să sublinieze că el singur este adevăratul reprezentant al românilor din Ungaria, au rămas fără obiect. Înțelepciunea divină a repus pe cel care ar mai fi putut încerca să-i conteste această competență evidentă. Doar un om nu putea să stea în calea desrobirei unei națiuni.

A. Olteanu

SCRIITORI ȘI CĂRȚI

de OCTAV ȘULUȚIU

MIHAIL CELARIANU; FLORI FĂRĂ PACE. (Ed. Fundațiilor Regale).

Sub numele de poetul florilor este cunoscut D. Anghel și pe bună dreptate. Niciun alt poet n'a avut până la el atâta sensibilitate și afecțiune pentru flori și nimeni încă nu le-a găsit, ambelor, o mai potrivită expresie. „In grădină” este realizarea unui talent de intensă vibrație, expresia unei armonii interioare și mărturia unei delicate și pure sentimentalități. Florile lui D. Anghel sunt realizate în modul cel mai natural, transpuse parcă, în poezia sa și aceasta la rândul ei este expresia unei stări sufletești muzicale, formulă simbolistă, pe care poetul a posedat-o în mod deplin. E foarte greu să faci poezie cu subiect poetic, și în genere cu subiectele cele mai simple. Florile au poezie în ele înșile, sunt poetice, au acea aură poetică, pe care n'ai nevoie să o mai transformi, ci doar să o simți și să o redai în chip firesc. Florile au în ele o prezență poetică ce se cere surprinsă și exprimată fără ocoluri sau podoabe. Până și sensibilitatea cea mai comună simte acel poetic închis în flori. De aceea e cu atât mai greu să faci o poezie a florilor, căci aceasta însemnează a face un fel de poezie a poeziei. Și cu cât e mai simplă inspirația pe care ți-o oferă floarea, ea e cu atât mai periculoasă, pentru că nimic nu te depărtează mai mult de reușită decât impresia că o ai la îndemână. Totul, în domeniul inspirației din domeniul gingaș al florilor e ca poetul să nu se lase amăgit de ușurința subiectului și să nu forțeze nota poeticului. Ci rămânând simplu ca însuși subiectul său, să facă numai o transpunere sufletească a stărilor sale sufletești, fără pretenția și fără căutarea efectului. Aceasta a înțeles-o D. Anghel și așa este poezia sa: clasică și calmă exteriorizare a unui sentiment delicat și muzical.

M. Celarianu are aceeași delicată sensibilitate care ca și darul expresiei muzicale îl înrudește cu D. Anghel. Era deci firesc să fie înclinat spre poezia florilor și încă din vechiul său volum „Drumul”, publicat în 1928, găsim primele poezii dedicate florilor, „Florile”, „Nalba”, „Tufănele”, „Parcul mort” și „Chemare în toamnă”, dintre cari primele trei au trecut și în volumul „Flori fără pace” și mă mir că poetul nu a pus aici și pe celelalte două, cari se încadrau atât de bine. Preocuparea de subiectul acesta mi s'a părut încă de atunci mult mai apropiată de firea poetului decât temele discursive religioase și accentele livresc mistice, cu gesticulații și efecte dramatice căutate. Printre celelalte poezii nerealizate, cu excepția a câtorva

poezii simboliste ca „Drumul”, „Căderea frunzelor” sau „Oraș străin”, cele cinci poezii de mai sus sunt cele mai autentice și e interesant că și printre cele mai bune poezii ale volumului „Flori de pace” sunt și cele trei luate din „Drumul”.

M. Celarianu îl continuă într'un sens pe D. Anghel cu care are în comun afecțiunea sinceră, necontrafăcută, pentru flori, ca și sensibilitatea și darul expresiei muzicale. Ca și D. Anghel și M. Celarianu transformă floarea în simbol sufletească, interpretând cu discreție în poezie atât de popularul limbaj al florilor, depășindu-l bine înțeles:

Ca și pentru D. Anghel, pentru M. Celarianu florile sunt legate direct de o stare sufletească, legate de sufletul întreg al poetului, căruia-i provoacă o anumită stare. Această interpretare a florei ca exponent al sufletului poetului cu care ea se confundă prin simpatie, o găsim caracteristic exprimată în „Nalba”:

Floarea roșie ca spectrul nebuniei
Floarea vânătă ca duhul vijeliei... (p. 41)

Rustica nalbă e sufletul meu,
Nalba cea naltă și rară,
Floarea aceea ce ține 'n potiru-i mereu,
Stinsa coloare de seară.

Nici n'o observi dacă treci fără s'o urmărești:
Ea se ferește de lume,
Castă și mândră, abia de-și atârnă trei flori îngerești,
Șterse subț pulbere anume.

Nu căuta când răsună de soare grădina
Trupu-i în vânt, subțirel,
Umbrele când și-or lăsa 'nfiorate cortina,
Vino și tu lângă el.

Ca să 'nțelegi, ca să simți adiind cum tresare,
Las'o să-ți murmure singură taina când vrea,
Nu o privi pătimaș ca pe oricare floare,
Stai resemnat lângă ea.

Poți s'o privești, dacă știi să privești cu tăcere,
Poți să-i zâmbești, dar cu zâmbete fără fiori;
Dacă-o iubești, las'o, mai bine, și du-te,
Pleacă discret: lumea e plină de flori... (p. 37)

Poezia florilor nu se poate realiza decât în plasticitate sau în muzicalitate. Mihail Celarianu nu are multă plasticitate în poezia sa, iar paleta sa are culori elementare. Poezia sa e doar afirmativ-picturală, iar nicidecum afectiv. Poetul spune:

Se scoală orașu 'n roșia lumină,
Cu mii de leandri 'n pulbere-adormiți,

Sub zorii 'n falduri negre acoperiți
Plimb sufletul meu, tainic, prin grădină.

Taifunul încă nu s'a deslegat
Din trunchiurile 'n verdea înfrigurare,

Ca 'n vis, trec pasări verzi prin boarea albastră, (p. 9)

În poezia „Ora culorilor” căci nu realizează nici un tablou colorat. Impresia de culoare nu se provoacă prin simpla înșirare de culori: roșu, negru, verde, albastru. O întreagă acumulare de detalii plastice sunt necesare pentru a crea atmosfera colorată și pentru aceasta e caracteristică poezia lui G. Bacovia unde culoarea e redată nu numai prin simpla ei afirmare ci mai ales prin adunarea la un loc de detalii coloristice. Așa că poezia lui M. Celarianu se rezolvă până la urmă în muzicalitate. Iar această muzicalitate conține tonuri de discreție, de delicatețe și de impalpabil. Poezia aceasta e diafană până la pierderea oricăror atribute concrete, e suavă până la dematerializare. Ași putea cita și „Ingerii”, dar prefer „Iris” în care impresia de imaterial și nepământesc e redată de starea muzicală:

Lung ondulând pe subț gaibenu' astru,
Stoluri vin îngerii 'n ora minunilor,
Aripa turbură 'n somnul genunelor
Florile grele de-albastru.

Voi clătinați în cutremurul penelor
Foaia 'n răsfrângerea lină?
Sau licăresc în plutirea antenelor
Penele 'n vânt de lumină?

Umblu 'ntre flori după stingerea stelelor;
Încă mai pâlپăe sleorul;
Simt cum pe căile 'n umbră-ale grelelor
Aripe-și trage fiorul.

Genele 'nchid când pe frunte-mi alunecă
Noaptea 'n albastrele stingeri;
Florile 'n vis umbra-și întunecă,
Fin clătinate de îngeri (p. 8)

Ceeace ași avea să-i reproșez poetului e un anumit aer de prețiozitate în aceste poezii. E ceva căutat, ceva artificios în unele din ele, nu în toate. Sunt parcă într'adevăr flori artificiale aceste flori, flori de hârtie, frumos izbutite ca imitație, dar fără miros, flori făcute sub lampă de „Făcătorul de flori” din prima poezie. Poetul n'a putut să mențină acel ton de neconstrânsă simplitate, de sinceră și caldă convingere, pe care îl au poeziile lui D. Anghel și pe care-l au și unele din poeziile sale. El ia aere prea pretențioase, face grații prea stângace și excesive, face pincete și-și pudrează efec-

tele. Nu peste tot, repet, și ar fi o greșeală să se condamne întreaga poezie din „Flori fără pace” pentru acest motiv. Dar-parte din poezii au acute defecte ale prețiozității și nu mă pot împiedeca de a le denunța. Nu vreau să citez din acele părți, de aceea voi cita o poezie simplă, muzicală și cu atât mai frumoasă: „Tufănele”:

Toamna a trecut cu urări, călătoare
Ca prin funduri de scene un cor depărtat,
Pasări cu pene de foc au venit și-au cântat,
Și-au plecat, stoluri, stoluri, în zare.

Să mai stăm s'auzim cum se frânge
Cântul lor subt tavane de plumb,
Ostenit depărtat, parcă plânge.

Din mormânt în mormânt să pășim,
Cu toiaguri din crengi retezate,
Ca doi îngeri și fără să știm.

Ca să rupem cu degete seci,
De pe brazde de piatră 'nghetate,
Inserând, tufănelele reci.

S'adunăm tufănelele mute:
Primii fulgi din zăpezi nevăzute. (p. 18)

E în această poezie o evocare subtilă a unei stări sufletești și a florilor cu care această stare se armonizează.

Ceeace aduce M. Celarianu nou în poezia florilor este ceeace caracterizează și stilul său din romanul „Femeia sângelui meu”, adică o puternică, o adâncă sensualitate. Această sensualitate se potrivește cu florile cari o au în toată ființa lor caldă și catifelată. Sensualitatea e răspândită în toate poeziile lui Celarianu, ca un parfum greu de heliotrope sau de trandafiri, printr'o grădină. Voi cita o poezie întreagă unde această sensualitate e strânsă și condensată ca parfumul într'un flacon: „Garoafele”.

Garoafe negre care sună când le-apuci,
Ca niște aur ferecat și nevăzut,
De descântat, de otrăvit și de vândut,
Ca niște bani, ca niște foc, ca niște cruci.

Să-ți cumpăr trupul cel vrășmaș cu-un pumn de foc,
Cu foc scăzut, cu foc aprins, cu foc spuzit,
Pân' la sfârșit, dintru 'nceput, fără sfârșit,
Pentru-un vârtej cu vreju 'ntors în mare joc.

Din coama neagră-ai să-l auzi cu sunet stins
Și-ai să pornești satanic joc sub cântul lui;
Se va 'ntocmi cu aurul călcâiului,
Șuerător, pustiitor, de necuprins.

Pân' ai să cazî, rotată 'n brânci, din jocul rupt,
 — Garoafe moarte 'n gura neagră-a țâțelor —
 Sub vijelia ne 'ntreruptelor culori,
 În joc mai surd, în joc profund, pe dedesubt. (p. 27)

Cu multă sensibilitate, cu un simț deosebit al expresiei muzicale, cu sensualitate și cu căldură M. Celarianu cântă pe o coardă joasă și într'un ton minor câteva prețioase cântece de dragoste florilor, cu a căror stare își confundă starea sufletească, izbutind să taie în carnea cuvintelor câteva prețioase bijuterii poetice pe cari cititorii le vor aprecia totdeauna, căci poezia sa este sinceră și este autentică chiar atunci când se ascunde în volutele căutate ale prețiozității.

PETRU NEAGOE; DRUMURI CU POPAS.

(Ed. Cultura Românească).

Traducere din limba engleză de Jul. Giurgea,

Panait Istrati a fost cel dintâi scriitor al nostru care a dus într'o limbă universală, dincolo de granițele țării românești, peisagiul, obiceiurile, atmosfera și oamenii ei. Târgoveț, el introducea în literatura lumii mai mult hotărul unde orașul se învecinește cu satul și nu pe țăranul român în ceeace are el mai specific, deși l-a prezentat și pe el în romanele sale. Literatura de viu ritm povestitor și de variate culori pitorești a lui Panait Istrati, a încetățenit în Occident mai mult icoana mahalalei românești, în semnificațiile ei atât dela oraș, cât și dela țară.

Al doilea scriitor român de limbă universală, Petru Neagoe, oferă pentru prima oară lumii apusene icoana țăranului român. Explicația e foarte ușoară. Fiu al mahalalei brăilene pe străzile căreia a crescut vagabodând, Panait Istrati era ieșit din lumea interlopă și blestemată unde se amestecă profesiunile și clasele într'o declasare uniformizantă și la un nivel hibrid. Țăran transilvan, Petru Neagoe n'a putut cunoaște în copilăria lui decât satul, a cărui imagine i-a rămas vie în amintire și în inimă, iar mahalaua n'a putut-o întâlni decât târziu, la vârsta de 16 ani, venind la București. Căci Transilvania n'are mahala! Acolo trecerea dela sat la oraș se face brusc, fără stație intermediară.

Imagina satului transilvan românesc a stăruiț, spuneam, în amintirea și în inima autorului. Mai ales în inima lui. Găsesc că decât „Drumuri cu popas” ar fi fost mult mai bun titlul din limba engleză al cărții: „Aici este inima mea”, titlu corespunzător și ideii cărții, dar și simbolic pentru atitudinea romancierului. Căci romanul acesta este eșit din inimă și scris cu inima. Deși nu este subiectiv în mod direct, prin participarea autorului cu opinia ori cu sentimentele sale, romanul se vede că e scris cu dragoste de subiect și de personaje. Este o aură de simpatie în dosul eroilor săi, în fiecare gest al lor, în cadrul în care-i împrejmue, în peisagiul în care se mișcă, e o atmosferă de căldură sufletească ce depășește realismul. Aci stă caracterul principal al cărții. Romanul lui Petru Neagoe este idealist. Toate sunt văzute prin prisma deformatoare a amintirii. Petru Neagoe a părăsit Transilvania dela vârsta de 16 ani. El a descris-o acum, în „Drumuri cu popas” așa

cum a crescut-o și a legănat-o dorul, nostalgia, afecțiunea țaranului desrădăcinat. E în felul de a prezenta satul românesc transilvan al lui Petru Neagoe și ceva atrăgător și satisfăcător, dar și o inadecvare la realitate, care fără a scădea din valoarea cărții, o face suspectă de revizuire.

Poate că așa era chiar satul românesc Miercurea din jurul Sibiului, atunci, prin 1900 când l-a cunoscut Petru Neagoe. Tabloul vieții românești dela sat ni se înfățișează însă prea idilic pentru a fi credibil. Mai curând înclin a crede că din amintirea lui Petru Neagoe s'au șters umbrele, au ieșit părțile negative, urâte și s'a păstrat numai partea luminoasă a tabloului. Nu e fără satisfacție această literatură bucolică și elevată. Și nu e absolut necesar ca un scriitor să fie numai realist. Conformația spirițială a unui scriitor poate fi și idealistă. La Petru Neagoe idelismul se împerechează cu un optimism pe care doar simțul moral îl înlătură.

Acțiunea romanului e simplă. Un țaran, Ion Codreanu, băiat deștept și voinic, își părăsește satul pentru a se duce în America, gonit de lângă ai săi de o dezamăgire sentimentală. Pe drum se întâlnește cu un țaran chibur din Miercurea, Anghel, care prinde simpatie de el și, fiindcă la vizita medicală Ion e respins momentan din cauza unei boli la ochi pe care trebuie să aștepte să o vindece, rămâne la Anghel acasă ca om de serviciu însă cu situația de prieten și aproape rudă. Ion se îndrăgostește de nevasta lui Anghel, Zamfira, frumoasă sălișteancă, iar Anghel care n'a putut avea un copil cu femeia lui încurajează apropierea celor doi pentru ca Ion să-i facă copilul pe care atât de mult îl dorea Zamfira. Zamfira face într'adevăr un copil, însă moare născându-l, ca o răscumpărare a păcatului de a fi fost adulteră. E în moartea Zamfiriei manifestarea unui simț moral asemuitor celui din tragedia antică, simț moral atât de puternic la țaranul român, în ciuda păcatelor lui. După moartea Zamfiriei Ion pleacă mai departe, în America desigur de pe dumul căreia l-a oprit afecțiunea lui Anghel și a Zamfiriei.

Subiectul e povestit schematic și el nu are vre-o valoare în sine, nici pentru psihologia personajilor. Autorul nu e un psiholog și nici nu are pretenția să fie. Altfel nici n'ar fi putut imagina consimțirea lui Anghel ca nevasta lui să aibă un copil dela altul, fapt cu totul neomenesc, neverosimil, deși nu contest că totuși, în mod excepțional s'ar putea întâmpla în viață. Faptul e neverosimil însă felul în care îl prezintă romancierul te face să-l primești ca atare. Și simplitatea faptului și candoarea și puritatea lui care fac să nu fie penibil un subiect până la urmă delicat, îl salvează de artificialitate.

Ceea ce este însă prețios în sine, în această carte, e darul de a creia viața, cu ritmul ei dinamic, darul de povestitor al lui Petru Neagoe. Romanul său e plin de fapt, plin de desfășurare vie a vieții și peste subiect și eroi, șuvoiul năvalnic al vieții transilvănene românești e acela care te prinde și te duce cu el. Cartea plesnește de epic și te cucerește ca o epopoe, te interesează și nu o poți lăsa din mână dela început până la sfârșit. Cumpătarea și simplitatea povestirii, redarea numai a faptelor nude, fără artificii, fără podoabe, fără comentarii inutile, apoi un simț al detaliului caracteristic, sunt calitățile principale din scrisul lui Petru Neagoe. Ași putea cita multe scene puternice, dar cea mai caracteristică, scenă cu adevărat din vechea Transilvanie de sub robia ungurească, scenă de realism crud, e aceea a fă-

nărului care-și taie degetul cu cuțitul pentru a nu sluji în armata ungurească. Tot atât de sesizantă e și scena cu țărani români arestați, cu lanțuri la mâini, stând în picioare lângă zid, în timp ce jandarmii unguri stau la masă și mănâncă. Fiecare scenă din romanul lui Neagoe este un tablou de compoziție.

Singurul reproș pe care ași avea să i-l fac romancierului, e că deformează psihologia țaranului român. O fi acesta bun, dar are și el părțile lui rele, fără de arătarea cărora nu este creiat în complexitatea lui interioară. Toți țărani lui Neagoe sunt blânzi, demni, cavaleri, oameni de cuvânt, plini de altruism și generozitate, un fel de cavaleri fără pată, ceea ce este foarte frumos pe hârtie, dar inexact, în realitate. Țăranul nu e aici bruta bețivă și criminală dintr'o anumită literatură, dar nici serafim candid dintr'o alta. Țăranul este ca orice om: amestec de bine și de rău, nici monstru, nici exemplar moral model de manual de etică. Lumea lui Petru Neagoe pare a fi o lume fără greșală. Nici ură, nici invidie — afară de aceea a primarului din Miercurea, dar ce benign prezentată, ce invidie îngerească! — nici pasiuni violente! Complexul acesta psihologic lipsit de contraste nu se poate lăuda că-l posedă nici-o națiune și nici o clasă socială.

Ii suntem însă recunoscători lui Petru Neagoe de a fi prezentat lumii occidentale o parte din viața și sufletul românesc. Cartea sa, cu idilicul ei, cu unilateralitatea personajilor sale, izbuteste totuși să fie o realizare epică și mai ales să fie românească în spirit. Acel calm clasic al povestirii, ca mod de expresie și de realizare e specific românesc. Iar în conținut, cartea este un imn al prieteniei, al acelei prietenii care este ultimul pas al ospitalității românești. Un musafir, un oaspe, un necunoscut care ți-a bătut la ușă, imediat îți devine prieten și aproape rudă. E aici dovadă de altruism și de simț al colectivului. Și colectivismul românesc, în ceea ce are el mai frumos, a fost surprins în formele lui etern românești, de autor. De aceea „Drumuri cu popas” e o carte vrednică de toată atenția și admirația noastră.

Se cuvine mai mult decât un cuvânt de laudă și lui Jul. Giurgea, traducătorul în limba română al cărții. Voi scrie odată, arătând marele merit al acestui tâlmaciu din limba engleză, care până acum a publicat câteva zeci de traduceri, toate de o valoare excepțională. Jul. Giurgea a știut și de data aceasta să traducă fără să trădeze, făcând un serviciu imens și autorului și nouă. Pentru partea sa de modest dar meritos colaborator al cărții în limba română i se cuvine omagiul convins al criticului cât și al cititorului.

CARȚI DE FILOSOFIE

de GEORGE BOTA

IOAN BIBERI; FUNCȚIUNILE CREATOARE ALE SUBCONȘTIENTULUI. (Ed. Fundația Regele Carol II), București 1938.

Este o lucrare care aduce contribuții noi, spinoase probleme a subconștientului. Se studiază subconștientul prin vise.

Conștiința este un derivat, care vine și organizează pentru a insera pe individ la realitatea exterioară; instinctul ar fi prea puțin pentru un psihism atât de complicat. Conștiința este un instrument de adaptare mediului social. Dincolo de conștiință se întinde vastul teren al subconștientului, pe care nu-l putem prinde decât într'o totală destindere organică și psihologică.

D-l Biberi urmărește dinamismul creator al subconștientului, pornind dela stările de somnolență și analizând cu metodă diferitele faze ale somnului cu vise. Somnolența aduce totala libertate a vieții lăuntrice; ne desleagă de viața exterioară; dispare puterea de selecționare (conștiința) a materialului psihic. Urmează o invazie anarhică și dezordonată a imaginilor în câmpul viziunii. Viziunile ațipirii sunt datorite incapacității spiritului de a percepe obiectiv și clar petele entoptice și tendinței de a le converti în imagini halucinatorii. Avem deci mai întâi luciri entoptice, pete amorfe, fenomene retinene, cari nemai fiind controlate, se transformă în forme geometrice, contururi de obiecte; apoi persoane, fizionomii, obiecte bine conturate, în vecinică schimbare; organizarea acestor instantanee în imagini desfășurate în timp, apoi scene dramatice cu durată, trecând astfel dela o viziune hipnagogică la vis care are o organizare mai încheată. Dinamismul subconștientului organizează spontan, datele risipite ale psihismului, în jurul unei scheme. Din frânturile desarticulate, subconștientul alcătuiește prin sinteză, o nouă realitate arbitrară. Toate datele viziunii celei noi preexistă separat, integrate altor realități; subconștientul disociază elementele din complexele percepute în timpul veghe și le organizează după o simetrie nouă, prin substituții și transpuneri, într'o sinteză spontană. Păstrăm cuvintele d-lui Dr. Biberi spre a reda rezumatul constatărilor sale cât mai sincer. Lucrarea este una dintre acelea cari se cere citită rând cu rând.

Deci imaginile și operațiile intelectuale, sustrase logicei (în timpul ațipirei) se grupează în sinteze spontane și creatoare în jurul unor scheme intelectuale.

Primele concluzii stabilesc că între veghe și ațipire e o deosebire de structură. Ațipirea nu aduce anularea totală a logicei; e un somn superficial,

matinal; în somnul adevărat logica vegheei dispare, cu tendința de substituire a ideilor abstracte și a noțiunilor prin imagini, reducând la minimum operațiile superioare ale minții. Primul nucleu al imaginilor hipnagogice ni-l dau fenomenele retiniene, precum și alte impresii senzoriale din timpul ațipitului. Imaginile nu se desvoltă anarhic; se grupează în jurul fenomenelor luminoase și în jurul unor scheme mentale. Structura acestor imagini este rezultatul unei sinteze spontane a subconștientului.

Trecând la subconștientul din timpul somnului adevărat, intrăm pe terenul viselor. Diferența dintre veghe și somn în funcțiunea atenției, care izolează în pluralitatea de serii psihice pe una, întunecând pe celelalte. O izolează pe aceea care se adaptează situației prezente a vegheei. Trezia deci este o stare de concentrare spirituală, prin care se face inserția individului în lume; o sinteză totală a personalității biologice și sufletești, prin structura logică. Somnul e o stare de destrămarea a spiritului, o disociere a personalității. Intre veghe și somn nu este o opoziție totală; este un grad de tensiune nervoasă. Sunt stări de veghe crepusculare, cu caracterele visului.

Visele, produs al sintezei creatoare a subconștientului, au în mod obligator corespondent obiectiv fie în petele retiniene, fie în senzația, fie în starea generală a corpului (conestezie). În timpul somnului, adormitul nu deapănă imagini la întâmplare, fără a le organiza într'o fabulație. O percepție exteroară nu e numai transformată într'o imagine, dar ea e interpretată, prelucrată adânc și înserată unui întreg complex sufletec, datorită funcțiunii creatoare și organizatoare a subconștientului. E interesant rolul pe care-l joacă senzațiile cinestezice în formarea visului. Visele, cu toată abundența lor aparentă, ne dezvăluie trăsăturile cele mai intime ale indivizilor. În vis se face o sinteză a trecutului cu prezentul, trăim atemporal. Lipsa de control, libertatea asociațiilor, circulația subterană de viață emotivă, etc., dau visului o complexitate simfonică. Cursul vieții subconștiente este mobil, caleidoscopic, creștere variabilă și devenire neîncetată. Deșteptarea bruscă face un fel de tăetură transversală.

D-l Biberi analizează cu un bogat material documentar, de altfel ca și pe celelalte capitole, natura schemelor viselor. Schema este o sublimare, uneori subtilă și greu de recunoscut al unui fapt al vegheei, care apare în vis profund transfigurat, aproape de nerecunoscut; o transpoziție simbolică, care are un rol exclusiv funcțional, independent de conținutul datelor sufletești. Marea majoritate a interpretării viselor este bazată pe stabiliri de raporturi simbolice, prin mijlocirea schemei, ca principiu funcțional. Toate visele nu sunt altceva decât transpoziții a realului prin intermediul unei scheme formale. În jurul schemei se grupează materialul visului. Sunt și scheme de ordin afectiv pe lângă cele intelectuale.

Oricât am vrea să rezumăm nu putem, mulțumindu-ne să dăm numai o vagă impresie a bogatului material de cercetare adus de d-l Biberi. Desprindem elementul cel mai caracteristic al visului: activitatea sa creatoare. Din viața de veghe de o claritate geometrică și de o rigiditate de structură în genere uniformă, definită prin supunerea la realitate și efort de adaptare, se desprinde o lume de gratuitate și de elan creator. Nici o piedică (în somn) nu mai zădărnicește evaziunea spiritului, nici un cadru nu-l mai limitează. Visul desface din încheeturile ei lumea de veghe și creează o altă realitate după o simetrie nouă; el îmbină după anumite legi, datele treziei și le orga-

nizează în structuri fanteziste. Rezultatul acestei activități omnice este atmosfera particulară a visului, caracterul compozit al personajelor, fabulația și caracterul dramatic al desfășurării imaginilor, etc. Iată concluzii interesante, cari ne desvăluie lumea cea mare a sufletului — subconștientul și care poate explica multe. Se stabilește astfel mecanismul funcțional al subconștientului.

Dela d-l Biberi am învățat că se poate provoca visul și deci se poate experimenta. Mărturisesc că însumi am citit lucrarea, însoțind-o de experiențe și observații sugerate de ea. M'am urmărit în ațipire și în somn și am văzut că mă găsesc în fața unei lumi sufletești extrem de bogate. Tre-când apoi la visarea în stare de veghe, problema subconștientului apare tot mai limpede. Ne oprim aici cu rezumatul, mulțumindu-ne să fie scos în evidență însemnătatea acestei lucrări de meticuloasă și metodică constatare și care, celui ce vrea să cunoască sufletul omului, îi deschide o mare poartă spre o lume nebănuită.

Lucrarea d-lui Biberi, prin ineditul său, aduce o însemnată contribuție științifică.

CARTI ȘI DOCUMENTE

de TITUS L. ROȘU

DINU C. ARION: CNEJII (CHINEJII) ROMANI.

Tipogr. „Revista Geniului” București, 1938.

Cuprind două părți: Partea I. Primele mențiuni. Cnejii (chinejii) gentilicii. Partea II. Chinejii (cnejii) din Ungaria.

Cartea, redeschide o problemă care a preocupat mulți istorici și, se poate, date fiind feluritele forme de manifestare, va mai fi obiectul multor preocupări — aceia, a vechilor noastre instituțiuni, preetactice, adică a societății gentilice. Este o foarte prețioasă contribuție la istoria vechiului drept românesc. Și, în cadrul acestei priviri, se reliefează mai bine continuitatea din vremea de trib, a vechilor noastre instituțiuni politice, dar se și luminează în parte, originea și conținutul lui „jus valachicum”.

Ceeace implică originea românească a cnezatului, este existența lui în toate regiunile locuite de români. Despre aceste organizațiuni politice amintesc documentele referitoare la primele așezări românești: din Nordul Moldovei până în Muntenia și în S. Dunării.

Dar o perspectivă; mai largă în suprafață și afunzime, o permite diploma din 1247 a Cavalerilor Ioaniși. Se exploatează dealtfel cu multă grijă din această diplomă, orice știre care ar permite o mai clară icoană a vremii. Aceasta este și o calitate a cărții.

Diploma, cuprinde condițiunile unei concesiuni cu caracter feudal — în speță, a cnezatelor lui Ion Farcaș, Litovoi. În Cumania, regele le acordă cavalerilor toată țara, în afară de cea a lui Seneslav. În diplomă se amintește și de „maiores terre” cari pot apela, în contra anumitor judecăți, la Curtea regală. D. Arion, crede că acești „maiores terre” erau cnejii și judecii. Aceștia apar și împreună, dar câte odată, judecii sunt inferiori celor dintâi. Pe lângă ei, e posibil ca pătura superioară românească, să mai fi fost compusă și dintr’o altă clasă, amintită în unele acte de-ale Domnilor. (p. 23).

Diploma nu mai amintește alte clase. „Suntem numai îndrituiți a formula o ipoteză excesiv de verosimilă, întemeindu-ne pe cunoștințele ce le avem despre societățile gentilice în general, anume, că pe lângă „maiores terre” existau liberi proprietari de pământ, constituind cu aceștia clasa liberilor, iar sub dânsii oameni neliberi, simpli cultivatori ai bunurilor acestor liberi, dependenți de persoana proprietarilor. Nimic nu îndrituește privitor la societatea gentilică românească, existența robiei (p. 25).

Cine erau cnejii pomeniți în diplomă? Nu pot fi căpetenii locale, să-

tești. Ci, ale unor confederațiuni gentilice, compuse din organizațiunile cneziale de sub cnezii localnici, fiindând ca sate. Peste ei era Voevodul. În organizațiunile din diplomă se pot vedea forme, ce pregătesc statul. De aceia, „maiores terre” nu sunt încă boeri — cari presupun un stat centralizat — și cari, vor apare deodată cu Domnul.

Capitole de extremă importanță, sunt cele privitoare la formarea și organizarea societății gentilice românești.

Diploma din 1247, arată organizarea societății gentilice românești, în clanuri și gense. Această organizare, locală, s'a impus în urma prăbușirii stăpânirii romane. Atingerea cu popoare organizate, au impus creerea statelor românești.

În această vreme a luat ființă, cu recunoscute influențe romane, „jus valachicum”.

Societatea românească, înainte de alcătuirea în state, apare cu organizarea ei în grupuri locale, pe baza rudeniei... în gense și clanuri — precum probabil prin legătura între ele, în triburi în craine. Peste ele apar voevozii. Dar cnezii apar în toate părțile locuite de Români, ca și conducători de gensă, ajutați în rosturile lor, probabil de judeci. Din această vreme, de trib, poate preromană, în multe părți s'a mai păstrat un obicei de Anul Nou, turca cu multele ei diferențieri, pe văi.

Rostul și rolul cnezului în societatea mai veche românească, apare, bine înțeles adaptate cerințelor feudale ale Ungariei, în cele dintâi documente. Încă din veacul al XIII-lea, apare cu drept de jurisdicțiune și drept de proprietate asupra pământului concedat de rege. Cu timpul însă, pe măsură ce regele reușește să-și întărească situația, cnezul, cu atribuțiunile și rostul lui social, începe să decadă. În vremea cuceririi, el fiind conducător, regele, primind supunerea lui, deci și a poporului de sub ascultarea lui, conform concepției patrimoniale a regatului, dânsul, regatul, fiind considerat ca un patrimoniu al regelui, — cnezul, a primit sub formă de donațiune pământul ce era al statului întreg, și atribuțiile de dinainte. În felul acesta, nobilimea nu mai putea fi decât o creare a Coroanei. Și numai prin posesiunea pământului se păstrau libertățile și drepturile. E cea mai grea lovitură dată societății gentilice românești.

Totuși, pentru a putea governa o țară de întinderea Ardealului fără ajutorul propriului popor, acesta fiind într'un foarte mare număr, s'a înstăpânit un principiu în organizarea statului: menținerea la popoarele supuse a formelor lor proprii tradiționale de viață publică. Situația cnezilor, se va schimba numai față de rege: acesta fiind socotit ca proprietar al întregii țări, — în jos însă, până târziu, cneazul va fi menținut în vechile lui drepturi. Astfel a putut poporul român să trăiască după dreptul său.

În acest mod s'a îndeplinit la Români din Ungaria preschimbarea raporturilor pământului cu posesorii lui, — satele însăși, comandate odinioară de cneji, trecând cu titlul de proprietate cnezilor sau conduse de ei în numele altora. Și în cadrul evoluțiunii formării proprietății, se pot rândui chinejii, în 3 mari categorii: chinejii nobili, chinejii castrelor și cnezii comuni. Această societate va evolua adaptându-se. Și ei, chinejii, împreună cu nobilii și voevozii vor constitui nobilimea poporului român. Dar un fapt

trebuie remarcat: că, în imensa lor majoritate, chinezii vor apare, ca mari proprietari de pământ.

Dar nu toți au avut aceeași situație socială. Ci, chinezii ce trăiau pe proprietățile lor, cari în această stăpânire a pământului își aveau fundamentul atribuțiunilor lor judecătorești și administrative, trebuiesc deosebiți atât de chinezii trăind pe pertinențele castrelor, cât și de cei, cari trăind pe bunurile altora, aveau o situație mai joasă. Cei dintâi imposable, sunt considerați ca nobili. Chinezii nobili, apar în secolul XIII ca stăpânitori de pământ și cu anumite atribuțiuni judecătorești și administrative. În orice caz, apar ca fiind ereditari, pe pământurile lor. Iar actele regale îi recunosc și întăresc ca atare. Ei mai aveau și prerogative de așezare.

Se pare că aceste prerogative erau și ale cnezilor așezați pe domenii particulare. Într'un document din 1454, dat de episcopul Ioan al Orăzii, se spune la p. 2: „De vreme ce cnezii ne-au făgăduit că vor contribui și conlucra la împopularea acestei provincii a noastre, la umilita lor cerere, păturile și cele 7 glugi le iertăm”.¹⁾ Chinezii, mai erau apoi obligați la serviciu militar.

Alături de cneji, sunt pomeniți și voevozii, și nobilii. Ex. actul din 1291. Dar aceste instituțiuni sunt deasupra cnezilor și că acestea, apar ca necesare Românilor.

Voevozii urmează și ei cele trei categorii: Voevozii proprietari și nobili, judecând din a lor proprie putere pe moșiile lor și în numele regelui dincolo de hotarele acestei moșii; voevozii concesionari de pertinențe de castre și voevozi așezați pe moșiile altora și atunci distribuind justiție în numele proprietarilor. În Ungaria feudală și descentralizată, ei apar ca întrunind sub autoritatea lor resorturi întinse.

Voevozii sunt menționați în veacul XIII încă, în Registrul Orădiei.²⁾ Câte odată sunt numiți și „principes”: Nicolae principi de Remecha”. Pentru acești voevozi, proprietari de moșii, citez doar doc. din 1345 care amintește de voevozii din Bihor. Și centrul mai important voevodal se pare a fi fost Beiușul!

Alături de voevozi, sunt amintiți, nobilii valahi. Ei poate, își trag originea din donațiuni inițiale ale Coroanei — făcute fie particularilor, fie chiar membrilor clasei voevodale.

Păstrarea vechilor noastre instituțiuni, ba mai mult, sprijinirea pe ele, s'a impus mai ales, în vremea Angevinilor (Cap. VII. p. 163), fie pentru rosturile lor interne, fie, îndeosebi, pentru sprijinirea politice de expansiune a noii dinastii.

În veacul al XV-lea, asimilarea cnezilor cu nobilimea, se dovedește. Exemplu este familia chinezilor din Mutric (p. 181). Ceeace a grăbit însă asimilarea claselor privilegiate, au fost și luptele contra Turcilor (p. 174). Se

¹⁾ Dr. C. Pavel: Școalele din Beiuș, p. 58. O carte pe care D. Arion, nu vedem s'o folosească. E bună însă, cel puțin pentru partea privitoare la cnezii și voevozii români de pe domeniul episcopiei catolice a Orăzii.

²⁾ Pentru starea Românilor din Bihor, în v. XIII, Pavel, op. c. p. 34. Doc. din 1294.

insistă apoi cu lux de amănunte, asupra stării juridice, și sociale a chinezului nobil, din v. al XV-lea (Cap. V).

Chinezii castrelor, sunt concesionari ai pertinențelor de castre, datorind în schimbul concesiunilor serviciu militar. Sunt numiți câteodată „iobbagiones”. Nu sunt în principiu considerați ca nobili, dar sunt cei mai aproape de dânsii, prin prestarea serviciului militar. Au avut însă anumite privilegii judecătorești (p. 201).

Pe chinezii comuni, de ceilalți, îi separă tocmai calitatea de nobil a acestora. Dar în clasa oamenilor de rând, el se deosebește prin starea lui de conducător: executând ordinele nobilului, ca intendent, și judecând în numele său. Au anumite privilegii și îndatoriri. (Pentru complectare nota 1 și Cap. III. din Dr. C. Pavel). Câte odată însă, chinezul e confundat cu iobagul. Revoluția din 1437, însă, este semnalul luptei pentru câștigarea vechilor drepturi ale acestor clase. Și e semnificativ că iobagii, fug mai ales pe domeniile regale.

E vorba deci, de o viață mult mai grea a acestora, pe domeniile marilor latifundiari. Și se duce o luptă aprigă, pentru recâștigarea vechilor drepturi: „Din partea tuturor cnezilor și Românilor aflători în ținuturile Beiușului ni s'au înaintat și prezentat niște scrisori de ale în Hristos Onorațiilor Părinți, Domni Episcopi, înaintași de ai noștri, privitoare la unele libertăți ale aceleiași provincii, în cari, ni se cere cu supunere conservarea, adecă respectarea și pe mai departe a aceloră” (doc. din 1454, în Pavel p. 58). Acestea până în 1514.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

GRIGORE NANDRIȘ: DOCUMENTE ROMÂNEȘTI ÎN LIMBA SLAVĂ DIN MĂNĂSTIRILE MUNTELUI ATHOS 1372—1658.

București 1937.

Dărnicia Domnilor celor două principate pentru biserică, a cunoscut întreg Răsăritul creștin. Dela ctitoria Țării Românești „cu hramul mării Schimbări la față a Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Isus Hristos” pe care a „înnoit-o” și „iubitorul străbunul nostru Io Mircea mare voevod”, scrie Neagoe Basarab (doc. Nr. 6), până la cărțile scrise în mai multe limbi ale lui Constantin Brâncoveanu, Țările Române au fost un râu nesecat „cu curgerile de aur” pentru creștinătate, dar și pentru ambiția Domnului care se credea după 1453, ca oblăduitor al creștinismului răsăritean, urmând în aceste rosturi, împăraților bizantini.

Și pentru conturarea acestei conștiințe, foarte puternică la unii, de moștenitori ai împăraților, documentele publicate de d-l Grigore Nandriș, nu pot fi îndeajuns de prețuite. Dar se vor vedea și jertefele mari făcute de Domni și cari au costat atât de mult Țările.

Domnii doresc să facă daruri, „ca și binecinstiții și de Hristos iubitorii, care în vremea de față s'au trecut, cei ce au ridicat sfinte biserici dumnezești și le-au înfrumusețat, (acei) ctitori și bine cinstiți împărați, care au înfrumusețat, grădina preacuratei Născătoare de Dumnezeu care este în Sfântul Munte”.

Vlad Vintilă scrie într'un document din 18 IV. 1533 că: „am râvnit bine-

cinstiților și de Hristos iubitorilor... fericitor ctitori... binecinstiților împărați”.

Despre „pomăruirea” lui Ștefan cel Mare, d-l Nicolae Iorga scrie: „Se subliniază legătura cu vlădica și întâia suire în scaun în forme bisericești bizantine”. Dar prin luptele contra păgânilor, care-i vor atrage recunoștința Papei și întregului Apus apărându-și Țara și clădind mănăstiri în țară, și înzestrându-le, Ștefan cel Mare rămânea un erou și pentru creștinătate; dar mai mult al Țării lui.

Dar Neagoe Basarab din Muntenia, prin fastul care-i plăcea cu fiecare ocazie — și odată cu participarea patriarhului din Constantinopol — apoi prin imensele danii, se manifesta ca un adevărat împărat bizantin. A fost atât de darnic, risipitor de darnic, mai ales cu mănăstirile dela Sfântul Munte. De aceea H. D. Xenopol i-a caracterizat domnia ca „fatală Munteniei”. Roadele acestor înstreinări, se vor vedea mai târziu.

Ca adevărat împărat s'a dovedit lumii, cu ocazia sfințirii mănăstirii sale pe care o voia mai impunătoare decât Sionul și Sfânta Sofia, și să le înlocuiască — a mănăstirii Curții de Argeș. Patriarhul din Constantinopol cu tot soborul lui de vlădici răsăriteni, veneau să-l recunoască pe el ca stăpânul puterii laice și protectorul lor. Era reeditarea sfințirii Sfintei Sofii.

În toate documentele el se întitulează ca și urmând în faptă „binecinstiților împărați”. Și dăruiește din pământul țării, cu mână imperială. Domnul reface mănăstirea Cutlumuz care după Mircea cel Bătrân, „din pricina multor nevoi s'a fost învechit... cât a putut a înnoit-o și a întărit-o și fratele lui Io Vlad Voevod. După aceasta și noi am găsit această sfântă mănăstire stricată și neisprăvită, și cât a fost în puterea noastră... am zidit-o până ce am isprăvit-o și am împlinit-o... și am adăugat ajutorul în fiecare an câte 10.000 de aspri ajutor și spese câte 500 și pentru spital câte 700”. În alt document de mănăstirii acesteia, „a Țării Românești” 14 sate. (Doc. 6, 7, 8). Documentele publicate, nu cuprind toate operele și dărniciile marelui Domn. Dar se poate concluda că pornind din țărișoara lui, dărnicia i-a fost fără șgârzenie peste toată întinderea atât de largă a imperiului bizantin.

Fiecare document din acestea, dela toți Domnii, se sfârșește la fel: cu blestemul ... „după moartea Domniei mele pe cine va alege Domnul Dumnezeu să fie Domn al Țării Românești... de va cinsti și va înnoi și va întări această poruncă a Domniei mele pe acela Domnul Dumnezeu să-l cinstească și întărească — iar dacă nu o va întări ci o va strica, ci o va rupe și o va rușina, pe acela Domnul Dumnezeu să-l ucidă aici trupește... iar în veacul viitor sufletește. Și să aibă parte cu Iuda și cu de trei ori blestematul Arie și cu ceilalți Iudei”.

E dela sine înțeles că Domnii se vor întrece nu în a „strica și rușina”, poate și de frica blestemului, ci, în a întări și adăuga. Acest fapt va duce la închinarea unei mari părți din pământul țării mănăstirilor streine — și micșorarea veniturilor domnești; de altă parte, la iobăgirea țăranilor și stoarcerea de biruri „cu sila”. De aceea Mihai Viteazul va fi silit să-și iobăgească supușii. El, pornind tot în numele unei moșteniri imperiale, cu răsboaie contra Turcilor, pe cari le face nu pentru că ar fi avut dela ei „vreo greutate sau nedreptate” ci numai „văzând ce se întâmplă în fiecare zi cu bieții creștini”, avea nevoie de bani și oameni. El o spune: „M'am apucat să

ridic această mare greutate cu această țară săracă a noastră, ca să fac un scut al întregii lumi creștine”. Și de fapt, țara era săracă. E o stare ce-și are originea în daniile fără seamăn ale lui Neagoe Basarab — ca să ajungă așa cum îi zicea Mihai Viteazul, din cauza războaielor.

În zilele lui Mihai, se pare că „vicinarea” a fost regulă generală. Iată ce se spune într’un document din vremea lui Radu Mihnea (Doc. Nr. 15) document dat stăpânilor satului Bora: „să fie a lor satul mai sus numit Bora întreg cu toate hotarele și cu toate veniturile de pretutindeni de pe hotare... pentrucă acel sat care l-am numit mai sus, a fost a lor din moși strămoși, toți cneji cu ocine. Iar când a fost în zilele repositului Mihai vœvod și Domnia sa însuși a asuprit acel sat pe care l-am numit mai sus, cu multe năpăști de biruri și cu mertic și multe răutăți le-a pus în spinare ca să-i vicinească; atunci acei urmași, pe cari i-am numit mai sus, din satul Bora, când au văzut ei atâtea, și așa de mari năpăști, de biruri și de mertic și multe răutăți pe capul lor, n’au putut răbda și nici n’au putut ei face în alt chip, ci s’au închinat ei vecini lui Mihai Vœvod fără voia lor. Atunci toți au fost vecini... după porunca domnească”. Și Mihai le-a dat 12.000 aspri pe vecinie. Se răscumpără „cu 200 galbeni de aur toți gata”.

Cu 2 ani mai târziu, în 26 II. 1615, satul Bora mai plătește vœvodului 54.000 aspri în schimbul libertății de cneji.

Acesta nu poate fi un caz izolat.

Ca și Domnii precedenți, la fel scrie și Matei Basarab: „râvnind să urmeze pe vechii împărați și Domni cari cele pământești în facere de bine și în pace bine le-au petrecut și de împărăția cerească s’au învrednicit”.

Un fapt caracteristic sunt blestemele. Se pomenește Arie, apoi cei 318 sfinți părinți dela Nicea, etc. Multe din ele se reproduc exact, pe cărțile de slujbă manuscrite sau tipărite, din Bihor. Încă o dovadă de atât de puternica legătură dintre Români. Peste granițele Principatului, s’a menținut o unitate care nu putea fi distrusă de nici o armă. Iar cele 44 documente publicate de d-l Grigore Nandris, sunt o dovadă în plus de vitalitatea neamului nostru și, privind interesul domnesc față de biserică, de dărnicia imperială a Domnilor. Și credem că datorită acestei conștiințe imperiale, Vasile Lupu putea să scrie în prefața unei cărți a lui: „dar și milă și pace și spăsenie a toată seminția românească într’această limbă”. Sunt cadrele naturale ale întregului neam cari se vor impune în primul rând, interesului domnesc.

Titus L. Roșu

N O T E

IDEI – OAMENI – FAPTE

COMEMORAREA LUI OCTAVIAN GOGA LA ORADEA

În ziua de 21 Noiembrie scriitorii români din Ardeal au organizat un festival literar la Oradea în sala Teatrului Regina Maria, pentru comemorarea marelui poet Octavian Goga, dela moartea căruia s'au strecurat 6 luni. În fața unei săli arhiplină s'au perindat reprezentanții tuturor societăților culturale din Oradea, în frunte cu Liga Culturală, Astra, Ateneul Român și Casa Națională. A vorbit în numele Ligii Culturale d-l Matei Dumitriu președintele secției locale, d-l dr Teodor Popa președintele Astrei, d-l George Bota președintele Ateneului Român și d-l Victor Gherman președintele Casei Naționale. Cuvântul scriitorilor români a fost rostit, la deschiderea festivalului, de d-l M. G. Samarianeanu, care a spus următoarele:

Asociația Scriitorilor Români din Ardeal a ținut să evoce azi, la Oradea, marea figură a poetului Octavian Goga. Și a ales într'adins acest oraș pentru această scumpă evocare. Aci, acum 20 de ani, la 12 Octombrie, s'a redactat în casa lui Aurel Lazăr acea declarațiune pe care a citit-o în Parlamentul maghiar dela Budapesta, la 18 Octombrie, d-l Alexandru Vaida-Voevod. Aci, în grupul scriitorilor din jurul re-

vistei „Familia” s'a preconizat mai târziu și s'a profesat o credință de înțelegătoare amicitie cu intelectualitatea scrisului maghiar, amicitie pregătită chiar sub scrutătorul ochiu al lui Octavian Goga. Și aci se înregistrează acum pe seismograful sensibilității masei bihorene direct interesată, un freamăt provocat de periodice zvonuri venite de dincolo de frontieră, pe drumul undelor electrice sau pe cel al soapei la ureche.

Comemorarea lui Octavian Goga deci este un act de pios omagiu pe care scriitorii din Ardeal îl aduc fostului lor președinte de onoare, dela moartea căruia s'au scurs șase luni. Este și o luminoasă evocare a spiritului său viu, animator, dinamizant, pentru zilele acestea de tălăzuială internațională pe alvia politicei europene.

Declarațiunea d-lui dr. Alexandru Vaida-Voevod redactată la Oradea acum 20 de ani, a schimbat destinul unui neam care a pățimit deajuns, prăbușind imperiul care se menținea artificial, sfidând și istoria și dreptatea. Declarațiunea făcută de d-l dr. Alexandru Vaida-Voevod la 18 Octombrie în parlamentul dela Budapesta a fost sentința care stabilea în drepturile sale, națiunea română. După ea, cu ajutorul vitezei noastre oștiri, am fi-

xat frontierele la barierele etnice ale țării. Și le-am fixat definitiv.

În preconizarea scriitorilor din jurul revistei „Familia”, urmăream o omenescă înțelegere cu poporul vecin, prin mijlocirea scriitorilor

De pe pozițiile definitive, repet, definitive, pe cari ne găsim fiecare, am vrut să ne întindem o mână prietenească, să schimbăm între noi o părere, un gând fără dedesubturi și să ne adăpăm sufletele la acelaș izvor tămăduitor al artei adevărate, superioară, îmblânzitoare de instincte, umanizantă. Am vrut să ne întindem o mână cinstită și să ne-o strângem cu afecțiune sinceră, fără ca în cealaltă, la spate, să crispăm degetele pe plăselele pumnalului.

Iată ce am vrut, după ce cumpănisem bine cu Octavian Goga, într'o seară cu lună minunată, plimbându-ne, aci, la Oradea.

Parcă-l aud și acum:

— Dar, bagă de seamă... Ne întindem mâna noi, scriitorii români și scriitorii unguri, fără intermediul vr'ului samsar...

Noi continuăm să păstrăm în suflet ca un talisman credința aceasta a noastră de înțelegătoare prietenie. E rodnică pentru amândouă popoarele. Și, colegii maghiari ne vor găsi oricând gata pentru prietenie și pentru colaborare pe tărâm cărturăresc.

Li așteptăm.

Până atunci însă datori suntem să punem la punct pe inconștienții cari, de câteva zile, participând la o pomână, lansează săgeți de zvon, scontând o dreptate așa cum o concep ei.

Ei bine, evocând azi aci pe strălucitul poet al pătimirii românești, pe marile Octavian Goga, ținem să spunem acestor inconștienți: România nu are de dat nici o brazdă nimănui căci nu deține nici o brazdă străină. Cei ce vor încerca vre-o aventură, vor cunoaște

și latura cealaltă a românului, nu numai cea a bunătații și a toleranței. Și vor mușca pământ, ori cari ar fi ei și ori câți.

Nu există forță în lume care să schimbe un milimetru din ceea ce jertfa neamului de secole de-arândul a betonat. România este în granițele ei naturale. Dela Halmei la Nistru, românul este la el acasă. N'a încălcat dreptul nimănui și nu are de dat nimănui nimic.

Accasta este dreptatea, aceasta este voința unui popor care a știut să sufere secole întregi și care a știut să nu-și precupețească sacrificiile pentru tot ce era al lui.

→ În calitatea de purtător de cuvânt al Asociației Scriitorilor Români din Ardeal, ca membru al Societății Scriitorilor Români din București și ca director al revistei „Familia” țin să declar: acesta este și cuvântul scriitorilor români.

După seria cuvântărilor au citit scriitorii: Victor Papilian, George A. Petre, V. Copilu-Chiatră, Leonard Divarius, George Bota, Septimiu Bucur etc.

O frumoasă evocare a trecutului și a mediului în care l-a cunoscut pe Octavian Goga, a făcut d-l Aurel P. Bănuț în conferința îndelung aplaudată pe care a ținut-o.

Artistul Ion Sârbul dela Teatrul Național din București a citit mai multe poezii din opera lui Octavian Goga. A fost o pioasă evocare a marei figuri a poetului pătimirii noastre.

A MURIT UN FĂURITOR DE ȚARĂ

Pe cheiul Bosforului, porțile palatului Dolmabagece au fost cernite. Un mare om s'a săvârșit din viață și neamul osmanlă il plânge. Și, o lacrimă de sinceră durere pentru ireparabila pierdere, pentru ireparabilul gol pe

pe care-l lasă în rândul constructorilor de țări, vărsăm și noi românii cari ne-am împletit de-ajuns istoria cu poporul turc.

Kemal Atatürk a fost adevăratul profet al Turciei. Și-a salvat neamul dela pieire și l-a reintegrat în dreptul de viață cu egală chemare ca și celelalte popoare.

Încăput în ghiarele fanatismului analfabet a unor potentați cu singur scrupul: nărozia lor, poporul turc, din viteaz și temut, a ajuns un fel de cobai al experimentărilor hachițelor Europei. Ce degringolare, an de an și câte capitulări în fiecare clipă... Până a ajuns la înfrângeri formale.

Europa își bătea pur și simplu joc de el. Cine nu-și aduce aminte de asigurările din preajma războiului balcanic când a fost determinat să demobilizeze tocmai în preajma când statele balcanice îi declarau război. Oare sultanul atât de expert în organizarea copoismului intern, nu avea informatori în afară cari să-l înștiințeze de ceea ce se petrece la vecini? Când aceștia erau în plină febră a mobilizării, Padișahul, asigurat de „Europa”, își trimitea contingentele demobilizate în Anatolia.

Dar câte umiliri, cauzate de acea perpetuă spaimă: Europa! Nu cuteza un biet cetățean osmanli să facă o observație cuiva căci avea groaza: Ce va zice Europa! Atât de terorizat era. Și era terorizat statul acesta turc și poporul acesta musulman, fiindcă de-căzu, prin voința neroziei conducătoare a clasei analfabete care îl conducea și administrativ și spiritual.

„Ce însemna Turcia până la ivirea lui Atatürk? Un vast imperiu în care dictau străinii, profitau străinii, iar turcul plătea. O singură voință, a Padișahului prizonier coranului și al Europei, prizonier îmbibat bine înțeles. Pentru el, totul și toți. Nația căzuse

într'un marasm periculos. Virtuțile ostășești de odinioară părea povești din „O mie și una de nopți”. Acum descurajarea și deprimarea îi serveau de căpătâi.

Iată sămburele mișcării Junilor Turci, care a scos la iveală personalitatea lui Kemal Pașa. Ca prim efort, această organizare răsturnă rosturile interne. Înlocui pe Abdul Hamid. Racila era prea mare, o purta fiecare derviş și fiecare hoge și o purta fiecare demnitar în tembelismul său prețios. Ba, ceva mai mult, o purta fiecare cetățean obișnuit în mizeria sa fatalistă.

Războiul balcanic astfel început era fatal să ducă la ușoara pierdere a întregii Turcii europene. Dar, războiul mondial urmărea ca o fatalitate poporul musulman. Un singur act de mare vitejie: lupta dela Dardanele. Era primul ghiocel turcesc care anunța primăvara musulmană ce se apropia. Kemal izbi curajos, fixându-și o nouă treaptă pentru definitivă ascensiune. Atât de lipsiți de încredere în forțele lor proprii erau Turcii încât întreaga comandă o încredințaseră generalilor străini. Și era greu ca să se poată distinge un militar turc. Victoria dela Dardanele repurtată de Mustafa Kemal a fost un act de insubordonare față de comandantul german și a plătit-o prin mutarea lui în Asia Mică.

Fiu de oameni modești dar de treabă, de turci cu iz în suflet din vechea vitejie musulmană care a dus trupele cuceritoare ale semilunei până la Viena, Kemal Atatürk s'a născut la Salonic. Aci și-a făcut școala militară, apoi a trecut la Monastir ca să ajungă să-și desăvârșească studiile militare la școala de război dela Constantinopol.

A înfruntat, în școală fiind, iradelele Padișahului, care se complăcea în starea în care aruncase țara. Și a fost trimis în Asia Mică, unde venea acum,

mutat disciplinar, pentru marea vină de a fi reputat o mare victorie turcească în Dardanelee, prin turci și pentru Turcia.

În Asia Mică găsi același marasm al nației sale. În cât, la un moment, armatele otomane ajunseseră să fie bătute și de greci. Aceasta n'a putut-o răbda Kemal. A strâns o serie de oameni de încredere, a pornit un curent de îmbărbătare și dinamizare a trupei și apoi a dat lovitura, aruncând armatele grecești în mare, la Smirna. După această victorie, Kemal devine legendar în întregul imperiu al semilunii. Și a știut să folosească marea autoritate pe care și-o însușise pentru binele țării. Răsturnă pe sultan, desființă califatul. Fu proclamat președinte al republicii turcești. Și din locul acesta de comandă, dotă poporul său cu toate comandamentele civilizației. Aboli tradiția neroadă care ținea viața administrativă sub cea a coranului. Separă religia de administrație, impuse obligativitatea învățământului și a unui învățământ nou cu caractere europene, desființă opreliștea pe care o avea femeia dându-i drepturi egale cu ale bărbatului, lepădă fesul poporului său, unificându-l cu toate popoarele europene, înființă capitală nouă la Ankara... Dar cine poate enumera tot ce a făcut Ataturc pentru poporul său... Putem doar rezuma că din poporul acela deprimat și degradat, a făcut un popor care poate sta alături de toate neamurile europene. A creiat, nu o capitală nouă după cum am spus mai sus, ci un stat nou, și la Conferința păcii a știut prin generalul İsmet să se impună.

Kemal a fost promotorul marilor făuritori de țară. Pe linia lui au purces ceilalți dictatori ai căror popoare au atins maximum de beneficiu.

Pierderea Turciei, prin moartea lui Kemal Ataturk, este mare. Să sperăm

că temelia pusă de el va da durabilitate edificiului măreț, ridicat.

M. G. Samarineanu

SCRISORI DIN BUCUREȘTI

I. *Moartea mareșalului Averescu* ne-a surprins într-o vreme când tunurile își pregăteau, în umbră glasurile, pentru un mare și sinistru concert. Pierderea unui geniu militar de talia mareșalului Averescu, într'un timp când nori negri și grei pluteau amenințători peste întreaga Europă, a însemnat pentru noi, Români, pierderea unei mari nădejdi; căci eroul care înfruntase brav, vijelia dușmană dela Mărăști ducea cu el, în lumea de dincolo cheile atâtor isbânzi...

Azi, când zărilor s'au înșeninat, amintirea acestui mare ostaș stăruie totuși vie, în gândul și 'n sufletele noastre. Părinții noștri (camarazi de bucurii și înfrângeri, în timpul războiului din urmă, cu mareșalul Averescu) ne-a săpat-o prea de timpuriu în inimi, pentru a putea uita vreodată pe „tata Averescu”. În multe case din această țară mai spânzură și azi, sub icoane, imaginea viteazului general de odinioară. Puțini oameni mari au avut o mai iubită popularitate, la noi, ca bătrânul și ilustrul făuritor de țară nouă, mareșalul Averescu, plecat de curând dintre noi, în imperiul „unde nu este nici bucurie nici întristare, ci viață fără de sfârșit...”

II. *Suferințele tânărului Werther*, carte a cărei faimă e cunoscută în lumea întreagă, prin epidemia de sinucideri stărnită într-o epocă de acut romantism, a fost prezentată publicului bucureștean de către scena Teatrului Național, în prelucrarea d-nei Marieta Sadova și a d-rei Lucia Demetrius.

Prea lirică, pentru a contura un conflict dramatic pretabil scenei, cartea celebrului filosof german s'a menținut multă vreme într'o desăvârșită...

puritate, până când Massenet a creiat din ea o „dramă lirică”, termen destul de impropriu, gândindu-ne ce înțelegem astăzi prin dramă. Lipsită complet de elementul comic, cartea lui Goethe este, în fond, tragedia unui suflet nativ exaltat, a unui original romantic, care este Werther; ci nu documentul sufletesc al unei epoci. Și dacă romanul despre care este vorba are finalul pe care îl cunoaștem, aceasta se datorește nu atât temperamentului aprins al eroului, cât eticei morale a vremii. Lotte, eroina romanului, preferă suferința mistuitoare și tăcută, com-promisului de orice fel; căci pentru ea mărișul cu Albert încheie definitiv epoca aventurilor.

Nu știm dacă în zilele acelea oame-nii erau așa cum ni-i prezintă Goethe în „Suferințele tânărului Werther”, dar știm că majoritatea eroilor din acest roman au o ireproșabilă ținută sufletească. Rătăcind printre ei este numai Werther; iar în dragostea lui, pentru Lotte, se pare că Goethe a găsit mai mult un pretext de-a ni-l defini totalitar, decât unul de-a da un anumit curs romanului. Iată pentru ce aplaudăm jocul (în rolul lui Werther) al tânărului nostru confarte de poezie și de generație, d-l Emil Botta. Deși emoționat în primele tablouri și poate prea mult actor, prea afectat (afecțiunea în asemenea împrejurări exclude nota temperamentală) d. Emil Botta ne-a prezentat un adevărat Werther. Și aici trebuie să subliniem faptul că în afară de d-sa, Teatrul Național cu greu ar fi putut găsi un interpret mai... în notă.

Meritare omagii revin, desigur și d-rei Elvira Godeanu, care a fost o Lotte ideală. D. Alexandrescu s'a achi-tat, de asemeni, mai mult decât onora-bil în rolul flăcăului care asasinează din dragoste și mizerie. O mențiune cu „foarte bine” pentru ansamblul copiilor.

Teodor Scarlat

JEAN ATANASIU

A murit un mare cântăreț și un mare actor în același timp. Vocea caldă, puternică și măeastră a lui Jean Atanasiu a adus faima talentului românesc departe peste granițe, peste mări și țări. El a trăit rolurile; le-a dat nota personalității sale; le-a creat și le-a simțit cu adevărat. Puternică intuiție de identificare și de interpretare cu personagiile marilor dramaturgi și compozitori, Jean Atanasiu a făcut adevărată epocă în istoria operei noastre. Siguranța cu care apărea pe scenă, sprijinită pe o voce tot atât de sigură, ridica scena pe care el cânta și juca la înălțimea adevăratului templu al artei. La înălțimea creației artistice în întotdeauna, cu grija preotului care servea cu convingere și încredere unui cult, Jean Atanasiu rămâne o figură eroică a scenei și a artei românești. I-am cunoscut și în afară de scenă, în cercuri de petrecere frățească, ne aducem aminte cu emoție „inima” cu care cânta doina și balada românească. Știa să prindă specificul românesc, știa să cânte bucuria cântecului și durerea doinei bătrânești; nimeni mai bine nu putea să ne redea „oful” Românului și toate nuanțele grăitoare ale cântecului popular.

L-am avut de atâtea ori la Oradea, unde a stârnit admirația și a celor de altă lege.

Revista noastră plânge pe un mare artist și pe un bun prieten.

SEPTIMIU POPA: CARAVANELE ARDEALULUI

ed. Diecezană Cluj

Este o carte care te pasionează dela primele rânduri, dacă bine înțeles, îți place a privi în trecutul acestui neam de martiri. Caravanele sunt căldurile de școlari, copiii valahilor, cari adunaț

din toate colțurile Ardealului se duc la școală toamna, și se întorc vara acasă. Care pe jos, care prin căruțe, cu pachete, cu traiste cu merinde, cu câteva pițule în buzunar, merg cale lungă până la școlile din Blaj. Cu mult umor amestecat cu duioșie, d-l Septimiu Popa ne evocă momente cu adevărat mișcătoare, din epopeea unui neam, neamul nevoii, cum ar spune Eminescu. Ne înfățișează o impresionantă galerie de episcopi, ctitori ai culturii românești din Ardeal, mai mult mari Români, decât mari episcopi sau mari catolici. Ei au știut să profite de unirea cu biserica apusului, în folosul neamului obidit. Ei învățau „buchile și frica Domnului”, ei se îngrijeau de sufletul acestui blând popor, cu osteneală până la sacrificii, cu îndrăzneală uneori până la eroism.

Nu încercăm să rezumăm această carte, cu speranța că orice iubitor de neam o va deschide să-i soarbă mirosul de mirodenii ale zdruncinatului nostru trecut. D-l Septimiu Popa mai are, credem, multe de spus din acest trecut.

VASILE BĂNCILĂ: „LUCIAN BLAGA
— ENERGIE ROMÂNEASCĂ”

ed. Gând Românesc

Este o lucrare căreia nu-i putem atribui calități științifice de critică. D-l Băncilă este un mare admirator al lui Blaga, admirație care nu-l părăsește dela început până la sfârșitul lucrării. E mai degrabă o pledoarie sentimentală și plină de zel, în care, pe alocurea discipolul trece peste gândul maestrului. Metoda de lucru este, credem, cea deductivă, de oarece d-l Băncilă pornește dela o convingere, că anume Lucian Blaga este sinteza etnicului românesc. Și de aci o întregă țesătură logică, dar logică afectivă, cu silogisme intenționale. În logica afectivă conclu-

zia este de mai înainte știută, ea este chiar punctul de plecare, în vederea căruia se caută cu orice preț argumente. Astfel d-l Băncilă descoperă la țăranul român anumite categorii ale filozofiei sale țărănești: mitul, dogmaticul, stihialul, divinul, agnosticismul înțelegător, pe cari le va descoperi la maximum în opera maestrului, dovădind astfel că Lucian Blaga este punctul de intersecție a tuturor categoriilor românești, e însăși „viziunea românească”. În entuziasmul său de emul, d-l Băncilă a uitat însă a căuta dacă categoriile pe cari le-a găsit la țăranul român sunt exclusive ale lui! Noi credem că ele au un caracter mai universal și pot fi întâlnite la toate popoarele dezvoltate în aceleași condiții ca și cel românesc.

Nu-l urmărim mai departe pe d-l Băncilă, date fiind condițiile de lucru în cari s'a așezat. Lucrarea d-sale dovedește însă un spirit ascuțit, cercetător și mai cu seamă versat în probleme de acest soi. Găsim la d-sa lucrări interesante, chiar originale, sugestive și cari deschid baerile gândirii. Cartea se citește ușor, deși pe ici pe colo dai de cuvinte noi; ea te fură, te duce prin căldura ei. Trebuie să fii tare ca să nu te lași convins. Promite o nouă ediție cu alt titlu; atunci vom insista mai mult.

MIHAIL NEGRU: CĂMAȘA
FERICITULUI
ed. Cugetarea

Este lucrare premiată, cu un subiect desigur prea cunoscut, dar trecut printr'o pană subtilă ca a d-lui Negru. D-sa ne-a mai dat o legendă dramatică cu același subiect, care a fost aprobată pe scenele marilor teatre românești. Din versurile acelei legende, avem presărate multe și alese în lucrarea de față. Stilul arhaic, cu limba curată și neaoș românească dau povestirii d-lui

Negru un farmec și un parfum de cronici. Versurile ușoare, ritmic încheiate și libere în cursul lor, te atrag și nu te obosesc ca acele versuri chilo-metrice de epopee clasică.

Meritele tehnice ale piesei nu le putem discuta, dar le întrezărim în versurile intercalate aici.

Fondul îl știm cu toții — cămașa omului — un cioban — care se simte fericit. D-l Negru știe însă zugrăvi caractere (vezi demnitarul împăratului) știe scoate nuanța de ironie și umor și lasă să scape cu îndemănare satira, care se potrivește tuturor curțiilor de curtezani. Prelucrarea d-lui Negru își aduce nota ei de originalitate; așteptăm opera d-lui George Simonis, care se inspiră ca libret dela Cămașa fericitului a d-lui Negru. Va fi desigur o muzică diafană ca o cămașă de zână; până atunci ne mulțumim cu cămașa d-lui Negru, în care a prelucrat frumoasa legendă.

CONST. RIULEȚ: EPIGRAME ȘI REPLICI

Adunate dela 1900 — până azi. Ca în orice buchet de epigrame, ca și într'un buchet cu flori, nu le vei găsi pe toate la fel de frumoase și de reușite. Epigramistul este un artist care prinde instantaneul psihic; desigur că aparatul nu totdeauna este pus la punct. Momentul joacă mare rol în conceperea epigramei. Astfel în colecția cunoscutului publicist Riuleț, găsim flori frumoase, reușite și cari vor rămâne. Exemplu:

*Lui P. Carp
(cu monoclu*

La fel cu fetele bătrâne
P. Carp — nedreptățit de neam —
Așa a fost, așa rămâne:
Visează solitar la geam.

Unui parvenit

E un parvenit: De odată ca'n poveste,

A parvenit. Dar totuși în ascuns,
Sunt mulți acei ce spun că dânsul este
Al țării cel mai mare ne-ajuns.

Găsim în epigramele d-lui Riuleț spirit, sau mai pe românește sare; nu trebuie să faci eforturi ca să poți râde, cum se întâmplă la mulți epigramiști mai consacrați. Replicile d-lui Riuleț sunt, după cum spune și d-sa, modeste însemnări, dar sunt cu miez, unele cu sclipiri neașteptate. Cităm una numai:
„Orice dragoste începe în lumină și se compromite în întuneric”.

George Botă

Dr. ANDREI VERESS: DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA ARDEA- LULUI, MOLDOVEI ȘI ȚĂRII ROMĂNEȘTI

Vol. IX. — București 1937.

Volumul IX cuprinde acte și scrisori dintre anii 1614—1636: din vremea când în Ardeal, Gavril Bethlen lupta pentru independența principatului protestant cu armele împotriva împăratului catolic și prin bună înțelegere cu vecinii români; iar în Principate, de permanente lupte pentru tron a Domnilor cu domnii scurte și de schimbare a politicii externe creștine, prin închinare și su-punere față de turci. Dar Domnii români, vor căuta să fie în cele mai bune raporturi cu Ardealul, care, se impunea ca un stat puternic și de viitor. E o înjghebare a unui front comun în centrul căruia era Ardealul lui Gh. Bethlen, în cadrele influenței turcești. Iar pretenții se vor împărți: unii, consecvenți atitudinii avută ca Domni, vor căuta sprijin la împăratul, iar alții, ca și Gavrilaș Movilă, încă din vremea domniei în atât de bune relații cu Gavrilaș Movilă, la acesta.

Dar o remarcă se impune — și poate că și aceasta să fi ajutat la creșterea prestigiului principelui ardelean: în vreme ce împăratul iezuit trata atât de

vitreg cu cei cari jertfiseră totul pentru el, Bethlen și ceilalți, le-a făcut donații de moșii, dându-le posibilitatea unei vieți mai bogate și ușoare.

E o atitudine pe care împăratul n'a știut s'o aibe pentru ai lui. În 6 Iulie 1619, Radu Șerban, în culmea mizeriei, îi cere lui Ferdinand II, restituirea cheltuelilor făcute în cauza Casei imperiale, prin donația vre-unei moșii. În acest act el îi amintește meritele: pe vremea lui Rudolf reținu armata turcească-tătără pe cheltuiala sa proprie ca să nu intre în Ungaria, după care ocupă Ardealul în două rânduri, bădând pe Moise Szekei și pe Gavril Bathori — fără ca să i-se fi restituit banii cheltuiți cari ar fi mai multe sute de mii de galbeni. A așteptat... până la 13 Martie 1620 când a murit. Aceeași soartă au avut-o și ceilalți principii între cari și Nicolae Pătrașcu.

Cu totul alta a fost situația celor refugiați în Ardeal. Ioan Movilă primește moșii întinse lângă Blaj iar Gavrilaş Movilă, s'a căsătorit cu o bogată văduvă din Bihor: Elisabeta Zolyomi, a cărei avere i-a îngăduit să-și păstreze rangul. Gavrilaş Movilă testează: „De oarece după Dumnezeu, nici tatăl meu nici rudeniile mele, nu mi-au fost după ieșirea mea din țară de ajutor și nici de vre-un folos afară de mărita și de bun neam Elisabeta Zolyomi, scumpa mea soție, ci ea aplecându-se spre mine după legea lui Dumnezeu, și având averi foarte frumoase, m'am ținut în rangul meu de domn cu demnitate până la acest ceas, cu veniturile averii ei și cu grija ei harnică pentru mine”... De aceea tot ce are îi „lasă ei sub blestem, ca nimeni, dacă mă cheamă Dumnezeu din lumea aceasta să nu turbure pentru ele pe iubita mea rudenie Elisaveta Zolyomi”.

În ce privește politica externă a lui G. Bethlen, el fiind de părere că țările cele mai mici și în stare mai puțin

puternică se întăresc prin alianțe de bună vecinătate și de prietenie, — este foarte interesant tratatul de alianță prin care se stabilesc raporturile politice și economice dintre cele două țări încheiat la Alba-Iulia în 20 V. 1619 cu Gavrilaş Movilă (Nr. 155).

Dela George Rakotzi I. sunt câteva scrisori adresate lui Matei Basarab și altele de acesta, celui dintâi, în cari se stabilesc raporturile dintre cele două țări.

În tratatul de alianță din 16 Martie 1635 Gheorghe Racoczi spune: că noi nu-i vom fi dușmani lui Matei Basarab, pentru nici o pricină și în nici un chip, nu facem pagubă nici supărare nici lui, nici țării sale... nu căutăm, nu pornim și nu trimitem de nicăiri dușmani împotriva persoanei, nici a țării sale. Ci dacă cineva ar vrea să meargă împotriva sa ne silim să-l întoarcem după puțină noastră... etc.

E, se pare, scuză pentru politica nehotărâtă a lui Gh. Rakoczi față de Matei Basarab. Alte scrisori de prin 1635 precizează relațiile cu Vasile Lupu.

În ce privește apoi atitudinea lui Gavril Bethlen față de românii din Transilvania, este a se pomeni grija față de biserica și cultura românească. El se hotărăște să traducă biblia în românește, — iar în 1615, în fața lui, s'au hirotonit în dieta din Oradea, la 24 Dec. vre-o 60—70 de preoți români ortodocși. De mare importanță sunt documentele privitoare la vechea episcopie a Sătmăruului (vezi doc. No. 21, 24, 25, 26). Asupra acestei chestiuni am insistat în revista „Afirmarea” din Satu-Mare Nr. 9 din Septembrie 1938.

Volumul de față cuprinde 285 de documente, și prin foarte bogatele informații ce le conține, întregeste în largă măsură cunoașterea acestei epoci.

Titus L. Roșu

IERODIACON FIRMILIAN: CARTE DE RUGĂCIUNI

Cartea neamului românesc, în toate vremurile de sbucium, carte pentru învățarea slovei și pentru inimă, a fost cea sfântă: din pridvorul bisericii pentru mici și mari, ea a luminat, soare sfânt, drumul mântuirii. „În fiecare sărbătoare se ține predică și se învață copiii să scrie într'dn raport din veacul al XVIII-lea”. Și au legat-o strămoșii noștri de biserica lor, cu blesteme înspăimântătoare, ca nimeni să nu cuteze a o duce.

În toate vremile însă cărțile au fost prea scumpe. De aceea s'au scris, copiindu-se. Trudă mare.

Dar aceste cărți cari ne-au venit dela Domnii ce se măsurau în danii și fapte cu împărații, ne-au adus curătenia și unitatea limbii, a conștiinței naționale dar și, pe Domnul care a tipărit cartea. Unde era cartea, era Domnul cu tot neamul românesc. Din dărnicia lui ne-am înfruptat cu har dumnezeesc inima, și, pe această dărnicie, s'a considerat unitatea și credința în biruință, a neamului.

Ce frumoasă e cărticica de rugăciuni, cu coperta galbenă, ornată cu admirabile motive românești ce formează cadrul unui Crist copiat de pe vechi icoane de lemn; ce frumoasă e cărticica părintelui Firmilian care închide în pagini mici, atâtea chipuri și flori „tipărite cu multă înțelegere și grea osteneală, între anii 1508—1846”, dar mai ales rugăciunile ce stau la temelia credinței și a ființei noastre. Ce început minunat pentru „Bibliotecă Albina” a Fundațiilor Regale. O iai în mână cu sfială, ba, cu teamă dar apropiindu-ți-o, simți puterea lui Dumnezeu că te ocrotește, și glasul strămoșilor în rugă, că-ți înmoaie genunchii spre închinare. Și alături de tine, veacurile se roagă: Doamne mi-uește.

Se cuprind în cele peste 200 pagini, și nu costă decât 5 lei! — rugăciunile la toate sărbătorile și ocaziile. Iar la sfârșit, cartea mai cuprinde un tablou de „câteva icoane făcătoare de minuni și câteva moaște aflătoare în Țara Românească”. Ne aduce aminte că pașii noștri calcă pe pământ sfânt, pe moaște.

Și, amintitoare de vremi de grije domnească, se scrie:

„În al șaptelea an de domnie a prea înălțatului bine credinciosului Rege Carol II. al tuturor Românilor, Voevod al culturii, apărător al sfintei biserici și chezaș al dreptei credințe; Patriarh al sfintei biserici ortodoxe românești fiind I. P. S. S. D. D. Miron — tipăritu-s'a această carte de rugăciuni cu purtarea de grijă și toată cheltuiala așezământului domnesc de învățatură Fundația Culturală Regală Principele Carol”.

Din ea, din rugăciuni bătrâne, se ridică pe tot cuprinsul românesc, glas nou, cu tărie de veacuri, spre lauda Domnului, și a Domnului-Dumnezeu, și spre mântuire.

Titus L. Roșu

V. DUDU: BISERICA ORTODOXĂ DIN RUSIA SOVIETICĂ

București.

Lucrarea d-lui Dudu, bogat și temeinic documentată, confirmă mai mult, ceea ce au constatat cei ce au vizitat Rusia de azi în ultimul timp. „Acolo, în Rusia, se produce un fenomen religios de o importanță covârșitoare, al cărui deznodământ final va fi favorabil normalizării vieții religioase din Biserica ortodoxă rusă”. Biserica acolo continuă să trăiască o viață internă și se afirmă ca instituție dotată cu o forță dinamică invincibilă. „S'a distins partea exterioară a Bisericii, nu însă și nucleul din care va renaște o nouă Biserică ortodoxă, mai puternică

decât odinioară și mai purificată". Afirmarea d-lui Dudu ni se pare un fenomen nu numai îmbucurător, dar de cea mai profetică însemnătate, mai ales pentru noi, vecinii ortodoxi ai Rușilor. O mare casă de editură din Rusia nu mai editează cărți cu conținut antireligios, din cauza lipsei de cititori. Ateștii se simt tot mai slabi și mai neputincioși în fața problemelor grave. Ateismul lor a fost o pură negație de incult; nu a fost nici măcar negația filozofului care știe cugeta. Suferințele clerului încă și azi impresionează și stârnește groază, indignare pentru împilatori și admirație pentru martiri. Lucrarea d-lui Dudu e plină nu numai de date interesante, dar de profund înțeles, care n'ar trebui să scape celor ce urmăresc această problemă atât de aproape de noi. Orice afirmație din această lucrare e dovedită; nimic gratuit.

George Bota

S'A DESCOPERIT O NOUĂ PLANTĂ MEDICINALĂ

În America s'a descoperit o nouă plantă medicinală cu efecte surprinzătoare la toate maladiile gastro-intestinale (stomacale) ai cărei principii activi înlătură radical toate maladiile gastro-intestinale, ca ulcerajii nervo-stomacale și intestinale-hyperaciditate, arsuri, balonări, greață, dureri de cap provenind din indigestie, cât și perturbație survenite drept o consecință a acestor stări. Cazuri vechi de 10 sau 15 ani au fost înlăturate definitiv chiar și

cauza boalei atrăgând atenția lumii științifice.

Totalitatea principiilor activi este conținutul în preparatul „GASTRO D” al cărui efect se simte după primele doze administrate bolnavilor. Acest medicament excelent poate fi comandat prin o carte poștală contra ramburs de lei 135 la: FARMACIA „THOISS” — BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI 124.

P. S. — La comandă menționată Secția 125 și numele ziarului sau al revistei în care ați citit acest anunț.

Citiți

Tiberiu Moșoiu: Neculai Milescu Spătarul.

Ion Minulescu: Nevasta lui Moș Zaharia (teatru)

Tudor Vianu: Filosofie și Poezie

Victor Papilian: Alt glas (teatru)

M. G. Samarineanu: Romanță fără note

N. Apostolescu: Emotivitate și atenție

Ștefan Baciu: Poeme de dragoste

Ludovic Dauș: Nocturna (teatru)

Mihail Straje: Literatura Bulgară

*Editate de revista
„Familia”*

REVISTA REVISTELOR

ROMÂNEȘTI

JURNAL DE PSIHOTEHNICĂ No. 4, 1938 de sub direcția d-lui C. Rădulescu-Motru, ne aduce interesante idei și constatări, semnate de d-nii Motru, I. Nestor, Pavelcu, etc.

D-l C. Rădulescu-Motru în articolul intitulat „Educația în scop practic” se întreabă cu drept cuvânt, cum se mai poate pune întrebarea: de ce o cerință urgentă a timpului de a dirija educația spre scopuri practice? Aecsta este chiar scopul educației — pregătirea pentru a trăi. Totuși cerința se pune, fiindcă sunt piedici ca educația să se facă în acest sens. Piedicile, le vede d-l Motru în două mari cauze: 1. politică greșită, nefăcându-se selecționarea și deci profesiunile alese la întâmplare, 2. educatorii, nu toți se pricep să facă legătura dintre cunoștință și practică. „Programa de studii poate fi identică în două școli și totuși într’una ies elevi cari devin oameni practici și din alta oameni nepractici”. D-l Motru arată că singurele ocazii în cari elevii vin în contact cu practica sunt oferite de programul străjeriei. Acea ce face la străjerie elevul, ar trebui să facă în tot timpul școlii. Sau ceace repetăm și aici, am spus și noi, trebuie adoptat sistemul străjeriei, ca sistem nou al școlii. Educatorii trebuie să părăsească greșita părere că aplicația practică vine dela sine. „Cunoștința este o simplă promisiune; fapta este adevăratul rod al educațiunei.

D-l Motru propune șapte modificări în organizația noastră școlară: 1. ușurarea programei de cunoștințe și mai mult loc pentru practică; 2. expoziții de lucru; 3. instituții de credit și orientare pentru absolvenți; 4. burse elevilor muncitori; 5. definitivarea și gradarea personalului didactic după rezultatele constatate de elevi; 6. răspundere solidară a întregului corp didactic al unei școli; 7. înlocuirea examenului de cunoștințe cu cel de aptitudini. O întreagă revoluție pe acest teren.

Tot atât de interesant este articolul d-lui I. M. Nestor „Raționalizarea examenelor universitare” (partea II-a), care prin datele sale experimentale toate la fel de interesante, nu suferă o rezumare. D-l Nestor ne-a dat până acum serioase și prețioase lucrări pe terenul pedagogiei experimentale.

ȚARAR VISURILOR NOASTRE. — Revista tinerilor dela liceul Gojdu, sub conducerea d-lui Augustin Cosma.

Urmărim cu toată atenția această revistă care evoluează îmbucurător de frumos, cu un material ales și serios și cu scrieri puternice de talente. Talentul și chiar geniul, are nevoie de împrejurare favorabilă ca să-și ia avânt. Această revistă, condusă atât de priceput, oferă tineretului de aici fericita ocazie să-și încerce puterile. Afară de articolul de fond bine simțit și cu adânc înțeles al d-lui profesor

Vâjdea, avem articole, poezii, schițe, recenzii, produse ale tinerii falange de scriitori ai liceului.

Duioase cuvinte, frumoase și în stil și în cuprins, închinată Marelui Voevod Mihai de către elevii Dinu Tănase și Eugen Groza. Sunt aici nume cari încep să se reliefeze prin versul inspirat și măestru și prin proza literară și aleasă, ca: I. Șugariu, Viorica Ghișe, Gh. Bulgăr, T. Blajovici, Emilia Vexler, Lupu Horia, E. Groza, V. Zănescu, Răbucanu, O. Gh. Popescu.

Revista face cinste și colaboratorilor și conducătorilor ei.

LUCEAFĂRUL din Timișoara, Sept.-Oct. 1938. D-l Sabin Drăgoiu ne aduce contribuții la cunoașterea și aprecierea adevărată a muzicii românești. Ne va arăta existența și valoarea elementului etnic în arta populară. Artele intră și ele printre elementele cari formează unitatea etnică a unui popor. Arta etnică este determinată de trei factori: natura, mediul și individul. Muzica etnică mai este determinată de trei factori: natura, mediul și individul. Muzica etnică mai este determinată de „graiul, accent, versificație” și instrumentele muzicale întrebuintate. Nu poate fi muzică fără pecetea etnică orice influențe streine ar fi, căci „etnicitatea resfrânge raze fără încetare asupra creatorului și asupra operei”. „Muzica etnică poate asimila elemente streine dacă nu se contrazic cu modul ei de expresie etnică”. D-l Drăgoiu ne arată că etnicul nu este sentiment, simbol, etc., ci material pozitiv. D-sa stabilește ce e pragul diferențiar. Am deschis numai perspectiva lucrării d-lui Drăgoiu, care nu poate fi rezumată și din cauza sintetismului ei, cât și din cauza importanței ideilor ce ne aduce. Este însă interesantă concluzia la care ajunge: „Ceeace este de mare valoare și pu-

tere generatoare în muzica noastră este comunitatea și afinitatea cu arta popoarelor apusene dusă de aici în împrejurările cunoscute și nu orientalismele exotice, stupefiante strecurate clandestin în patrimoniul nostru de o atât de măgulitoare obârșie”.

Frumoase sonete de Grigore Bugarin și un admirabil cântec pentru „Căutătorul de Aur” al lui Volbură Poiană; articole și schițe semnate de Anatol Chircev, Mircea Bandu, L. Ciobanu, etc.

PREOCUPĂRI LITERARE a d-lui Petre V Haneș publică un interesant articol semnat de d-l Robert-L. Cru, despre mișcarea literară de azi din Anglia. D-l Al. Epure ne aduce note inedite din viața lui Topârceanu.

În special atragem atenția asupra notei de revoltă a regretatului poet-tradiționalist împotriva poeziei moderniste, pentru care avea un profund desgust. Procedeele de expresie și de versificație ispititor de eține, cari ne dau o obscuritate poetică. Citează fraza lui Georges Duhamel „Am învățat prin experiență personală că rolul poetului nu este de a discuta obscur despre lucruri clare, ci de a spune clar lucruri obscure”. Sistemul versificației moderniste a permis invazia șarlatanismului în literatură. Topârceanu ne vorbește de acești poeți de o sensibilitate ostentativ patologică și de gânduri delicat aiurante, etc.

Intreaga revistă a d-lui Haneș ne aduce un aer de literatură sănătoasă, cu atât mai folositoare azi când șarlatanismul invadează literatura și când aiurelile umplu spațiul mioritic...

DE STRAJĂ — numerile de pe lunile August și Septembrie 1938. Revista apare în condițiuni tot mai bune și ca tehnică și ca fond. Numărul din August este închinat memoriei marei Re-

gine Maria a României și organizației socolilor.

Numărul de pe Septembrie începe printr'un omagiu Marelui Străjer de d-l Teofil Sidorovici cu evocări emoționante culese din începutul străjeriei. Marele Străjer, deși suferind este gata la datorie, voind să dea cel mai viu exemplu, dar mai ales dovedind convingerea și încrederea în marea misiune pe care o are noua instituție.

Revista este cu adevărat bogată în material, semnat de cei ce trăesc străjeria cu convingere; numeroasele clișee completează dările de seamă despre activitatea străjerească. În această revistă, care ar trebui să fie pe catedra oricărui profesor și învățător; se poate urmări progresul îmbucurător și foloasele naționale pe cari ni le aduce noul sistem de educație, care e străjeria. Repetăm și aici ca și în altă parte a revistei noastre: păcat că s'a încadrat străjeria în școală, și nu școala în străjerie. Străjeria este sistemul de educație corespunzător adevăratei școli active.

LIBERTATEA. Vioaia revistă din București ne aduce un prea interesant articol al d-lui Ioan Petrovici: „Principiul naționalităților în lumina ultimelor evenimente”. Nu e numai o logică de fier, ci o strașnică biciuire pe care o dă bunul simț românesc.

Tot atât de interesant prin actualitatea sa este și articolul d-lui Gigurtu: „Defetismul” judicios și reprezentativ credem, întrucât în el se oglindește gândul adânc și sincer al poporului nostru, deslegat de orice cătușe oficial-diplomatice.

Interesante articolele d-lor Drăghicescu și Șt. Antim.

VIATA BASARABIEI (nu „vieța”, cum ne muncim să scriem azi) de pe luna Noembrie 1938, ca totdeauna ne

aduce un bogat, foarte bogat material literar și critic, reprezentând o serioasă activitate și mai ales sănătoasă în Basarabia, unde credem activitatea literară românească își are cel mai mare rol.

INSEMNĂRI IEȘENE — Oct. 1938. Își începe numărul de pe Octombrie 1938 cu două suave poezii ale Otiliei Cazimir, pline de toată gingășia feminină și de parfumul răsăritului și apusului de soare. Articole, schițe versuri și critică semnate de autorizați, dau revistei dela Iași toată seriozitatea unei munci literar-artistice, de care metropola Moldovei s'a mai învrednicit și în trecut. „Insemnări Ieșene” își dă silința și cu succes, să nu desmintă fama culturală a Iașului.

SYMPOSION (Banchetul) anul I. No. 1 Oct. 1938. O plăcută surpriză ne-a făcut revista aceasta apărută la Cluj, desigur sub fericita inspirație a eminentului profesor Șt. Bezdechi. Și ca tehnică și ca formă și ca fond, revista clujană se prezintă ireproșabil. D-l Bezdechi cu bogata-i erudiție clasică și cu competența-i recunoscută deschide programul revistei, purtându-ne prin lumea ideilor lui Platon. Judicioase articole de filozofie ale d-lor Dumitru Isac și Tr. Morariu, etc. Urăm surorii ardelene viață lungă și spornică.

George Bota

REVISTA REVISTELOR MAGHIARE

COBDEN (Anul V. No. 6—7). D-l Alexandru Kuthy, profesor la Universitatea din Debrețin publică un extrem de interesant articol despre răposatul episcop reformat: Desideriu Baltazar.

Se știe că acest episcop a fost violent atacat atâta timp cât a fost în viață, fiind acuzat că ar fi binecuvântat armele trupelor române, cari au intrat la Budapesta în 1919 și că a primit

oficial pe regele Ferdinand și regina Maria, când suveranii au vizitat orașele Ungariei.

D-l Kuthy caută să-l apere față de această acuzațiune. Arată că răposatul general Traian Moșoiu ar fi comunicat în acel timp, pe frunțașii orașului Debrețin, în frunte cu episcopul Baltazár că suveranii României vor face vizită la Carei-Mari și s'ar conveni ca orașul Debrețin să le mulțumească pentru că l-au salvat din ghiarele bolșevismului. Episcopului Baltazár i s'a mai comunicat confidențial că împreună cu suveranii români vin și câțiva politicieni din Ardeal, în frunte cu Teodor Mihali, cari ar dori să-i vorbească despre uniunea personală româno-ungară.

„În acel timp — scrie d-l Kuthy — pentru maghiarimea de dincoace de Tisa, de fapt, uniunea personală româno-ungară era unica soluție. Maghiarimea era desarmată. La Budapesta domnea încă bolșevismul. Armată nu aveam. Cei din Seghedfn visau o uniune personală ungaro-jugoslavă. Fiecare credea că așa va salva o bucată din pământul milenar”.

La început s'a proiectat să se prezinte în audiență o delegație compusă din reprezentanții diferitelor biserici sub conducerea prefectului de județ. Mai târziu s'a hotărât să se ralieze și funcționarul superior, decanul camerei notarilor publici, primpreședintele Curții de Apel, vre-o treizeci de persoane.

Autorul susține că autoritățile militare românești au proiectat creierea unui stat tampon din județele de pe șesul ungar, cu un teritoriu vamal și administrație proprie, sub suzeranitate românească și că acest plan l-ar fi zădărnicit tocmai episcopul Baltazár cu protestul înaintat în scris generalului Michaescu.

Alexandru Olteanu

ERDÉLYI SZEMLE, No. 9—10. D-l Ernest Holló publică niște considerațiuni asupra relațiilor culturale româno-maghiare-jugoslave. „Când întâia gardă de scriitori jugoslavi s'a prezentat la Budapesta, publicul maghiar i-a sărbătorit cu entuziasm. Este interesant că apropierea culturală s'a făcut cel mai târziu cu România. Goga, Eminescu au avut de mai mult timp admiratori în Ungaria, dar apropierea spirituală s'a pornit abia în anul trecut, când scriitorii transilvăneni au organizat seara eminesciană în capitala maghiară. Atunci s'a observat că în vecini trăește o literatură plină de viitor, care are un mare orizont și astăzi”. Această literatură trebuie să ne intereseze mai aproape ca literatura franceză, germană sau engleză.

D. Finta Gerő tălmăcește într'o traducere reușită poezia: „Ce e amorul?” de M. Eminescu.

Poeta maghiară L. Ady Mariska publică o poezie plină de farmec închinată reginei Maria. Sufletul reginei este prins cu feminină subtilitate. Regina n'a regretat, când a trecut „Poarta cea Mare”, coroana, diademele, strălucirea regală, ci liniștea visătoare a codrului, aurul soarelui, argintul lunii, mătasa câmpurilor cu flori sălbatice. Ea și-a lăsat inima printre noi, inima care sub purpur a rămas pururea o inimă de femeie; care a cântat, a iubit, a suferit”.

Pentru frumusețea ei o reproducem aici în limba maghiară și ca un document al simțămintelor de dragoste pe cari le-a trezit în sufletul femeilor maghiare din Ardeal neuitata noastră regină:

Királynő volt. Koronáján
ragyogtak a drágakövek;
nyakán igazgyöngyöt viselt,
hó-köntösén aranyövet.

Parancsára egy ország várt
milliók szive dobbant érte

s mégis, mikor — napja fogytán
a Nagy Kaput átallépte:

Nem sajnálta koronáját,
sok gyémántját, igazgyöngyét,
nem sajnálta a derekát
átölelő aranyövét.

Nem a pompát, királyi fényt,
mely életét beragyogta,
csak az erdő méla csendjét,
mely álmodni tanította.

Nap aranyát, Hold ezüstjét,
vadvirágos rétek selymét;
csilingelő harangvirág
harmatgyűjtő piciny kelyhét.

A rózsát és liliomot
(királylénye virágmását)
est-ég csillagsátra alatt
tenger habja morajlását.

Hét pecséttel őrzött lantját,
melyen olykor dalt pengetett...

Szívét is itthagya köztük...

Szívét, mely a bibor alatt

örök asszonyi szív maradt:
dalolt... szeretett... szenvedett...

Sever Stoica

ERDÉLYI HELIKON (Anul XI. No. 8—9) publică traducerea unei povestiri a lui Ion Creangă din volumul „Amintiri din copilărie”, semnată de d-l Eugen Kiss.

Constatăm cu bucurie că această revistă a reintrodus recensia revistelor românești pe care o face d-l Ștefan Szabó.

PASZTORTUZ (Anul XXIV. Octombrie 1938). D-na Maria Berde publică memoriile soției contelui Mihai Toldalagi, fost ofițer în armata revoluționară a lui Kossuth, cuprinzând impresiile asupra evenimentelor din 1849.

Din aceste memorii aflăm că destrămarea Habsburgilor a făcut o impresie detestabilă în Ardeal și că generalul Bem ar fi avut detașamente militare compuse exclusiv din români, sub comanda unor ofițeri unguri.

KORUNK (Anul XIII. No. 10, 11 și 12). Nu suntem de acord cu d-l Ladislau Bányai, că azi, când Europa centrală a intrat în cea mai dinamică epocă a istoriei sale, problema dunăreană s'ar putea soluționa de preținsele democrații ale statelor mici.

Mulțumim însă d-lui Gabriel Gaál, directorul revistei, pentru atențiunea deosebită pe care o acordă mișcării spirituale și culturale românești.

Alexandru Olteanu

CRONICA MĂRUNTĂ

„FAMILIA” ÎȘI CONTINUĂ DRUMUL

Intr'unul din numerile trecute ale revistei „Familia” arătam greutățile pe cari le întâmpinăm. Vedeam în jurul nostru, la unele autorități, nu numai nepăsare dar de multe ori și rea voință. „Familia” e o revistă care se susține cu sacrificii. Și oricâtă solitudine ni s'ar arăta, nu va reuși să dea beneficii. De aceasta suntem siguri. O știam dela început, de când am pornit. Ceeace vrem, este o posibilitate de noui și permanente îmbunătățiri. Suntem din aceia cari ne pasionează perfecțiunea. Și dorim să facem din revista „Familia” o revistă cu care să se poată mândri publicistica românească. Că putem face' aceasta, am dovedit-o. Cele cinci colecții ale celor 5 ani de apariție în a treia serie, sunt mărturie.

Incheind acum cel de al 5-lea an, ținem să mărturisim cititorilor noștri, foarte numeroși, că facem eforturi supraumane ca să ne menținem. Și le vom face fără ca să ne cruțăm oboseala, până la limită. Nu suntem din aceia cari se intimidază ușor și nici din aceia cari capitulează fără a lua lupta de exterminare.

Deci, mergem înainte. „Familia” își continuă apariția.

UN ZIAR ROMĂNESC: TRIBUNA

Dela Cluj am primit o nouă gazetă românească, „Tribuna”. Gazete au apărut multe la noi și au dispărut fără ca cineva să le simtă nici bucuria nașterii, nici durerea decesului. Fondate de coterii politice cari nu propagau de cât dihonă între fracțiuni ale aceluiaș neam, erau mai mult împoșcătoare de noroiu decât tribune de apărare a vre-unei demnități, a cuiiva, sau a vre-unui postulat românesc. Altele erau scoase de apași de presă.

Azi s'a terminat cu această epocă.

Noua așezare românească și cuminte a țării pe temelii noi, a înlăturat spiritul acela de clan care inunda cu ură întregul întins al țării dela hotar la hotar. Azi un gând și o voință călăuzesc. Azi o singură responsabilitate există, a unui Om a cărui pricepere și putere de muncă am admirat-o totdeauna. În locul pedocrației isterizată de toate ismele de import, în locul destrăbălării unei democrații și ea cu nimic autohton, avem un factor integru care și-a asumat refacerea României.

Credem în izbânda acestui Factor, fiindcă El reprezintă tot ce are mai ales această țară.

Climatul acesta nu prea priește buruienii otrăvitoare a unei anumite publicistici. De aceia o vedem zi de zi ofilindu-se și dispărând încetul cu încetul. Iar în locul, ei viind gazete de românească simțire, apărătoare a întregului complex românesc, gazete în slujba neamului și a tropului, nu împoșcătoare de noroi în tabăra adversă pentru a acoperi noroiul din tabăra care le subvenționează.

„Tribuna” ne-a adus bucuria pe care ne-o aduceau altădată „foile” ardelene. Articolul prim semnat de d-l I. Agârbiceanu avea toată cuminenția preotului călăuză de altădată. În cuprinsul acestui articol-program „Către cititori” a directorului „Tribunei”, am

găsit elanul românesc sugrumat până mai ieri de interesul de partid. Cu câtă bucurie nu se scutura autorul de păcatul de până mai ieri, pentru a se dedica trup și suflet noului crez, cel adevărat și cel mântuitor pentru țară.

De atunci am urmărit zi de zi „Tribuna”. A rămas pe poziția pe care și-a fixat-o dela început. Și îi suntem recunoscători. O simțim a noastră, a tuturor, nu a unei fracțiuni a aceluiaș neam. Apărând interesele neamului, nu ale unei fracțiuni, în detrimentul chiar a colectivității românești.

„FAMILIA” INCHINATĂ UNIRII

Numărul viitor al „Familiei”, care va apare la 24 Ianuarie, va fi închinat în întregime marelui eveniment al Unirii, dela înfăptuirea căruia s'au scurs 20 ani. Va fi un număr mare, bogat în pagini, în colaborări și în clișee. Aci, la Oradea, s'a plămădit actul acela mare prin care neamul nostru se declara liber ca să-și hotărască singur soarta. Proclamația pe care d-l dr. Al. Vaida-Voevod a citit-o în parlamentul dela Budapesta aci s'a redactat, în casa lui Aurel Lazăr.

De aceia Oradea ține să fie la înălțimea acestui trecut, comemorând marea înfăptuire printr'un număr festiv al revistei „Familia”, număr care să formeze un eveniment, pentru scrisul românesc.

M. S.

Citiți

„Noua Gazeta de Vest”

CĂRȚI PRIMITE LA REDACȚIE

DELA EDITURA FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTA „REGELE CAROL II”.

- Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură, legată în piele. Lei 120.
Lucian Blaga — La curțile dorului, versuri. Lei 60.
J. D. Gherea — Le moi et le monde Lei 100.
Al. Rosetti — Istoria limbii române II. Lei 100.
Virgiliu — Eneida, traducere de E. Lovinescu. Lei 60.
Marcu Beza — Cartea cu amintiri. Lei 40.
Iulian Vesper — Primăvara în țara fagilor, roman. Lei 50.
Pavel Dan — Urcan bătrânul, nuvele. Lei 80.
Grigore Ionescu — București, ghid istoric și artistic. Lei 200.

DELA EDITURA NAȚIONALĂ CIORNEI

- Georgeta Mircea Cancicov* — Moldovenii. Lei 80.
Corneliu Moldovanu — Purgatoriul, roman, 2 volume. Lei 150.

DELA EDITURA CUGETAREA

- B. Jordan* — Antologia învățătorilor în literatură. Lei 75.
Mihail Negru — Cămașa Fericitului. Lei 50.

DELA ALTE EDITURI ȘI AUTORI

- George Fonea* — Rainer Maria Rilke, poeme. Lei 60.
Ion Petrovici — Al doilea volum de impresii din Italia. Lei 100.
George A. Petre — Umbre și Lespezi, poezii. Lei 50.
George Petcu — Fata-Morgana, poezii. Lei 40.
I. Constantinescu Delabata — Fabule, cu prefață de N. Iorga. Lei 60.
Mircea Alexiu — Invinșii. Lei 50.
G. Talaz — Fântână, poezii. Lei 120.
Mihai Bentuc — Cântece de pierzanie, poeme. Lei 60.
Gh. Tulbure — Mitropolitul Șaguna. Lei 170.
Anton Dumitriu — Bazele filosofice ale științei. Lei 100.

